

Vanhemmuuden muutoksia ja oikeudellistuva sateenkaarivanhemmuus

Lapin Yliopisto
maisteritutkielma
Henrik Hirviniemi
Lapsioikeus
2017

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Vanhemmuuden muutoksia ja oikeudellistuva sateenkaarivanhemmuus

Tekijä: Henrik Hirviniemi

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Lapsioikeus

Työn laji: Tutkielma Laudaturtyö__ Lisensiaatintyö__ Kirjallinen työ__

Sivumäärä: XI + 81

Vuosi: 2017

Tiivistelmä:

Tutkielma käsittelee vanhemmuuden muuttumista 1960-luvulta lähtien ja muutosten vaikutuksia lainsäädännössä. Tarkastelen tarkemmin isyyttä, hedelmöityshoitoja, erottaen sijais-synnytyksen omaksi kappaleekseen, ja sateenkaariperheitä. Tutkimus on erittäin ajankohtainen tuoreiden lainsäädäntömuutosten näkökulmasta ja tulevaisuutta ajatellen. Esimerkiksi tällä hetkellä eduskunnassa on käsittelyssä kansalaisaloite äitiyslain säätämiseksi. Tutkielman metodi on oikeusdogmaattinen sisältäen myös oikeushistoriallisia ja oikeussosiologisia piirteitä.

Tutkielman perusteella voidaan todeta vanhemmuuden muuttuneen merkittävästi viimeisten vuosikymmenten aikana ja muutosten jatkuvan myös tulevaisuudessa. Vanhemmuuden muutoksille alkusysäyksen antoivat perinteisten sukupuoliroolien murtuminen, naisten siirtyminen työelämään, vaatimus naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta ja perherakenteiden muuttuminen. Hedelmöityshoitolaisten säätäminen pakotti ottamaan vanhemmuuden uudella tavalla huomioon lainsäädännössä. Vanhemmuus ei enää perustunutkaan pelkästään biologiseen polveutumiseen. Erityisesti isyyksikysymykset oli ratkaistava uudella tavalla.

Parin viimeisen vuosikymmenen aikana sateenkaariperheet ovat tulleet yhteiskunnassa enemmän näkyviksi ja kuulluiksi. Tämä on myös näkynyt lainsäädännön nopeassa kehityksessä 2000-luvulta alkaen. Vanhemmuus alkoi eroamaan selvemmin perinteisestä avioliittoon perustuvasta ydinperheen mallista. Kehitys on jatkumassa kaiken aikaa oikeudellistuvampaan sateenkaarivanhemmuuteen, jonka myötä vanhemmuus saa myös lainsäädännön suojan ja tuen.

Avainsanat: vanhemmuus, isyys, hedelmöityshoito, sijais-synnytys, sateenkaariperheet

Muita tietoja:

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi

Sisällys

Lähteet	III
Lyhenteet	XI
Johdanto.....	1
1. Vanhemmuus	4
1.1. Biologinen ja geneettinen vanhemmuus	6
1.2. Juridinen eli oikeudellinen vanhemmuus.....	7
1.3. Sosiaalinen vanhemmuus.....	7
1.4. Lapsen etu	8
2. Isyys.....	11
2.1. Mieheyden moninaistuminen ja isyys.....	11
2.1.1. Isä ja maskuliinisuus	12
2.1.2. Isyys ja tasa-arvo	13
2.2. Vuoden 1975 isyyslaki	15
2.2.1. Ajan henki lakia säädettäessä	17
2.2.2. Isyys ja äitiys isyyslaissa.....	18
2.3. Uusi isyyslaki.....	19
2.3.1. Isyyden määräytyminen	20
2.3.1.1. Isyysolettama	20
2.3.1.2. Isyyden selvittäminen.....	22
2.3.1.3. Isyyden tunnustaminen.....	24
2.3.2. Isyyden tunnustaminen ennen lapsen syntymää.....	25
2.3.3. Äidin vastustusoikeuden poistaminen isyyden selvittämiseksi	27
2.3.4. Isyysolettaman ”murtuminen”	28
2.3.4.1. Isyyden kumoaminen kanteen perusteella	28
2.3.4.2. Isyysolettamasta luopuminen	29
3. Hedelmöityshoidot.....	32
3.1. Lainvalmistelun eteneminen	33
3.2. Kenelle hoitoja voidaan antaa.....	35
3.2.1. Naisten yhdenvertaisuus vastaan lapsen oikeus isään	38
3.2.2. Lainsäätäjä ja erilaiset perheet	40
3.3. Lapsen tiedonsaantioikeus.....	41
3.4. Vanhemmuuden määräytyminen hedelmöityshoidoissa	44
4. Sijaissyntytyt.....	49
4.1. Keskustelua sijaissyntytyksestä 1980-luvulta nykypäivään.....	50

4.2.	Sijaissynnytykset Suomessa	54
4.3.	Riskit ja ongelmat	56
4.4.	Ihmisarvon kunnioittaminen ja itsemääräämisoikeus	57
4.5.	Lisääntymisvapaus ja oikeus vanhemmuuteen.....	58
4.6.	Argumenttina lapsen etu	59
4.7.	Oikeudellisia ongelmia	60
5.	Sateenkaariperheet.....	63
5.1.	Sateenkaariperheiden kirjo	63
5.2.	Sateenkaariperheiden lyhyt historia	64
5.2.1.	Perheen sisäinen adoptio.....	65
5.2.2.	Uusi avioliittolaki ja adoptio.....	67
5.3.	Millainen perhe hyväksytään myös oikeudellisesti?	68
5.3.1.	Perheen määrittämisen vaikeus.....	70
5.3.2.	EIS:n 8 artikla ja perhe-elämän suojan ulottuvuus	71
5.4.	Naisparit ja hedelmöityshoidot.....	73
5.4.1.	Äitiyslaki	74
5.4.2.	Lainsäädännön nykytila hedelmöityshoitojen osalta.....	75
5.5.	Miesparit ja sijaissynnytys.....	77
	Johtopäätökset.....	79

Lähteet

Aalto, Ilana: Isyyden aika. Historia, sukupuoli ja valta 1990-luvun isyyskeskusteluissa. Jyväskylä 2012.

Arni, Ritva: Keinotekoiset lisääntymismenetelmät oikeudelliselta kannalta. Teoksessa: Heta Häyry – Matti Häyry (toim.): Luonnotonta lastensaantia? Helsinki 1989. S. 117–137.

Bernardes, Jon: Do We Really Know What “The Family” Is? Teoksessa: Paul Close, Rosemary Collins (toim.): Family and Economy in Modern Society. Lontoo 1985. S. 192–211.

Burrell, Riitta: Ihmisen toisintaminen kloonaamalla. Teoksessa: Lasse Lehtonen (toim.): Bio-oikeus lääketieteessä. Helsinki 2006. S. 63–79.

Burrell, Riitta: Katkelmia avustetusta lisääntymisestä. Lakimies 6–7/2001. S. 1103–1134.

Burrell, Riitta – Pennanen, Pirjo: Kokemuksia hedelmöityshoitolaista valvontaviranomaisen näkökulmasta. Oikeus 4/2010. S. 431–443.

Burrell, Riitta: Sijaissyntytysjärjestelyt – oikeudellisia näkökohtia. Lakimies 5/2011. S. 1000–1007.

Gissler, Mika – Malin, Maili – Hemminki, Elina: Koeputkihedelmöityksestä syntyneet lapset Suomessa 1991–1995. Teoksessa: Maija Ritamo – Sari Kautto (toim.): Näkökulmia hedelmöityshoitoihin. Stakes, sosiaali- ja terveystieteiden tutkimus- ja kehittämiskeskus. Helsinki 1997. S. 29–35.

Gottberg, Eva: Perhesuhteet ja lainsäädäntö. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja. Yksityisoikeuden sarja A:133. Turku 2013.

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa. Teoksessa: Timo Koivurova – Elina Pirjatanniemi (toim.): Ihmisoikeuksien käsikirja. Helsinki 2014. S. 133–164.

Helin, Markku: Suomen kansainvälinen perhe- ja perintöoikeus. Helsinki 2013.

Helin, Markku: Isyyslaki. Helsinki 2016.

Hirvelä, Päivi: Ihmisoikeusvalitusten tutkiminen Euroopan ihmisoikeustuomioistuinmessä. Defensor Legis 4/2011. S. 393–411.

Hovatta, Outi: Lisää laillisen säätelyn ristiriitaisuuksia: ”lapsen etu”, rajoitus pareihin ja kohdunvuokrauskielto. Teoksessa: Heta Häyry – Matti Häyry (toim.): Luonnotonta lastensaantia? Helsinki 1989. S. 164–173.

Hurtig, Johanna – Laitinen, Merja: Kantaaottavuus tutkimuksen eettisenä kysymyksenä. Teoksessa: Anneli Pohjola (toim.): Eettisesti kestävä sosiaalitutkimus. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja C. Työpapereita 47. Rovaniemi 2003. S. 87–109.

Huttunen, Jouko: Isyys ja miehisuus: isä perhepsykologisessa tutkimuksessa. Teoksessa: Juha Virkki (toim.): Ydinperheestä yksilöllistyviin perheisiin. Jyväskylä 1994. S. 46–66.

Huttunen, Jouko: Isänä olemisen uudet suunnat. Jyväskylä 2001.

- Huttunen, Jouko: Isyyden muutos ja tulevaisuus. Teoksessa: Petteri Eerola, Johanna Mykkänen (toim.): Isän kokemus. Helsinki 2014. S. 178–196.
- Jokinen, Arto: Kriittinen mies- ja maskuliinisuustutkimus. Teoksessa: Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi, Tuula Juvonen (toim.): Käsikirja sukupuoleen. Tampere 2010. S. 128–139.
- Jokinen, Arto: Miehet osana tasa-arvokeskustelua ja -politiikkaa. Teoksessa: Arto Jokinen (toim.): Mieskysymys. Miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa-arvopolitiikka. Tampere 2012. S. 63–79
- Jokinen, Arto – Ahlbäck, Anders – Kinnarinen, Kirsi: Näkymätön sukupuoli näkyväksi. Teoksessa: Arto Jokinen (toim.): Mieskysymys. Miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa-arvopolitiikka. Tampere 2012. S. 171–185.
- Julkunen, Raija: Mieskysymys suomalaisen tasa-arvopolitiikan asialistalla. Teoksessa: Arto Jokinen (toim.): Mieskysymys. Miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa-arvopolitiikka. Tampere 2012. S. 30–43.
- Jämsä, Juha: Näkymättömistä perheistä sateenkaariperheiksi – seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen lapsiperheet. Teoksessa: Kati Mustola – Johanna Pakkanen (toim.): Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Helsinki 2007. S. 163–173.
- Jämsä, Juha: Suomalaiset sateenkaariperheet. Teoksessa: Juha Jämsä (toim.): Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. Jyväskylä 2008. S. 26–47.
- Jämsä, Juha: Hedelmöityshoidot. Teoksessa: Juha Jämsä (toim.): Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. Jyväskylä 2008. S. 136–145.
- Kangas, Urpo: Perhe- ja jäämistöoikeuden perusteet. Helsinki 2013.
- Kantola, Johanna: Sukupuoli ja valta. Teoksessa: Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi, Tuula Juvonen (toim.): Käsikirja sukupuoleen. Tampere 2010. S. 78–91.
- Kekäle, Jari – Eerola, Petteri: Isyyden tarinamarkkinoilla. Teoksessa: Petteri Eerola, Johanna Mykkänen (toim.): Isän kokemus. Helsinki 2014. S. 19–31.
- Kellokumpu, Jenni: Perhevapaiden kehitys 1990–2005: Isillä päärooli uudistuksissa, sivurooli käyttäjinä. Palkansaajien tutkimuslaitos. Raportteja 10. Helsinki 2007.
- Kilkelly, Ursula: Children’s Rights: A European Perspective. *Judicial Studies Institute Journal*, Volume 4 No. 2. Dublin 2004.
- Kurki-Suonio, Kirsti: Oikeusjärjestelmä ja naisen vanhemmuus – johdannoksi. Teoksessa: Vanhemmuuksia. Oikeuden nainen – naisen oikeus -projektin seminaarijulkaisu. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisuja 45. Helsinki 1996. S. 1–15.

Kurki-Suonio, Kirsti: Äidin hoivasta yhteishuoltoon – lapsen edun muuttuvat tulkinnat. Oikeusvertaileva tutkimus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 222. Helsinki 1999.

Kytölä, Marika: Äidin oikeus, isän kannustin – vanhempainpäiväraha sukupuolistuneena sääntelynä. Lakimies 2/2017. S. 195–215.

Mahkonen, Sami: Parisuhde ja vanhemmuus. Helsinki 1998.

Makkonen, Kaarle: Oikeudellisen ratkaisutoiminnan ongelmia. Rakenneanalyttinen tutkimus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 191. Helsinki 1981.

Malmi, Pasi – Erno, Juuso: Miehet ja tasa-arvopolitiikka – Miesten tasa-arvo ry:n näkökulma. Teoksessa: Arto Jokinen (toim.): Mieskysymys. Miesliike, -työ, -tutkimus ja tasa-arvopolitiikka. Tampere 2012. S. 91–102.

Miettinen, Anneli: Äidiksi ja isäksi hedelmöityshoidoilla. Väestöliitto. Väestöntutkimuslaitos. Katsauksia E 40/2011. Helsinki 2011.

Miettinen, Tarmo: Perhekäsitys ja perhevapaat. Lakimies 7–8/2010. S. 1293–1309.

Mikkola, Tuulikki: Ordre public –periaatteen soveltamiskynnys: näkökohtia ulkomaisen sijaissynnytyjärjestelyn rajan ylittävistä oikeusvaikutuksista. Lakimies 7–8/2014. S. 972–986.

Moring, Anna: Oudot perheet. Normeja ja ihanteita 2000-luvun Suomessa. Helsinki 2013.

Nieminen, Liisa: Lasten perus- ja ihmisoikeussuojan ajankohtaisia ongelmia. Lakimies 4/2004. S. 591–621.

Nieminen, Liisa: Ihmisarvon loukkaamattomuus perus- ja ihmisoikeussuojan lähtökohdana. Lakimies 1/2005. S. 49–78.

Nieminen, Liisa: Perus- ja ihmisoikeudet ja perhe. Helsinki 2013.

Ojala, Saara: Eurooppalaistuva oikeuskulttuuri ja suomalainen parisuhdeoikeus -tutkimus kansallisen oikeuskulttuurin muutoksesta ja muutoksen syistä erityisesti perheoikeuden näkökulmasta. Lisensiaatintyö. Rovaniemi 2001.

Oulasmaa, Petri: Lapsen edun arvioimisesta. Teoksessa: Urpo Kangas, Pekka Timonen, Aulis Aarnio, Toivo Holopainen, Esko Hoppu, Raimo Lahti (toim.): Oikeustiede. Jurisprudentia. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen vuosikirja XXV. Helsinki 1992.

Pellonpää, Matti – Gullans, Monica – Pölönen, Pasi – Tapanila, Antti: Euroopan ihmisoikeussopimus. Helsinki 2012.

Rautiala, Martti: Isyyslaki. Helsinki 1978.

Salminen, Sakari: Keinoalkuisen lapsen oikeusasema. Teoksessa: Lasse Lehtonen (toim.): Bio-oikeus lääketieteessä. Helsinki 2006. S. 81–124.

Salminen, Sakari – Burrell, Riitta – Lehtonen, Lasse: Hedelmöityshoidot, lisääntymisvapaus ja lapsen etu. Teoksessa: Leena Halila, Pekka Vihervuori, Antti Jokela, Matti Ilmari

Niemi, Pekka Timonen (toim.): Oikeustiede. Jurisprudentia. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen vuosikirja XL. Helsinki 2007.

Seppälä, Markku – Koskimies, I. Aarne: Koeputkihedelmöitys. Duodecim 15/1985. S. 1464–1474.

Singer, Anna: Föräldraskap i rättslig belysning. Skrifter från juridiska fakulteten i Uppsala 85. Uppsala 2000.

Sinkkonen, Jari: Yhdessä isän kanssa. Juva 1998.

Soini, Sirpa: Hedelmöityshoidot ja alkiodiagnostiikka. Teoksessa: Lasse Lehtonen (toim.): Bio-oikeus lääketieteessä. Helsinki 2006. S. 37–61.

Tigerstedt, Christoffer: Isyys. Teoksessa: Vanhemmuuksia. Oikeuden nainen – naisen oikeus –projektin seminaarijulkaisu. Helsingin yliopiston yksityisoikeuden laitoksen julkaisu 45. Helsinki 1996. S. 51–59.

Tuori, Kaarlo: Tuomarivaltio – uhka vai myytti? Lakimies 6/2003. S. 915–943.

Tuori, Kaarlo: Sosiaaliset oikeudet (PL 19 §). Teoksessa: Hallberg, Pekka – Karapuu, Heikki – Ojanen, Tuomas – Scheinin, Martin – Tuori, Kaarlo – Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeudet. Helsinki 2011. S. 711–752.

Tulipää, Anna: Naisparin vanhemmuus: perheideologia ja perusoikeudet hedelmöityshoitoja koskevassa lakihankkeessa. Oikeus 2/2005. S. 185–195.

Työlaitos –pala menneisyyttä nykypäivässä. Tampereen yliopisto. Oikeustieteen laitoksen seminaariraportteja 1/1972. Tampere 1972.

Varjonen, Sampo: Äidin hoiva, jaettu vanhemmuus – ja vapaus valita. Perhevapaiden uudistamisen argumentointi 1970-luvulta 2000-luvulle. Sosiaali- ja terveysturvan tutkimuksia 118. Kelan tutkimusosasto. Helsinki 2011.

Viljanen, Veli-Pekka: Perusoikeuksien rajoitusedellytykset. Helsinki 2001.

Vuori, Jaana: Äidit, isät ja ammattilaiset. Sukupuoli, toisto ja muunnelmat asiantuntijoiden kirjoituksissa. Tampere 2001.

Virallislähteet

Committee on the Rights of the Children. General comment No. 14, 2013.

Council of Europe, Human Artificial Procreation, Information Document, Strasbourg 1989.

ETENE: Lausunto hedelmöityshoidoista. 31.1.2001.

ETENE: Lausunto hedelmöityshoidoista. 9.6.1999.

Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2016–2019.

HE 90/1974 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle lapsen asemaa koskevan lainsäädännön uudistamisesta.

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta.

HE 76/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi sukusolujen ja alkioiden käytöstä hedelmöityshoidossa ja isyyslain muuttamisesta.

HE 3/2006 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi hedelmöityshoidoista ja isyyslain muuttamisesta.

HE 198/2008 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain 9 §:n muuttamisesta.

HE 91/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle isyyslaiksi ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

HE 65/2015 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle eräiksi avioliittolain muutoksen edellyttämiksi lainmuutoksiksi.

KAA 3/2016 vp. Äitiyslaki. Lain säätäminen.

KM 1992:12: Perheet ja laki. Perhetoimikunnan mietintö.

Laintarkastuskunnan lausunto 5/1964: Laintarkastuskunnan lausunto ehdotuksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle lapsen elatusavun turvaamisesta.

Laintarkastuskunnan lausunto 4/1991: Ihmisen keinoalkuinen lisääntyminen.

LaVM 29/2002 vp. Hallituksen esitys laeiksi sukusolujen ja alkioiden käytöstä hedelmöityshoidossa ja isyyslain muuttamisesta.

LaVM 12/2006 vp. Hallituksen esitys laeiksi hedelmöityshoidoista ja isyyslain muuttamisesta.

LaVM 5/2009 vp. Hallituksen esitys laiksi rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain 9 §:n muuttamisesta.

Lääkintöhallituksen työryhmien mietintöjä 8/1984:

OM lainvalmisteluosaston julkaisu 12/1988: Ehdotus laeiksi ihmisen keinotekoisista lisääntymismenetelmistä sekä isyyslain muuttamisesta.

OM lainvalmisteluosaston julkaisu 5/1989: Ihmisen keinotekoiset lisääntymismenetelmät. Tiivistelmä lausunnoista.

OM lausuntoja ja selvityksiä 2008:12: Perheen sisäinen adoptio rekisteröidyn parin perheessä.

OM 52/2012: Arviomuistio sijaissynnytysjärjestelyistä.

OM mietintöjä ja lausuntoja 6/2013: Arviomuistio sijaissynnytysjärjestelyistä. Lausunto-tiivistelmä.

OM mietintöjä ja lausuntoja 56/2013: Isyyslain uudistaminen.

OM mietintöjä ja lausuntoja 50/2014: Äitiyden sääntely. Äitiyslakityöryhmän mietintö.

OM mietintöjä ja lausuntoja 5/2015: Äitiyden sääntely. Lausuntotiivistelmä.

PeVL 15/2001 vp. Hallituksen esitys laiksi virallistetusta parisuhteesta.

PeVL 59/2002 vp. Hallituksen esitys laeiksi sukusolujen ja alkioiden käytöstä hedelmöityshoidossa ja isyyslain muuttamisesta.

PeVL 25/2006 vp. Hallituksen esitys laeiksi hedelmöityshoidoista ja isyyslain muuttamisesta.

Stakes 14/1996: Hedelmättömyyshoitoja koskevien lakiesitysten valmistelun kiirehtimiseksi. Stakesin työryhmän ehdotus.

STM 1993:26: Perhekäsitetöryhmän muistio.

STM komiteamietintö 1999:1: Isätoimikunnan mietintö.

STM julkaisuja 2003:10: Lapset ja rekisteröity parisuhde. Rekisteröityihin parisuhteisiin liittyviä erityiskysymyksiä selvittäneen toimikunnan mietintö.

STM julkaisuja 2013:21: Adoptioneuvonta. Opas adoptioneuvonnan antajille.

STM julkaisuja 2016:4: Hallituksen tasa-arvo-ohjelma 2016–2019.

StVL 7/2006 vp. Hallituksen esitys laeiksi hedelmöityshoidoista ja isyyslain muuttamisesta.

Tilastot

THL (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos): Tilastoraportti 15/2015. Raportti löytyy osoitteesta: <https://www.thl.fi/fi/tilastot/tilastot-aiheittain/seksuaali-ja-lisaantymisterveys/synnyttajat-synnytykset-ja-vastasyntyneet/perinataalilasto-synnyttajat-synnytykset-ja-vastasyntyneet>. Luettu 26.4.2017.

THL (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos): Tilastoraportti 11/2016. Raportti löytyy osoitteesta: <https://www.thl.fi/fi/tilastot/tilastot-aiheittain/lasten-nuorten-ja-perheiden-sosiaalipalvelut/lapsen-elatus-ja-huolto>. Luettu 28.4.2017.

THL (Terveiden ja hyvinvoinnin laitos): Tilastoraportti 9/2017. Raportti löytyy osoitteesta: <https://www.thl.fi/fi/tilastot/tilastot-aiheittain/seksuaali-ja-lisaantymisterveys/hedelmöityshoidot>. Luettu 14.4.2017.

THL – Tilastotietoa perhevapaiden käytöstä. Löytyy osoitteesta: <https://www.thl.fi/fi/tutkimus-ja-asiantuntijatyo/hankkeet-ja-ohjelmat/perhevapaatutkimus/tilastotietoa-perhevapaiden-kaytosta>. Luettu 27.4.2017.

Internetlähteet

Kysely: Enemmistö sallisi hedelmöityshoidot kaikille naisille. Uutinen löytyy osoitteesta: <https://www.edilex.fi/uutiset/9415?allWords=hedelm%C3%B6ityshoidot&offset=1&perpage=20&sort=relevance&searchSrc=1&advancedSearchKey=514373>. Luettu 15.4.2017.

Naisparien äitiyslakia pusketaan taas eduskuntaan – Sateenkaariperheen äiti: "Nyky-
systeemi tuntuu kiusanteolta". Uutinen löytyy osoitteesta: <http://yle.fi/uutiset/3-8522612>. Luettu 19.4.2017.

Sateenkaariperheet ry. <http://www.sateenkaariperheet.fi/index.php?item=68>. Luettu 2.5.2017.

Seta ry. <http://seta.fi/avioliittolaki/#otsikko7>. Luettu 19.4.2017.

Sinkkunainen hakee avun hedelmöitysklinikalta – "Lapsi ensin ja kumppani ehkä myö-
hemmin". Uutinen löytyy osoitteesta: <http://yle.fi/uutiset/3-9405853>. Luettu 19.4.2017.

THL: Lastensuojelun käsikirja. Sateenkaariperheet lastensuojelun asiakkaina. Saatavissa
vain verkkojulkaisuna osoitteesta: <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/erityiskysymykset/sateenkaariperheet-lastensuojelun-asiakkaana>. Lu-
ettu 4.5.2017.

Yksin adoptiota hakeva saa odottaa vuosia. Uutinen löytyy osoitteesta:
[http://www.helsinginuutiset.fi/artikkeli/107588-yksin-adoptiota-hakeva-saa-odottaa-
vuosia](http://www.helsinginuutiset.fi/artikkeli/107588-yksin-adoptiota-hakeva-saa-odottaa-vuosia). Luettu 3.5.2017.

Oikeuskäytäntö

Korkein oikeus

KKO 1999:77

KKO 2000:85

KKO 2002:13

Ruotsalaisia oikeustapauksia

Svean hovioikeus 25.11.2004, ÖÅ 7600–04

Högsta domstolen 7.6.2006, Ö 5151–04

Euroopan ihmisoikeustuomioistuin

X ja Y v. Alankomaat 26.3.1985

Norris v. Irlanti 26.10.1988

Boyle v. Yhdistynyt Kuningaskunta 28.2.1994

Hokkanen v. Suomi 23.9.1994

X, Y ja Z v. Yhdistynyt kuningaskunta 22.4.1997

Bronda v. Italia 9.6.1998

Kerkhoven, Hinke & Hinke v. Alankomaat 1999

Nylund v. Suomi 29.6.1999

Rozanski v. Puola 18.5.2006

Moretti ja Beneditti v. Italia 27.4.2010

Schalk ja Kopf v. Itävalta 24.6.2010

X ja muut v. Itävalta 19.2.2013

Pajic v. Kroatia 23.5.2016

Court of Appeal for Ontario

A.A. v. B.B. 1.2.2007

Ratkaisu löytyy osoitteesta: <http://www.ontariocourts.ca/decisions/2007/january/2007ONCA0002.pdf>. Luettu 4.5.2017.

Lyhenteet

Au-lapsi	Avioliiton ulkopuolella syntynyt lapsi
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 63/1999)
EIT	Euroopan ihmisoikeustuomioistuin
ETENE	Valtakunnallinen terveydenhuollon eettinen neuvottelukunta
HE	Hallituksen esitys
KAA	Kansalaisaloite
KKO	Korkein oikeus
LaVM	Lakivaliokunta
LOS	YK:n Lapsen oikeuksien sopimus (SopS 60/1991)
OM	Oikeusministeriö
PeVL	Perustuslakivaliokunta
PL	Perustuslaki (731/1999)
SopS	Sopimussarja
Stakes	Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus
STM	Sosiaali- ja terveysministeriö
StVL	Sosiaali- ja terveysvaliokunta
TANE	Tasa-arvoasian neuvottelukunta
THL	Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
TSS-sopimus	YK:n Taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (SopS 6/1976)
vp	valtiopäivät
YK	Yhdistyneet Kansakunnat

Johdanto

Tutkielmani aihe käsittelee vanhemmuuden muutoksia lainsäädännössä. Käsitteelen kaikkia eri tutkielmani aihealueita ensin historiallisesta perspektiivistä tuoden ne nykypäivään. Ajallisesti aloitan tarkastelun 1960-luvulta, jolloin vanhemmuus tuli uudella tavalla yleiseen keskusteluun alkaen sukupuolirooliteemoilla ja jatkuen yhdeksi perhe- ja tasa-arvopolitiikan osa-alueeksi.¹

Tarkastelen, miten vanhemmuuden ja myös sen merkityksen muuttuminen näkyvät lainsäädännössä ja pyrin ottamaan huomioon lainsäädännön tavoitteet ja ajan, jolloin lakeja on säädetty. Kuinka yhteiskunnallinen tilanne ja vanhemmuudesta käyty keskustelu ovat vaikuttaneet lakien säätämiseen ja minkälainen merkitys vanhemmuudelle on annettu? Mitä vanhemmuudelle on tapahtunut ja mitä on tapahtumassa? Lapsioikeuden lähtökohtana on aina lapsen etu, mutta lainsäädännön taustalla on aina muitakin, esimerkiksi yhteiskunnallisia ja arvosidonnaisia tavoitteita.

Myös vanhempien välinen tasa-arvo ja yhdenvertaisuus ovat kiinnostavia aiheita, joita tulen tutkimaan. Ovatko kummatkin vanhemmat tasa-arvoisia vanhempina vai pidetäänkö toista vanhempaa lähtökohtaisesti parempana? Tuntuu siltä, että edelleenkin äiti mielletään helposti ensisijaiseksi vanhemmaksi lapsen edun kannalta. Aihe on myös melko herkkä ja haastava. Siihen liitetään paljon arvokysymyksiä ja puhtaita mielipiteitä, mitä ei välttämättä tarvitse edes niin kovin hyvin perustella. Koen kuitenkin, että aihetta on tärkeä tutkia. Vanhemmuus on muuttunut todella paljon viimeisten vuosikymmenten aikana ja tulee myös muuttumaan lähitulevaisuudessa. Perherakenteiden muuttuminen on ollut vahvasti muutosten taustalla samoin kuin samaa sukupuolta olevien pariin pyrkimys/mahdollisuus oikeudelliseen vanhemmuuteen.

Tutkielmassani tulen käsittelemään vanhemmuutta yleisesti, isyyttä, hedelmöityshoitoja, sijaissynnytystä ja sateenkaariperheitä. Jokainen osa-alue liittyy vahvasti vanhemmuuteen ja siihen, miten se oikeudellisesti määräytyy ja miten se voisi määräytyä tulevaisuudessa. Aiheeni on vahvasti lapsioikeuden kenttään kokonaisuudessaan kuuluva. Lähes kaikki lapsioikeuden alaan kuuluvat asiat linkittyvät jollain tapaa vanhemmuuteen.

---

¹ Jokinen 2012, s. 63–65.

Tutkielman ensimmäisessä kappaleessa käsittelen yleisesti vanhemmuutta ja sen muutokseen vaikuttavia syitä sekä avaan hieman tutkielmassani usein toistuvaa terminologiaa. Toisessa kappaleessa käsittelen isyyttä sekä pintapuolisesti yleisemminkin miehen muutosta. Äitiyttä en kokenut tarkoituksenmukaiseksi ottaa tutkielmaan omana kappaleenaan, koska oikeudellisessa mielessä äitiydestä ei ole samalla tavoin epäselvyyttä kuin isyydestä. Äitiyttä käsittelen sateenkaariperheet osiossa äitiyslakityöryhmän ehdotuksen pohjalta. Hedelmöityshoitoja käsittelen kolmannessa kappaleessa, mutta erotin kuitenkin sijaissynnytyksen omaksi kappaleekseen. Viimeisessä kappaleessa käsittelen sateenkaariperheitä ja niihin liittyviä vanhemmuuskysymyksiä. Keskityn sateenkaariperheiden osalta pääasiassa tarkastelemaan vanhemmuutta vain mies- ja naisparien osalta, joten käsittelyn ulkopuolelle jää monia ajankohtaisia ja tärkeitä asioita, kuten esimerkiksi transvanhempien perheet ja niin sanotut apilaperheet.

Adoptiovanhemmuuden jouduin rajaamaan tutkielman laajuuden vuoksi pois, vaikka sillä olisi perustellusti ollut paikkansa omana kappaleenaan. Olen kuitenkin ottanut adoption huomioon, sillä sijaissynnytysjärjestelyissä vanhemmuus perustuu adoptioon. Perheen sisäistä adoptiota olen käsitellyt erityisesti hedelmöityshoitojen yhteydessä tilanteissa, jossa hedelmöityshoitoja annetaan naiselle, joka on parisuhteessa naisen kanssa. Myös sijaisperheet olen rajannut pois. Tutkielmasta olisi muuten tullut liian laaja.

Tutkielman metodi on oikeusdogmaattinen, vaikka se sisältää myös oikeussosiologisia ja historiallisia piirteitä. Muutenkin aihealueiden käsitellessä lapsia, vanhemmuutta ja perheitä tutkielma ei voi olla pelkästään oikeudellinen, vaan käsittelen aiheita myös jonkin verran oikeussosiologisesta ja yhteiskunnallisesta näkökulmasta. Minulla ei kuitenkaan ole tarpeen määritellä ja lokeroida tutkielmaani kovin tarkkarajaisesti, se jääköön lukijan tehtäväksi niin halutessaan. Olen ottanut melko kriittisen tarkastelutavan, mikä voi nousta esille monissa kohdin tutkielmaa. Tarkoituksena on herättää aiheista keskustelua ja tuoda näkökulmaa myös tulevaa lainsäädäntöä ajatellen.² En ole edes pyrkinyt tutkielmaa kirjoittaessa objektiivisuuteen ja arvoneutraaliin lähestymistapaan. Sitä olen kuitenkin pitänyt yhtenä ohjenuorana koko kirjoitusprosessin ajan. Tutkielman aiheet

---

² Esimerkiksi kansalaisaloite äitiyslaiksi (KAA 3/2016 vp) on eduskunnan käsittelyssä. Käsittely on kuitenkin vielä kesken.

käsittelevät kuitenkin sellaisia herkkiä ja tärkeitä asioita, joista kaikilla on omat mielipiteensä perustuen omiin arvoihin ja maailmankuvaan. Myös tällaiselle tutkimukselle on oma paikkansa. Tutkielman käsitellessä lapsia ja vähemmistössä olevia ryhmiä on tärkeämpää myötäilyn sijaan tuoda esille oma kanta asioihin eikä harrastaa ”silleen jättämisen” politiikkaa.³

---

³ Hurtig – Laitinen 2003, s. 105–107.

1. Vanhemmuus

Vanhemmuus on muuttunut todella paljon varsinkin toisen maailmansodan jälkeen 1950-luvulta lähtien. Vanhemmuus on kulttuurin muovaama käsite, joka kulttuurisidonaisuutensa vuoksi saa eri käsityksiä kulttuurin muutoksen mukana. Vanhemmuus isyytenä ja äitiytenä vaihtelee ajan mukana. Tällä hetkellä isyys elää muutosten aikaa yhteiskunnan tukemana perhepolitiikan ja lainsäädännön keinoin.⁴

Merkittävä muutos oli 1970-luvulta lähtien yleistynyt avoliitto perhemuotona. Niin sanottu ydinperhe eli avoliittoperhe sai rinnalleen toisen vahvan perhemuodon, joka vuosi vuodelta yleistyi. Esimerkiksi vuonna 1975 avoliiton ulkopuolella syntyneiden lasten määrä ylitti ensimmäisen kerran 10 prosentin rajan.⁵ Vuonna 2014 syntyneistä lapsista 33,9 prosenttia syntyi avoliittoperheisiin ja 55,4 prosenttia lapsista avoliittoperheisiin. Avoliittoperheisiin syntyneiden lasten lukumäärä on vuosi vuodelta vähentynyt.⁶ Samaan aikaan avioerojen määrät ovat lisääntyneet huomattavasti. Vanhemmuuden muuttumiseen ovat vaikuttaneet vahvasti myös arvomaailman ja yhteiskuntamoraalin muuttuminen. 1970-luvulle tultaessa asioista ajateltiin jo täysin eri tavoin kuin vielä vuosisadan alussa. Esimerkiksi avoliittoa ei enää yleisesti paheksuttu vääränlaisena perhelämän muotona.⁷

Perherakenteet ovat muuttuneet ja moninaistuneet viimeisten vuosikymmenten aikana. Perhekäsitteelle ei voida antaa lainsäädännössä vain yhtä merkitystä. Perhe onkin määritelty eri tavoin lainsäädännössä kunkin lain tavoitteiden mukaisesti tai sitä ei ole välttämättä määritelty lainkaan. Perhettä pidetään kulttuuriinsa sidottuna ja siten alueellisesti erilaisena. Yhteiskunnan muuttuminen vaikuttaa myös perhekäsityksen muuttumiseen.⁸ *Bernardesin* mukaan ei ole olemassa mitään yhdenlaista perhettä vaan erilaisia perhetyppejä ja siten on tunnustettava perhesuhteiden moninaisuus.⁹ Se onkin hyvä lähtökohta tutkimukselle jättää taka-alalle ”stereotyyppinen” ydinperhe ja avata silmät kohdaten todellisuus.

---

⁴ Kurki-Suonio 1996, s. 1–2.

⁵ Gottberg 2013 s. 141.

⁶ THL – Tilastoraportti 19/2015, Liitetaulukko 1.

⁷ Nieminen 2013, s. 312.

⁸ STM 1993:26, s. 2.

⁹ Bernardes 1985, s.194.

Perhetyyppejä on hyvin monenlaisia. On esimerkiksi avio- ja avoliittoperheitä, yksinhuoltajaperheitä, lapsiperheitä, lapsettomia perheitä, samaa sukupuolta olevien parien perheitä ja uusperheitä.¹⁰ Kaikkiin lapsiperheisiin liittyy vanhemmuus. Joidenkin perheiden osalta vanhemmuus ei kuitenkaan ole samanlaista lainsäädännön tunnustamaa vanhemmuutta. Tämä on merkittävä epäkohta vanhemmille ja etenkin lapsille. Esimerkiksi lapsen elatus ja tapaamisoikeus ovat lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain (361/1983) ja lapsen elatuksesta annetun lain (704/1975) mukaan riippuvaisia vain ja ainoastaan juridisesta vanhemmuudesta. Sosiaalisella vanhemmuudella on paljon merkitystä ja siihen pitäisi voida liittää enemmän myös oikeusvaikutuksia lapsen etua silmällä pitäen.

Lainsäädännön mukaan lapsella voi olla ainoastaan kaksi oikeudellista vanhempaa. Vanhemmuus ei ole enää nykypäivänä niin vahvasti sukupuoleen sidottua. Tämä on näkynyt myös lainsäädännön kehityksessä. Vanhemmuus ei tarkoita enää pelkästään sitä, että lapsella on äiti ja isä tai jompikumpi. Lapsella voi myös olla kaksi äitiä tai kaksi isää.¹¹ Tämän on mahdollistanut rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain 9 §:n muutos (391/2009) vuonna 2009, jolloin perheen sisäinen adoptio tuli mahdolliseksi myös rekisteröityneille pareille. Perheen sisäisen adoption myötä lapselle vahvistetaan kaksi oikeudellista vanhempaa sukupuolesta riippumatta.

Uuden isyyslain (11/2015) säätämisen yhteydessä niin sanottu äitiyslakityöryhmä selvitti mahdollisen äitiyslain säätämistä, joka olisi tullut voimaan yhdessä isyyslain kanssa vuonna 2016. Äitiyslakityöryhmän ehdotus (OM 50/2014) ei kuitenkaan edennyt hallituksen esitykseksi eduskunnan käsiteltäväksi. Tällä hetkellä asia on eduskunnan käsiteltävänä kansalaisaloitteen voimin.¹² Äitiyslakityöryhmän mietinnön pohjalta annetuissa lausunnoissa ehdotettiin vaihtoehtoisesti isyys- ja äitiyslakien yhdistämistä yhteiseksi vanhemmuuslaiksi. Vanhemmuuslain mukaan vanhemmuus määräytyisi siten isyyden ja äitiyden osalta saman lain mukaan ja sillä olisi merkitystä etenkin hedelmöityshoitojen osalta. Tällöin ei ole tarkoituksenmukaista erikseen erotella sukupuolta vanhemmuuden

---

¹⁰ Kangas 2013, s. 10–12.

¹¹ Kangas 2013, s. 10–12.

¹² Ks. KKA 3/2016 vp.

määräytymisessä. Jos hoitoa voidaan antaa yhteisesti naisparille, vanhemmuus määräytyisi samoin perustein synnyttäneen äidin puolison osalta.¹³

Viime vuosikymmenten aikana sukupuolten välinen tasa-arvo on lähentynyt. Vanhemmat nähdään enemmän yhdenvertaisina keskenään. Tähän ovat vahvasti vaikuttaneet yhteiskuntarakenteiden muuttuminen, perinteisten roolijakojen murtuminen ja naisten emansipaatio. Naisten kouluttautuminen ja siirtyminen työelämään lisäsi myös muutto-liikettä maalta kaupunkeihin.¹⁴ Muutokset loivat tarvetta ja myös paineita isän roolin päivittämiselle. Vahvat sukupuoliroolit ovat yleisesti ottaen lientyneet 1960-luvulta lähtien. Naiset eivät enää ole kotona lasten kanssa ja riippuvaisia miehestä taloudellisesti. Isyyden merkitys on myös muuttunut. Isät osallistuvat entistä enemmän lasten kasvatukseen eikä leivän tuominen taloon ole enää isän päätehtävä. Tähän on vaikuttanut merkittävästi perheiden lapsiluvun pieneneminen, joka osaltaan poisti perusteita perinteisen vanhemmuuden jakamiselle.¹⁵ Tasa-arvoisuus vanhempina ei silti ole toteutunut täysimääräisesti. Vanhat uskomukset ja asenteet elävät vahvasti mielessä ja usein äiti mielletään ensisijaiseksi vanhemmaksi lapselle. Tämä näkyy nykypäivänä etenkin työelämässä. Erotilanteissa ja lasten huoltajuuskiistoissa väitän äidin olevan edelleen vahvemmassa asemassa.

Viime aikoina perus- ja ihmisoikeudet ovat saaneet suuremman merkityksen lainsäädännössä, myös lapsi- ja perheoikeuden alueella. Tällä on ollut myös merkittävä vaikutus vanhemmuuskysymyksissä. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin valvoo ihmisoikeuksien toteutumista. Myös Suomi on saanut useita langettavia päätöksiä koskien esimerkiksi isyyuskysymyksiä. Samalla ihmisoikeustuomioistuin on ratkaisuisaan laajentanut perheen käsitettä.¹⁶

1.1. Biologinen ja geneettinen vanhemmuus

Biologinen vanhemmuus perustuu lähtökohtaisesti siihen, kenen sukusoluista lapsi syntyy. Äidin osalta tästä ei useinkaan ole ongelmaa, vaan lapsen synnyttänyttä naista pidetään aina lapsen biologisena vanhempana.¹⁷ Isänsä kohdalla tästä ei ole ongelmaa.

---

¹³ OM 5/2015, s. 11 ja 14. Ks. hedelmöityshoidoista ja äitiyslaista enemmän kappaleessa 5.4..

¹⁴ Huttunen 2001, s. 73.

¹⁵ Huttunen 2001, s. 55.

¹⁶ Nieminen 2013, s. 188. Kappaleessa 5.3.2. enemmän perheen käsitteen laajentumisesta EIT:n ratkaisukäytännön perusteella.

¹⁷ Kangas 2013, s. 28.

Ongelma syntyy siitä, että isyys voi olla hankala selvittää ja joskus jopa mahdotonta. Nykypäivänä ei ole enää riittävää puhua pelkästään biologisesta vanhemmuudesta. Hedelmöityshoitojen myötä on tarkoituksenmukaista puhua myös geneettisestä vanhemmuudesta erottaen se biologisesta vanhemmuudesta. Miehen osalta lapsen biologinen isä on aina myös geneettinen isä. Äidin osalta näin ei välttämättä aina ole. Jos hedelmöityshoidoissa käytetään luovutettuja munasoluja tai alkioita, biologinen ja geneettinen vanhemmuus eroavat toisistaan.¹⁸ Synnyttänyttä naista pidetään kuitenkin aina lapsen biologisena vanhempana, vaikka hedelmöityksessä olisi käytetty luovutettuja munasoluja tai alkioita. Samoin on myös sijaissynnyttäjien osalta.¹⁹

1.2. Juridinen eli oikeudellinen vanhemmuus

Tarkoitan tässä tutkielmassa juridisella vanhemmuudella vanhemmuutta, joka määräytyy voimassa olevan lainsäädännön mukaan. Juridinen vanhemmuus on usein myös biologista ja sosiaalista vanhemmuutta, mutta näin ei aina ole. Voi myös olla, että biologisella ja juridisella vanhemmuudella ei ole mitään yhteyttä. Tästä esimerkkinä on muun muassa lapsen adoptio ja isyyslain 2 §:n mukainen isyysoletama. Aviomies kirjataan suoraan isyyslain mukaan lapsen isäksi, jos lapsi on syntynyt avioliiton aikana. Isyyttä ei aleta erikseen selvittämään, vaikka tiedettäisiin, että lapsi ei ole aviomiehen biologinen lapsi.²⁰ Sama pätee myös sosiaaliseen vanhemmuuteen. Oikeudellinen vanhemmuus ei ole kuitenkaan asia, jonka voisi noin vain siirtää toiselle henkilölle. Oikeudellinen äitiys voi lakata ainoastaan annettaessa lapsi adoptoitavaksi.²¹ Oikeudellinen isyys on lähtökohtaisesti mahdollista kumota tuomioistuimessa, jos se ei vastaa biologista totuutta.

1.3. Sosiaalinen vanhemmuus

Tarkoitan tässä tutkimuksessa sosiaalisella vanhemmuudella vanhemmuutta, joka ei ole biologista eikä juridista vanhemmuutta. Siihen ei siten liity samalla tavoin vastuita ja velvoitteita lainsäädännön taholta kuten oikeudelliseen vanhemmuuteen. Sosiaalinen vanhemmuus on hyvin merkittävä etenkin lapsen kannalta. Sosiaalisella vanhemmuudella tarkoitetaan yleisesti lapsen ja vanhemman välille syntynyttä tunnesidettä, joka on riip-

---

¹⁸ Ks. esimerkiksi Nieminen 2013, s. 203. Ks. myös Singer 2000, s. 42–43.

¹⁹ Sijaissynnytyksistä enemmän kappaleessa 4.

²⁰ Isyysolettamasta enemmän kappaleessa 2.3.1.1.

²¹ Salminen 2006, s. 90–91.

pumaton heidän välisestä sukulaisuussuhteesta. Hyvinä esimerkkeinä on mainittu lapsen sijoittaminen pysyväisluonteisesti sijaiskotiin tai jos lapsen vanhempi solmii uuden parisuhteen ja lapsi asuu uusperheessä.²²

Kun puhutaan sosiaalisesta vanhemmasta, tarkoitetaan usein henkilöä, joka tosiasiallisesti toimii lapsen vanhempana ja on tärkeä ihminen lapsen elämässä. Kuitenkaan sosiaalinen vanhemmuus ei saa lainsäädännön tukea, vaikka se palvelisi parhaiten lapsen etua. Näin on esimerkiksi perheen erotilanteissa lapsen tapaamisoikeuden kannalta. Lapsi voi menettää tärkeän ihmissuhteen, sillä lapsen tapaamisoikeus voidaan vahvistaa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 2 §:n mukaan vain juridiseen vanhempaan nähden. Tästä seuraa, että lapsen edun kannalta olisi tarkoituksenmukaista vahvistaa sosiaalisen vanhemmuuden merkitystä esimerkiksi laajentamalla tapaamisoikeuteen kuuluvien piiriä.

1.4. Lapsen etu

Tutkielmassani lapsen edun käsite mainitaan moneen kertaan eri merkityksessä. Pohdin usein sen merkitystä perusteluissa ja monesti tuntuu, että se ohittaa kaiken muun argumentaation. On hankala ymmärtää, mitä se lopulta tarkoittaa ja pitää sisällään, vaikka jokainen varmasti yleisellä tasolla ymmärtää, mitä sillä tarkoitetaan. Mietin usein, kenellä on oikeus ja parhaat valmiudet määritellä lapsen etu kussakin tapauksessa, sillä jokaisella osapuolella on siitä oma käsityksensä riitatilanteissa. Ja toisaalta, mikä on sen argumentointiarvo suhteessa muihin argumentteihin? Se on aina hyvä muistaa, että lapsen etu ratkaistaan tapauskohtaisesti ja se on muuttuvana käsitteenä yhteydessä aikaan, paikkaan ja kulttuuriin.²³

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (Sops 60/1991) 3 artiklan 1 kohdan mukaan *kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat lapsia, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Oulasmaa* on käsitellyt kattavasti lapsen etua ja siihen liittyvää problematiikkaa. Hän on pohtinut sen merkitystä oikeussääntönä ja periaatteena ja katsonut sen lukeutuvan kumpaankin normiryhmään riippuen tarkastelukulmasta ja yksittäisestä tapauk-

---

²² Kangas 2013 s. 27.

²³ Kurki-Suonio 1999, s. 1–2.

sesta. Lapsen etu lapsioikeuden johtavana oikeusperiaatteena on kuitenkin aina tulkin-
nanvarainen ja sisältää paljon joustavuutta.²⁴ Lapsen oikeuksien komitea on tuonut
esille yleiskommenteissaan lapsen edun oikeusperiaatteena ja oikeusnormina, mutta
myös suoraan sovellettavana oikeutena.²⁵ Lapsen etua tulkitessa LOS toimii hyvänä läh-
tökohtana, mutta kulttuurisena käsitteenä on myös huomioitava kansalliset opit ja teo-
riat.

Tutkielmani kannalta lapsen edun problematiikka tulee usein ajankohtaiseksi tilan-
teessa, jossa lapsi ei ole vielä edes syntynyt. Lapsen etu käsitteenä muuttuu näissä ta-
pauksissa vielä ongelmallisemmaksi. Tutkielmassani minun ei tarvitse sinänsä ottaa kan-
taa esimerkiksi lapsen kuulemisesta tai osallistumisesta häntä itseään koskevaan pää-
töksentekoon, vaan päähuomio kiinnittyy siihen, miten voidaan turvata syntyvän lapsen
hyvinvoinnille välttämätön suojele ja huolenpito. Tietyntilaisissa tilanteissa²⁶ lapsen syn-
tymättömyyttä tähän maailmaan perustellaan lapsen edulla, mikä vaikuttaa erittäin ris-
tiriitaiselta argumentoinnilta. Samalla se sisältää usein argumentoijan omia elämäntilan-
teen värittämiä arvoja ja kannanottoja²⁷. Yhtäläillä omat arvot ja käsitykset sisältyvät
vastapuolen argumentointiin lapsen edulla. *Salmisen* mukaan lapsen edun voitaneen
katsoa toteutuvan, kun lapsi syntyy olosuhteiltaan vakaaseen perheeseen.²⁸

Lapsen etu on saanut myös julkisoikeudellisen sävyn kun julkinen valta on enenevässä
määrin alkanut puuttumaan perheiden elämään.²⁹ Tutkielmassani edellä sanottu on
ajankohtaistunut, kun on pohdittu (ja pohditaan edelleen), kenellä on oikeus perustaa
perhe siinä merkityksessä, että myös vanhemmuus saa oikeudellisen suojan. Lapsen
etuun terminä sisältyy myös tunnekieltä, joka liittyy eettiset ja sosiaaliset arvot vahvasti
oikeudelliseen tulkintaan.³⁰

Lapsen edun periaate on usein ristiriidassa muiden periaatteiden ja intressien kanssa.
Tällöin niitä joudutaan punnitsemaan keskenään, ja toinen periaate saa suuremman
merkityksen. Vastakkain voivat olla esimerkiksi toisen lapsen tai huoltajan etu. Periaate

---

²⁴ Oulasmaa 1992, s. 223–226.

²⁵ Ks. Committee on the Rights of the Children. General comment No. 14, 2013, kohta 6.

²⁶ Mm. hedelmöityshoidot yksin eläville naisille ja sijaissyntytysjärjestelyt.

²⁷ Oulasmaa 1992, s. 220.

²⁸ Salminen 2006, s. 82.

²⁹ Oulasmaa 1992, s.266.

³⁰ Makkonen 1981, s. 118.

on saanut kritiikkiä myös siitä, että sen sisältö helposti määräytyy aikuisten näkökulmasta, kuten tutkielmassanikin tulee usein esille.³¹ Tilannetta, jossa lapsen etu on vastakkain vanhemman edun kanssa, ei tulisi katsoa aina ristiriitatilanteena. Lapsia ei olisi ilman vanhempia eikä vanhempia ilman lapsia. Yhteys on ristiriidaton ja kyse ei ole pelkästään biologisesta vanhemmuudesta.

Lapsen edun arvioiminen ei ole kuitenkaan helppoa ja kaavamaista. Jokainen tilanne ratkaistaan yksittäistapauksena kokonaisharkintana. Päätöksentekijällä on aina ratkaisupakko ja päätöksentekoa hankaloittavat monet asiat, kuten eri kriteerien laajuus, arvosidonnaisuus ja tapausten vertailukelvottomuus.³² Ainoan oikean ratkaisun löytäminen ei ole edes mahdollista.³³

Lapsen etua voisi pyöritellä loputtomiin, mutta tuskin se siitä muuksi muuttuu. Käytettäessä lapsen etua argumenttina on syytä muistaa objektiivisuus. Tunteet ja arvot eivät saisi ohittaa lapsen etua, vaan se on voitava perustella muillakin argumenteilla. Lapsen etu voi olla painava argumentti vain silloin, kun se voidaan perustella. Muussa tapauksessa siltä putoaa pohja pois, jos se perustuu vain omiin arvoihin ja tunteisiin.

---

³¹ Hakalehto-Wainio 2014, s. 142.

³² Oulasmaa 1992, s.228–229.

³³ Makkonen 1982, s. 245–247.

2. Isyys

2.1. Mieheyden moninaistuminen ja isyys

Isyyskysymykset ovat olleet murroksessa viime vuosikymmenten aikana.³⁴ Isyyden muutoksesta puhuttaessa on syytä tarkastella ensin yleisemminkin mieheyden muutosta. Julkisessa keskustelussa ne kulkevat käsi kädessä erilaisin painoituksin.³⁵ Siinä missä suurin osa katsoo muutoksen positiiviseksi asiaksi, osa pelkää muutoksen aiheuttavan isyyden ja samalla miehisisyyden rappiotilan. Haikaillaan menneeseen aikaan, jolloin isä oli vahvasti perheen päänä ja hankki perheelleen elannon osallistumatta sen kummemmin lasten hoitoon ja kasvatukseen. Perheessä vanhempien erilaiset roolit katsottiin perustelluiksi sukupuolten erilaisuuden perusteella.³⁶

Kun puhutaan isyyden muuttumisesta ja muutoksesta, on hyvä tiedostaa, että muutos ei ole lähtöisin pelkästään isien ja miesten toiminnasta käsin. Isyyden muutokseen ei haluttu yhteiskunnallisessa keskustelussa suoranaisesti painostaa, vaan pikemminkin isiä haluttiin rohkaista ja kannustaa osallistuvampaan vanhemmuuteen.³⁷ Paineita, mutta myös tukea, isän muutokselle loivat nais- ja tasa-arvoliikkeet, jotka pitivät yllä 1960-luvulla alkanutta keskustelua vanhemmuudesta ja sukupuolten välisestä tasa-arvosta. Osallistuva isä voidaan katsoa välilliseksi seuraukseksi näistä keskusteluista.³⁸ Paradoksina isyyden muutosprosessissa voidaan pitää argumentoinnin puuttumista miesten edun kannalta sekä miesten vähäistä osallisuutta näihin keskusteluihin.³⁹ Oikeampi termi voisi olla ennemminkin isyyden muuttaminen, johon on pyritty koko isyyskeskustelun ajan. Yhdistys 9 saadessa muutosten ajamisen viranomaistahoille, on isyyden ”muuttamisprosessin” katsottu olevan koko yhteiskunnan asia ja etu. Miehen rooli ja asema perheessä toi isyyskeskustelun julkiselle tasolle pois perhepiiristä.⁴⁰ Tämä alkoi näkyä myös lainsäädännössä 1970-luvulta lähtien.⁴¹ Keskusteluissa painotettiin kysymyksiä sukupuolten välisestä tasa-arvosta ja vanhemmuuden jakamisesta. Isyydestä oli

---

³⁴ STM 1999:1, s. 4.

³⁵ Ks. esimerkiksi Huttunen 1994, s. 48.

³⁶ Ks. esimerkiksi Aalto 2012, s. 83–87 ja Sinkkonen 1998, s. 13 ja 18–19. Ks. myös Jokinen 2012, s. 175.

³⁷ Vuori 2001, s. 356–357.

³⁸ Huttunen 2001, s. 163–164.

³⁹ Huttunen 2014, s. 179.

⁴⁰ Jokinen 2012, s. 64–65.

⁴¹ Ks. esimerkiksi Varjonen 2011, s.45–48 ja Nieminen 2013, s. 76–81.

näin tullut uusi kiinnostava poliittinen kysymys, joka keräsi paljon huomiota ja kiinnostusta.⁴²

Isyys liittyy läheisesti miehenä olemisen problematiikkaan ja sukupuoliroolikeskusteluun.⁴³ Ennen isyyskeskustelun avausta 1960-luvulla vallalla oli yleisesti perinteisen isyyden malli. *Huttunen* käyttää vallitsevana olevasta isyyden mallista termiä hegemoninen isyyden malli. Perinteinen isyys, joka on edelleen vallitsevana mallina jossain määrin, korostaa miehille isinä auktoriteettia, etäisyyttä ja perheen elättäjän roolia sallimatta hoivaavuutta ja osallisuutta.⁴⁴

On syytä kiinnittää huomiota myös siihen, ettei keskustelua isyyden muutosprosessista käytäisi vain yksipuolisesti romantisoimalla uutta hoivaavaa ja emotionaalista isän mallia, jossa olisi aina kyse vain ja ainoastaan lapsen aseman huomioimisesta. Lapsikeskeisen isyyden rinnalla voidaan puhua myös isäkeskeisestä isyydestä. Voidaan sanoa, että miehenä oleminen on saanut enemmän vapautta ja roolit ovat moninaistuneet. Isyys voidaan nähdä mahdollisuutena yhtenä mielekkäänä sosiaalisen olemisen muotona.⁴⁵

2.1.1. Isä ja maskuliinisuus

Isyyskeskusteluun liitetään herkästi miehen maskuliinisuutta korostavia näkökulmia kritisoimaan meneillään olevaa isyyden muutosprosessia. Länsimaissa on ollut vahvasti vallalla miesideaali, joka toteuttaa toista ihannetta hegemonisesta maskuliinisuudesta, joka taas nähdään valtakysymyksenä yhteiskunnassa.⁴⁶ Länsimaiseen miesideaaliin liitetään viisi odotusta, joita ovat valta, voima, menestys, tunteiden hallinta ja heteroseksuaalisuus. Vaikka enemmistö miehistä ei täytä länsimaisen miesideaalin odotuksia, hegemoniaa ja miesihannetta silti tuetaan sen valta-aspektin kautta. Monet naiset myös tukevat hegemonista maskuliinisuutta hyväksymällä yhteiskunnan rakenteissa vallalla olevat jäykät odotukset ja arvot naisten ja miesten sukupuoliroolien eroissa.⁴⁷ Esimerkiksi sairausvakuutuslaissa (1224/2004) voidaan nähdä isän ja äidin vanhemmuuden suku-

---

⁴² Aalto 2012, s. 102.

⁴³ Aalto 2012, s. 25.

⁴⁴ Huttunen 1999, s. 171–172.

⁴⁵ Tigerstedt 1996. s. 56.

⁴⁶ Jokinen 2010, s.131.

⁴⁷ Kantola 2010, s. 83.

puolittuneet roolit korostamalla isyys- ja äitiysrahojen määräytymisen osalta äidin ensisijaisuutta lapsen hoivaajana. Miesten hoiva lapsesta voi toteutua enintään yhtä aikaa äidin kanssa tai äidin jälkeen.⁴⁸

Hegemoniseen maskuliinisuuteen sisältyy idea hierarkkisesti järjestyvistä maskuliinisuuden muodoista. Vain yksi maskuliinisuuden muodoista voi olla vallalla yhtä aikaa syrjäyttäen ja marginalisoimalla muita maskuliinisuuden muotoja. Isyyskeskustelussa on yritetty tuoda pehmeämpää ja emotionaalisempaa isyyden mallia esille, mutta muutos on ollut melko hidasta. Suurin osa miehistä, monesti tiedostamattaankin, tukee hegemoniaa, sillä se tarjoaa heille sukupuoleen perustuvia oikeuksia, kuten paremman palkan ja urakehityksen.⁴⁹

Isyyden muutoksen kritiikissä kannetaan huolta siitä, että yhteiskunnan aktiivisten toimien kautta halutaan saada niin sanottuja pehmoisiä korvaamaan ”perinteiset” isät. Pehmoisällä tarkoitetaan isää, joka aktiivisesti osallistuu lasten hoivaan, kasvatukseen ja kotitöihin, mitkä mielletään äidin tehtäviksi. *Sinkkonen* kritisoi voimakkaasti ajatusta, että miehen pitäisi muuttua ollakseen hyvä isä ja hyvän isän tulisi muuttua äidin kaltaiseksi. Miehisuus ja pehmoisuus ovat hankalasti yhteensovittavissa.⁵⁰ Isän miehisyyttä ei tarvitse muuttaa, vaan tarvitaan nimenomaan isyyttä, joka on erilaista kuin äitiys.⁵¹ Ajatus kuvaa hyvin sitä tiukasti vallalla olevaa sukupuoliroolijakoa vanhempien välillä, mikä edelleen on iskostuneena monen selkärankaan, samoin kuin käsitystä tietynlaisesta miesihanteesta. Koetaan, että jaettu vanhemmuus pitää sisällään liiaksi feminiinisiä elementtejä, jotka heikentävät miehen maskuliinisuutta. Feminiinisyys ja maskuliinisuus ovat kuitenkin ihmisten tuottamia merkitysrakenteita sukupuolista. Ne ovat siten ideologioita ja muutettavissa, eivät universaaleja luonnonlakeja.⁵²

2.1.2. Isyys ja tasa-arvo

Nykyisen isyyslain uudistamisen yhtenä tavoitteena oli edistää sukupuolten välistä tasa-arvoa isyyskysymyksissä.⁵³ Perinteisesti puhuttaessa sukupuolten välisen tasa-arvon

---

⁴⁸ Kytölä 2017, s. 213. Kytölä esittelee myös lyhyesti Ruotsin ja Norjan mallit sukupuolineutraaleista vanhempainrahajärjestelmistä, jotka antavat vanhempien itsensä päättää vapaammin hoivavastuun jakamisesta ilman yhteiskunnan valmiiksi määrittelmiä odotuksia. S. 213–215.

⁴⁹ Jokinen 2010, s. 132–133.

⁵⁰ Sinkkonen 1998, s. 18.

⁵¹ Sinkkonen 1998, s. 13.

⁵² Jokinen 2010, s. 129.

⁵³ HE 91/2014 vp, s.17.

edistämisestä, on kyse ollut naisten aseman parantamisesta. Viime vuosina on ollut paljon keskustelua myös miesten asemasta ja siitä, että tasa-arvo ei ole vain naiskysymys. Aiheesta on toki keskusteltu myös aikaisemmin, eikä se siten ole uusi asia. Nykyaikaisen tasa-arvokeskustelun voidaan katsoa alkaneen Suomessa 1965 sukupuoliroolikeskustelulla. Vuonna 1966 perustettiin Yhdistys 9 ylläpitämään alkanutta keskustelua sekä selvittämään asiaa systemaattisesti. Miesten ja isien asema haluttiin nostaa esille. Pyrittiin myös vaikuttamaan tasa-arvo- ja perhepolitiikan kehittämiseen. Tärkeänä tavoitteena oli miesten ja naisten roolien murtaminen.⁵⁴ Roolien murtamisen ensisijaisena tavoitteena oli mahdollistaa naisten osallistuminen työelämään. Tämä vaati ratkaisuja lasten hoitoon ja kotitöiden uudelleenlaiseen jakamiseen.⁵⁵ Miesten ja isien aseman esiin nostaminen liittyi suoraan näihin tavoitteisiin.

Tasa-arvopoliitikka saatiin 1970-luvulla yhdeksi politiikan osa-alueeksi, kun valtionhallintoon perustettiin tasa-arvoasian neuvottelukunta (TANE) vuonna 1972. Seuraavana vuonna TANE ehdotti isyysloman myöntämistä ja sairaan lapsen hoitolomaoikeuden ulottamista myös isiin. Ehdotukset olivat tuohon aikaan radikaaleja ja monen mielestä ajatus miehestä hoitamassa pieniä lapsia tuntui käsittämättömältä.⁵⁶ Ajat ovat onneksi muuttuneet. Mieheyden moninaistumisen myötä on nykyään sosiaalisesti hyväksyttävämpää jäädä kotiin hoitamaan lapsia. Vieläkään isät eivät kuitenkaan kovin usein käytä molemmille vanhemmille tarkoitettua vanhempainvapaata. Vuonna 2014 1–3 % isistä käytti vanhempainvapaata eikä tuo osuus ole juuri muuttunut vuodesta 1995.⁵⁷ Isyysloma saatiin voimaan 1978. Se oli tuolloin kahden viikon mittainen ja riippuvainen äidin suostumuksesta.⁵⁸

Keskeinen kysymys tasa-arvon kannalta on ollut isyyden vahvistaminen ja oikeus isyyteen. Oikeus isyyteen käsittää ilman muuta myös isyyden vahvistamisen, mutta korostuu erotilanteissa. Miesten asema koetaan yleisesti naista heikommaksi lapsiperheen erotilanteessa.⁵⁹ Isyyden vahvistaminen on asia, joka vaatii sosiaalipoliittisia ratkaisuja,

---

⁵⁴ Jokinen 2012, s. 63.

⁵⁵ Kurki-Suonio 1999, s. 412.

⁵⁶ Jokinen 2012, s. 65.

⁵⁷ THL – Tilastotietoa perhevapaiden käytöstä.

⁵⁸ Kellokumpu 2007, s. 7.

⁵⁹ Malmi & Erno 2012, s. 95–97.

joita nyt on saatukin uuden isyyslain myötä. Nykypäivänä se nähdään myös yksilöiden syrjimättömyyden näkökulmasta ja ihmisoikeuskysymyksenä.⁶⁰

Tärkein ja ensisijaisin tavoite nykyisen isyyslain uudistamisessa oli kuitenkin edistää kaikkien lasten yhdenvertaisuutta. Lapsen syntyessä vanhempien perhemuodolla ei saa olla merkitystä.⁶¹ Lapsen edun huomioiminen edistää yleensä myös isien etua vanhemmuuteen. Tämä johtuu siitä, että lapsen edun edistäminen tarkoittaa lähtökohtaisesti lapsen oikeutta tuntea alkuperänsä. Tähän velvoittaa muun muassa LOS:n 7 artikla ja EIS:n 8 artiklan yksityis- ja perhe-elämän suoja. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on tulkinnut yksityiselämän suojan sisältävän lapsen oikeuden tuntea alkuperänsä.⁶² Äitiydestä on harvemmin epäselvyyttä, joten lapsen oikeus tuntea alkuperänsä edellyttää lähtökohtaisesti isyyden selvittämistä.

Uudesta isyyslaista poistettiin äidin yksipuolinen vastustus isyyden selvittämisprosessissa. Samoin miehen kanneoikeutta laajennettiin tilanteissa, jossa äiti ei ollut suostunut oikeusgeneettiseen isyystutkimukseen ja isyyden selvittäminen oli sen vuoksi jouduttu keskeyttämään. Miehen isyyslain 29 §:ään perustuvan kanneoikeuden avulla, tuomioistuin voi velvoittaa tehtäväksi oikeusgeneettisen isyystutkimuksen sekä lapselta, että äidiltä. Nämä kaikki muutokset edistävät sukupuolten välistä tasa-arvoa, jotka näissä tapauksissa tarkoittivat nimenomaan miehen aseman parantamista. Samalla lapsen etu päätavoitteena vahvistuu.

Myös tasa-arvo- ja perhepoliittisin keinoin tuetaan isien asemaa tasavertaisina vanhempina. Hallituksen uusimmassa tasa-arvo-ohjelmassa vuosille 2016–2019 pyritään esimerkiksi neuvolapalveluiden osalta parantamaan isän asemaa. Samoin lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lainsäädännön uudistamisen yhteydessä otetaan huomioon sukupuolinäkökulma siinä mielessä, että lähtökohtana on lapsen edun mukaisesti vanhempien erotessa molempien vanhempien vanhemmuuden jatkuminen.⁶³

2.2. Vuoden 1975 isyyslaki

Vuoden 1975 isyyslaki (700/1975) oli ensimmäinen laki, jolla isyydelle asetettiin enemmän veloituksia ja vastuuta. Elatusvelvoite isällä on ollut siitä asti, kun säädettiin laki

---

⁶⁰ Julkunen 2012, s. 34.

⁶¹ HE 91/2014 vp, s. 68.

⁶² HE 91/2014 vp, s. 68.

⁶³ STM 2016:4, s. 12 ja 17.

avioliiton ulkopuolella syntyneistä lapsista (173/1922) vuonna 1922, mutta vastuu isyydestä perustui puhtaasti isän haluun tunnustaa lapsi. Isyys perustui lapsen elatusvelvollisuuteen eli taloudellisiin asioihin. Isyyslain säätäminen olikin merkittävä muutos aikaisempaan lainsäädäntöön, sillä au-lasten kohdalla tavoitteena oli nimenomaan vahvistaa lapselle elatusvelvollinen, ei biologista isää.⁶⁴ Sukulaisuussuhteella isän ja lapsen välillä ei ollut suurta merkitystä tuona aikana. Ottaen huomioon aikakausi ja yhteiskunnalliset olosuhteet 1920-luvulla, ratkaisua voi pitää jossain määrin ymmärrettävänä. Käsitys avioliitosta oli ehdoton ja lasten oletettiin syntyvän vain avioliiton aikana aviopareille. Tuohon aikaan avioliittoa pidettiin ainoana moraalisesti hyväksyttynä perhemallina.⁶⁵ Muita vaihtoehtoja ei oikeastaan ollut. Samoin vanhemmuus oli tiukasti sukupuolittunutta eritellen isille ja äiteille omat tonttinsa. Vielä 1950- ja 1960-luvulla ajateltiin lasten ja kodin hoidon kuuluvan äidin tehtäviin, eivätkä isät niihin juurikaan osallistuneet. Osallistumista ei pidetty edes suotavana.⁶⁶ Isän rooli oli pitkälti perheen elättäminen, joten au-lapsen elatusvelvollisuus täyttikin isän yhden tärkeimmistä tehtävistä. Lasten asemasta ja edusta ei tuolloin vielä keskusteltu siinä määrin, että se olisi estänyt lain voimaan saattamisen.

Isyyslain ensisijaisena tavoitteena oli lasten oikeudellisen yhdenvertaisuuden toteuttaminen.⁶⁷ Yhdenvertaisuus toteutettiin poistamalla jako aviolasten ja aviottomien lasten välillä. Katsottiin, että on lapsen edun mukaista saada isän ja avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen sukulaisuussuhde oikeudellisesti vahvistetuksi. Taustalla oli myös edelleen taloudelliset näkökohdat saada lapselle elättäjä.⁶⁸ Miesten elatusvelvollisuus ei ollut toteutunut toivotulla tavalla. Toisen maailmansodan jälkeen perustettiin jopa työlaitoksia, joihin elatusmaksujen laiminlyöneet miehet passitettiin. Lapsen elatusavun turvaamisesta eräissä tapauksissa annetun lain (614/1948) mukaan elatusapumaksunsa laiminlyöneet eli niin sanotut perhepinnarit voitiin määrätä työlaitokseen suorittamaan maksuvelvollisuutensa.⁶⁹ Tämäkään järjestely ei kuitenkaan toiminut, sillä elatuksen maksuhaluttomuus liittyi vahvasti siihen, että lasta ei mielletty omaksi. Lain mukaan

---

⁶⁴ Ojala 2001, s. 21. KOM 1992:12, s. 45.

⁶⁵ KM 1992:12, s. 37.

⁶⁶ Kekäle – Eerola 2014, s. 27.

⁶⁷ HE 90/1974 vp, s. 1.

⁶⁸ HE 90/1974 vp, s. 5.

⁶⁹ Työlaitos – pala menneisyyttä nykypäivässä 1972, s. 11.

mies katsottiin vain elatusvelvolliseksi, mutta ei lapsen oikeudelliseksi isäksi.⁷⁰ Laintarkastuskunta vähätteli miesten maksuhaluttomuutta au-lasten kohdalla toteamalla, että maksuhaluttomuus oli *”itse asiassa vain ilmaus eräänlaisesta sielullisesta sairaudesta”*.⁷¹ Vielä vuonna 1965 annettiin uusi samanniminen laki korvaamaan aikaisempi elatusturvalaki. 1970-luvulla alettiin kuitenkin aktiivisin toimenpitein poistamaan työlaitosmenettelyä.⁷²

Merkittävin muutos aikaisempaan oli isyyden vahvistaminen avioliiton ulkopuolella syntyneisiin lapsiin nähden. Tuon vahvistamisen tuli olla pääsääntöisesti aina mahdollista joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta. Uutena asiana tuli myös isyyden selvittäminen lastenvalvojan toimesta sekä selvitetyn isyyden vahvistaminen.⁷³ Äidillä oli kuitenkin isyylain 8 §:n 2 momentin mukaan oikeus päättää aloittaako lastenvalvoja isyyden selvittämisen vai ei, jos lapsi on äidin huollossa tai hoidettavana. Äidin oikeus ei ollut aivan ehdoton, sillä isyytensä tunnustanut mies voi kuitenkin pyytää isyyden selvittämistä. Äidin oikeus päättää isyyden selvittämisestä oli melko suuri vastuu ja se väistämättä asetti isyyden erilaiseen asemaan. Isästä tulee vaikutelma toissijaisena vanhempana äitiin nähden ja isyyden merkitykselle ei annettu niin painoarvoa. Samalla lakiin otettu mahdollisuus isättömiin lapsiin oli ristiriidassa lain tärkeimmän tavoitteen eli lasten oikeudellisen yhdenvertaisuuden toteutumisen kanssa. Jos äidin onnistui estää isyyden selvittäminen, näiden lasten osalta mikään ei itseasiassa muuttunut isyylain myötä suhteessa au-lapsiin. Todellisuudessa näiden lasten asema huononi ainakin taloudellisessa mielessä, kun lapselle ei voitu määrätä toista elatusvelvollista vanhempaa. Lapsella oli kuitenkin oikeus elatukseen lapsen elatuksen turvaamisesta annetun lain (122/1977) 6 §:n 2 kohdan perusteella.⁷⁴ Yhteiskunta otti vastuun lapsen elatuksesta isän sijaan.

2.2.1. Ajan henki lakia säädettäessä

Lakia tulkitessa ja analysoitaessa on otettava huomioon lain säätämisen aikaan vallalla olleet arvot ja asenteet ja yhteiskunnan tila. Lasten perheoikeudellinen asema ja yhdenvertaisuus olivat useiden lakialoitteiden taustalla ja myös isyyslaki kuului yhtenä hank-

---

⁷⁰ Helin 2016, s. 13.

⁷¹ Laintarkastuskunnan lausunto 5/1964, s. 10.

⁷² Työlaitos – pala menneisyyttä nykypäivässä 1972, s. 12 ja 79.

⁷³ HE 90/1974 vp, s. 5.

⁷⁴ Ajantasainen elatusturvalaki (580/2008).

keena niin sanottuun lapsipakettiin. Yhteiskunnallinen ilmapiiri oli muuttunut huomattavasti 1960-luvulta lähtien. Avoliitot ja avioerot olivat yleistyneet, mikä merkitsi yhdenvertaisen sääntelyn tarvetta myös muunlaisten perheiden osalta kuin vain avioliittoperheiden. Lasten asema tuli nähdä yhdenvertaisena vanhempien parisuhdemuodosta tai perherakenteista riippumatta. Lapsipakettia säädettäessä intressinä oli lapsen etu.⁷⁵ Lapsen etu painotti lapsen näkemistä itsenäisenä oikeushenkilönä ja irrotti lapsen aseman perheen sisäisenä asiana koko yhteiskunnan asiaksi. Isyyslaista ja koko lapsipaketista katsotaan alkaneen moderni aika lapsioikeudessamme.⁷⁶

Isyyslain esitöissä tuotiin esille tasa-arvotavoitteita ja pyrkimystä parantaa erilaisten vähemmistöjen asemaa. Aviottomat lapset katsottiin kuuluvaksi tällaiseen vähemmistöön ja lain tavoitteena olikin saada nimenomaan lapset yhdenvertaiseen asemaan syntyperästä riippumatta.⁷⁷ Tasa-arvotavoitteita ja yhdenvertaisuusvaatimuksia ei korostettu vanhempien välillä. Vanhemmuuskysymykset tulivat jo 1960-luvun puolivälissä yleiseen keskusteluun, mutta isyyslakiin nämä ajankohtaiset keskustelunavaukset eivät vielä ehtineet. Tasa-arvoista vanhemmuutta voisi katsoa puoltavan isyyslain vaatimus isyyden selvittämisestä lastenvalvojan aloitteesta ilman äidin omaa aloitteellisuutta. Lain esitöissä tuodaankin esille, että isyyden selvittäminen turvaa myös miehen oikeuden saada asemansa virallisesti vahvistettua ja näin antaa paremmat lähtökohdat isän ja lapsen välisen suhteen muodostamiselle.⁷⁸ Isyyden vahvistamiseen liittyi myös yhteiskunnallisia ja taloudellisia etuja lapsen saadessa kaksi elatusvelvollista vanhempaa. Yhteiskunnan säästönäkökulma elatusmaksuissa hieman latistaa isyyden arvostuksen merkitystä. Isien yhteiskunnallinen merkitys on suuri, mutta perustuu vain taloudellisiin näkökohtiin eikä itse isyyteen.

2.2.2. Isyys ja äitiys isyyslaissa

Isyyslakia tutkiessa voi löytää vanhempien välillä eriarvoistavia piirteitä, jotka kuvaavat hyvin vallalla olleita arvoja ja asenteita vanhemmuudesta, etenkin niiden eroista. Ensimmä-

---

⁷⁵ Lapsen etu muuttuvana käsitteenä on kuitenkin otettava huomioon, kun tulkitaan vuoden 1975 isyyslain käsityksiä lapsen edusta. Lapsen edulla tarkoitettiin pääasiassa kaikkien lasten yhdenvertaisuutta isyyden selvittämiseksi. Esimerkiksi äidin oikeus tehokkaasti estää isyyden selvittäminen, lapsen etu nähtiin poikkeuksen perusteluna pääsäännöstä.

⁷⁶ Helin 2016, s. 15.

⁷⁷ Helin 2016, s. 14.

⁷⁸ HE 90/1974 vp, s. 22–23.

mäisenä kiinnitin huomiota lain esitöiden tavoitteisiin, joista puuttuivat kokonaan vaatimukset vanhempien välisestä tasa-arvosta ja yhdenvertaisuudesta. Tällaisen vaatimuksen puute kuvaa hyvin sitä päätelmää, että vuosikymmen aikaisemmin alkanut keskustelu, ensin sukupuolirooleista edeten jaettuun vanhemmuuteen, ei vielä ehtinyt vaikuttamaan isyyslakiin.

Toisena nostan esille äidin vastustusoikeuden isyyden selvittämisen osalta. Huomionarvoista on, että puhuttiin nimenomaan oikeudesta estää isyyden selvittäminen. Vaikka isyyskysymysten selvittäminen oli siirretty viranomaistahoille, lastenvalvojajärjestelmä nähtiin kuitenkin sosiaalipalveluna, jonka käyttäminen perustui vapaaehtoisuudella.⁷⁹ Äidin vastustusoikeutta perusteltiin lapsen edulla. Ei olisi lapsen edun mukaista vahvistaa isyyttä tapauksissa, joissa äiti vastustaa isyyden selvittämistä ja isä ei halua tunnustaa isyyttään. Päätöksen olisi kuitenkin perustuttava harkintaan ottaen huomioon kaikki asiaan vaikuttavat oikeudelliset ja taloudelliset seikat.⁸⁰ Se, mitä nämä oikeudelliset ja taloudelliset seikat pitivät tarkemmin sisällään, ei hallituksen esityksessä avattu. Mielellä oli kuitenkin mahdollisuus saada isyytensä vahvistetuksi, jos hän oli tunnustanut isyytensä ja isyys oli toteennäytetty. Tällaisessa tilanteessa äiti voi kuitenkin yrittää kieltää isyyden tuoden esille seikkoja, jotka olisivat isyyttä vastaan. Merkittävä muutos aikaisempaan ”äidinvaltaan” isyyden selvittämisessä oli se, että äidin ei ollut enää hyväksyttävä isyyden tunnustamista.⁸¹

Isyyslaki kuvaa hyvin aikaansa vanhemmuudesta yhteiskunnallisella ja oikeuspoliittisella tasolla. Isot periaatteelliset muutokset näkyvät aina lainsäädännössä jälkikäteen todellisuuden mahdollisesti ollessa jo pidemmällä. Vanhemmuuteen liitetyt arvot ja mielipiteet kuuluvat erittäin herkälle alueelle ja tällaisten asioiden muuttaminen yhteiskunnassa ja lainsäädännössä vie usein pidemmän aikaa. Tarvitaan paljon keskustelua ja vuoropuhelua sekä aikaa ja tilaa asenneilmapiirin muuttumiselle.

2.3. Uusi isyyslaki

Oikeusministeriö asetti 25.4.2012 työryhmän valmistelemaan ehdotusta isyyslain uudistamiseksi. Työryhmän tehtävänä oli isyyslain muuttamisen lisäksi ajanmukaistaa avoliitossa syntyvien lasten isyyden tunnustamista koskeva sääntely ja kiinnittää huomiota

---

⁷⁹ HE 90/1974 vp, s. 6.

⁸⁰ Rautiala 1978, s. 39–40.

⁸¹ HE 90/1974 vp, s. 22.

sukupuolten välisen tasa-arvon edistämiseen. Isyyslaki (11/2015) tuli voimaan 1.1.2016 korvaten aikaisemman isyyslain vuodelta 1975.

Aikaisempi isyyslaki oli melko vanha verraten siihen, kuinka paljon viime vuosikymmenten aikana vanhemmuus on muuttunut. Kuitenkin lain perussäännösten todetaan kesäteen hyvin ajan saatossa, eikä niitä ollut tarpeen muuttaa uuteen isyyslakiin. Myös isyyden arvostus on kasvanut. Tästä on esimerkkinä äidin vastustusoikeuden poistaminen isyyden selvittämistilanteissa ja kanneoikeuden laajentaminen isyyden vahvistamiseksi.⁸²

Lakiehdotuksessa tärkeimpänä tavoitteena oli edistää lapsen edun toteutumista isyysasioissa. Toisena tärkeänä tavoitteena oli löytää tasapaino lapsen biologisten, oikeudellisten ja sosiaalisten vanhempien välillä ja turvata kaikille oikeutta perhe-elämään tämän tasapainon mukaisesti.⁸³

2.3.1. Isyyden määräytyminen

2.3.1.1. Isyysolettama

Uuteen isyyslakiin sisältyy edelleen niin sanottu isyysolettama. Isyysolettamalla tarkoitetaan isyyslain 2 §:n mukaan isyyden määräytymistä suoraan lain nojalla avioliiton aikana syntyneisiin lapsiin nähden. Isyys määräytyy siis äidin avioliiton perusteella perustuen oletukselle, että aviomies on lapsen biologinen isä. Näin ei kuitenkaan aina ole. *Gottberg* kuvaa isyysolettamaa ylimuistoiseksi. Isyys määräytyy suoraan lain mukaan riippumatta siitä, milloin avioliitto on solmittu tai edes siitä, onko äiti ollut lapsen siittämisajankana naimisissa jonkun toisen miehen kanssa. Lapsen syntymähetki määrittää isyyden.⁸⁴

Jos avioliitto on purkautunut aviomiehen kuoleman johdosta ennen lapsen syntymää, on aviomies kuitenkin lapsen isä, jos lapsi on voinut tulla siitetyksi avioliiton aikana ennen aviomiehen kuolemaa. Tällä on hieman laajennettu isyysolettaman soveltamista

---

⁸² OM 56/2013, s. 34.

⁸³ HE 91/2014 vp, s. 17.

⁸⁴ Gottberg 2013, s. 144.

vastaamaan enemmän nykyaikaa, koska vanhan isyyslain mukaista isyysolettamaa oli pidetty monissa yksittäistapauksissa liian suppeana.⁸⁵ Avioliitto ja lasten syntyminen eivät nykyaikana enää liity niin vahvasti yhteen kuin vielä 1970-luvulla säädettäessä aikaisempaa isyyslakia. Nykyinen isyysolettama ei siis enää vaadi, että lapsi on myös siitetty avioliiton aikana. Riittää, että lapsi on voinut tulla siitetyksi avioliiton aikana.⁸⁶

Jos äiti solmii uuden avioliiton ennen lapsen syntymää, on uusi aviomies isyyslain 2.2 §:n mukaan lapsen isä isyysolettaman mukaisesti. Lasta ei siis tarvitse erikseen tunnustaa eikä se liioin vaadi erillisiä vahvistamistoimenpiteitä, vaikka avioliitto olisi ollut voimassa vain lyhyen aikaa. Isyysolettamaa sovelletaan myös silloin, kun lapsi on syntynyt hedelmöityshoitojen avulla.

Isyysolettamaa on ollut vaikea murtaa. Vuoden 1975 isyyslain mukaan aviomiehen isyys voitiin kumota ja biologisen isän isyys vahvistaa tunnustamisen perusteella ainoastaan niissä tilanteissa, joissa lapsen äiti ja aviomies hyväksyivät tunnustamisen. Tätä on pidetty ongelmallisena biologisen isän kannalta, jos äiti ei ole yhteistyöhaluinen ja aviomies ei halua isyyttään kumotuksi, vaikka tietääkin ettei ole lapsen biologinen isä.⁸⁷ Kun isyyslain lähtökohtana oli biologisen isyyden selvittäminen, lakia ei voitu pitää täysin neutraalina tältä osin. Isyysolettaman vuoksi biologinen isyys joutui väistymään sosiaalisen isyyden tieltä, joten isyyslaki ei perustunut yksistään biologiseen vanhemmuuteen.⁸⁸

Nykyisen isyyslain 42.2 §:n mukaan avioliiton ulkopuoliselle biologiselle isälle annettiin mahdollisuus nostaa kanne aviomiehen isyyden kumoamiseksi. Miehen ei tarvitse enää tunnustaa isyyttään etukäteen kanneoikeuden edellytyksenä, vaan isyys voidaan selvittää oikeusgeneettisen isyystutkimuksen avulla tuomioistuinkäsittelyn aikana.⁸⁹ Ehdot aviomiehen isyyden kumoamiskanteelle ovat kuitenkin tiukat. Aviomiehen ja äidin on tullut asua erillään lapsen syntymän aikaan ja samalla kantajan on tullut vastaavasti asua

---

⁸⁵ OM 56/2013 s. 56. Isyysolettama on kuitenkin ollut alun perin laajempi. Laissa aviollisesta syntyperästä (409/1957) isyysolettama soveltui myös avioliiton purkautumiseen jälkeen syntyneisiin lapsiin nähden, jos lapsi oli voitu siittää avioliiton aikana. Isyysolettamaa supistettiin tältä osin isyyslain muutoksella (351/1980).

⁸⁶ HE 91/2014 vp, s. 30.

⁸⁷ Nieminen 2013, s. 191.

⁸⁸ Mahkonen 1998, s. 81.

⁸⁹ Huomaa, että itseään oikeana isänä pitävällä miehellä ei ole kanneoikeutta tunnustettuun isyyteen nähden. Tämä on perusteltua, koska tunnustukseen kuuluu isyyden selvittäminen, joka perustuu biologiseen polveutumiseen. Helin 2016, s. 218.

äidin kanssa lapsen syntymän aikaan ja osallistua lapsen hoitoon. Yhteisasuminen ei ole välttämätön ehto, jos kantajan ja lapsen välille katsotaan muodostuneen perheyhteyteen rinnastettava suhde. Viime kädessä tuomioistuin arvio, onko kanteen nostaminen lapsen edun mukaista. Isyyslain 44 §:n mukaan kanne on kuitenkin nostettava kahden vuoden kuluessa lapsen syntymästä. Vahvaa isyysolettaa perustellaan lapsen edun mukaisena turvaten lapsen perhe-elämän suoja. EIT:n Rozanski v. Puola tapauksessa annettiin merkitystä myös isän perhe-elämälle ja todettiin isän EIS:n 8 artiklan perhe-elämän suoja loukatun, kun hän ei ollut voinut saada isyyttään vahvistetuksi.⁹⁰

Isyysolettaa ei haluttu laajentaa avoliitossa syntyneisiin lapsiin.⁹¹ Näin ollen lapsi syntyy edelleen niin sanotusti isättömänä. Isyys on erikseen selvitettävä, tunnustettava ja vahvistettava. Prosessia on uuden isyyslain myötä kuitenkin helpotettu ja yksinkertaistettu. Nykyään lapsi voidaan tunnustaa jo ennen syntymää äitiysneuvolassa.

2.3.1.2. Isyyden selvittäminen

Isyyslain toisessa luvussa on säännökset isyyden selvittämisestä. Tarkoituksena on saada hankittua sellaista tietoa, joiden nojalla isyys voidaan vahvistaa tai todentaa. 4 §:ssä on lueteltu tilanteet, joissa lastenvalvojalla on velvollisuus aloittaa isyyden selvittäminen. Ensimmäinen niin sanottu perustilanne on kyseessä, kun lastenvalvoja saa tiedon alle 18 vuotiaasta lapsesta, jonka isyys ei ole määräytynyt äidin avioliiton perusteella. Isyyden selvittäminen alkaa lähes kaikissa tapauksissa ilman asianosaisten myötävaikutusta.⁹² Lastenvalvoja saa tiedon väestötietoviranomaisilta eli maistraateilta. Tieto voi tulla lastenvalvojalle myös lapsen äidiltä tai lapselta itseltään, jos hän esimerkiksi isyyden kumoamisen vuoksi on jäänyt isättömäksi.⁹³ Aikaisemman isyyslain mukaan lastenvalvoja toimitti isyyden selvittämisen vain silloin, kun lapsi oli alle 15-vuotias. Uuteen isyyslakiin ikäraja nostettiin koskemaan kaikkia alaikäisiä eli alle 18-vuotiaita lapsia.⁹⁴ Muutos toteutettiin sen vuoksi, että pidettiin epäkohtana, ettei 15–17 vuotias lapsi saisi tukea ja apua isyyden selvittämisessä lastenvalvojalta. Lastenvalvojan velvollisuus on kuitenkin

---

⁹⁰ Ks. Rozanski v. Puola 18.5.2006.

⁹¹ HE 91/2014 vp, s. 11.

⁹² Helin 2016, s. 91.

⁹³ HE 91/2014 vp s. 31.

⁹⁴ Helin 2016, s. 101.

selvittää isyys tilanteissa, joissa mies haluaa tunnustaa lapsen.⁹⁵ Muutos oli aiheellinen ja toteuttaa lain tarkoitusta edistää lapsen edun toteutumista isyysasioissa.

Toisessa tilanteessa lastenvalvojalla on velvollisuus aloittaa isyyden selvittäminen, jos mies haluaa tunnustaa isyyden, eikä isyys ole määräytynyt äidin avioliiton perusteella. Uuden isyyslain myötä ei kuitenkaan enää edellytetä, että mies on jo tunnustanut isyyden.⁹⁶

Kolmas tilanne koskee avioparia, jonka lapsen isyys on todettu isyysolettaman nojalla, mutta vanhemmat yhdessä haluavat varmistaa isyyden. Tällainen pyyntö on esitettävä kuuden kuukauden kuluessa lapsen syntymästä. Määräaika ei voida pidentää edes lailisen esteen nojalla. Vuoden 1975 isyyslaissa ei ollut vastaavaa säännöstä. Säännös otettiin uuteen isyyslakiin, jotta epävarmuus isyydestä saadaan selvitettyä mahdollisimman varhaisessa vaiheessa. Näin ongelmilta voidaan välttyä myöhemmin, esimerkiksi vanhempien avioliiton purkautuessa.⁹⁷ Jos oikeusgeneettisen isyystutkimuksen mukaan aviomies ei ole lapsen isä, isyys voidaan kumota isyyslain 40.2 §:n mukaan maistraatin päätöksellä. Aikaisemman isyyslain perusteella lastenvalvojalla ei ollut toimivaltaa selvittää isyyttä, jos se oli jo todettu suoraan isyysolettaman nojalla. On myös lapsen edun mukaista, että hänen alkuperäänsä koskevat epäselvyydet tulevat selvitettyä mahdollisimman aikaisessa vaiheessa.⁹⁸ Tätä tukee myös LOS, jonka 7 artiklan mukaan lapsella *mikäli mahdollista, on oikeus tuntea vanhempansa ja olla heidän hoidettavanaan*.

Neljäs isyyslain 4 §:n mukainen tilanne on käsillä silloin, kun lapsen äiti ja mies, jonka isyys on todettu isyysolettaman nojalla, hyväksyvät isyyden selvittämisen toisen miehen tunnustettua tai aikomuksella tunnustaa lapsi 15 §:n 2 momentissa tarkoitetulla tavalla. Tällä tarkoitetaan, että tunnustuksen hyväksymiselle on saatu kummankin vanhemman suostumus. Hallituksen esityksessä kuitenkin korostetaan, että selvittämisen hyväksyminen ei vielä tarkoita tunnustamisen hyväksymistä. Lupa annetaan vain isyyden selvittämiseksi ja itse tunnustamisen hyväksyminen ajankohtaistuu vasta tämän jälkeen.⁹⁹ Kun isyys on selvitetty ja tunnustaminen hyväksytty, aviomiehen isyys kumotaan ja tunnustajan isyys vahvistetaan.

---

⁹⁵ OM 56/2013, s. 67.

⁹⁶ HE 91/2014 vp s. 31.

⁹⁷ Helin 2016, s. 105.

⁹⁸ OM 56/2013 s. 84.

⁹⁹ HE 91/2014 vp s. 32.

Isyyden selvittämiseen ei ryhdytä, jos lapsi syntyy kuolleena. Jos lapsi syntyy elävänä, mutta kuolee selvittämisen aikana, selvittäminen raukeaa. Isyyslakiin sisältyy nykyään mahdollisuus tunnustaa lapsi 15 §:n 3 momentin perusteella, jos lapsi on kuollut niin pian syntymänsä jälkeen, ettei tunnustamista ole ehditty toimittaa. Vuoden 1975 isyyslain mukaan tunnustaminen ei ollut enää mahdollista lapsen kuoleman jälkeen. Tunnustamislausema oli ehdittävä antaa lapsen eläessä. Tätä perusteltiin sillä, että tunnustaminen ei enää edistä lapsen etua. Kielto on kuitenkin koettu käytännössä kohtuuttomaksi tilanteissa, joissa lapsi on kuollut niin pian syntymän jälkeen, että tunnustamislausemaa ei ole mitenkään voitu antaa. Tällaisissa tilanteissa vanhemmat voivat pitää inhimillisesti tärkeänä isyyden tunnustamismahdollisuutta. Lapsen halutaan olevan virallisesti heidän yhteinen. Tunnustuslausema on annettava vuoden kuluessa lapsen kuolemasta jolloin isyyden selvittäminen aloitetaan normaaliin tapaan.¹⁰⁰

Lain muutosta voidaan katsoa isyyden arvostuksen ja merkityksen näkökulmasta. Vaikka lapsen edulla ei ole enää merkitystä, katsotaan inhimillisten syiden vuoksi isälle voivan olla tärkeää, että hänet tunnustetaan juridisesti lapsen oikeudelliseksi vanhemmaksi.

2.3.1.3. Isyyden tunnustaminen

Isyyslain 3 luvussa on säännökset isyyden tunnustamisesta. Tunnustamisen tarkoituksena on 15 §:n mukaan isyyden vahvistaminen tilanteissa, joissa isyyttä ei ole vahvistettu avioliiton perusteella eikä isyyttä ole myöskään aikaisemmin vahvistettu. Pääsäännön mukaan tunnustaminen ei ole mahdollista, jos lapsella on jo isä. Sillä ei ole merkitystä miten isyys on määräytynyt. Jos lapsi on adoptoitu, ei isyyttä voida tunnustaa. Kielto koskee myös tilanteita, joissa nainen on adoptoinut lapsen yksin eli lapsi on isätön.¹⁰¹

Isyyslain 15.2 §:n mukaan tunnustaminen on kuitenkin poikkeuksellisesti mahdollista, vaikka lapsella on jo isä äidin avioliiton perusteella. Tähän tarvitaan isyyslain 19 §:n mukaan sekä äidin, että aviomiehen suostumus. Kyse on yleensä tilanteesta, jossa tiedetään, että äidin aviomies ei oikeasti ole lapsen biologinen isä ja kaikki osapuolet haluavat asian vastaavan biologista totuutta.¹⁰² Tunnustamisen vahvistamisen jälkeen äidin aviomiehen isyys kumoutuu ja tunnustajasta tulee lapsen isä¹⁰³.

---

¹⁰⁰ HE 91/2014 vp s. 39.

¹⁰¹ HE 91/2014 vp, s. 38.

¹⁰² HE 91/2014 vp, s. 39.

¹⁰³ Helin 2016, s. 51.

2.3.2. Isyyden tunnustaminen ennen lapsen syntymää

Isyyslain uudistamisen yhtenä keskeisenä tavoitteena oli ajanmukaistaa ja helpottaa isyyden tunnustamisprosessia tilanteissa, joissa lapsi syntyy vakiintuneessa avoliitossa eläville pareille. Näissä tilanteissa isyydestä ei ole yleensä epäselvyyttä.¹⁰⁴ Isyyslain 16 §:ssä onkin säädetty mahdollisuudesta tunnustaa lapsi jo ennen syntymää. Kyseessä on nimenomaan mahdollisuus. Isyys voidaan tunnustaa edelleen vanhan isyyslain mukaisesti lapsen syntymän jälkeen vanhempien niin halutessa.

Tunnustaminen tapahtuu isyyslain 16 §:n mukaan miehen ilmoituksella äitiysneuvolakäyntien yhteydessä terveydenhoitajalle tai kättilölle. Miehen on annettava ilmoituksensa henkilökohtaisesti tulevan äidin läsnä ollessa. Äidin on lisäksi hyväksyttävä tunnustaminen. Ennen tunnustamisilmoituksen vastaanottamista ja hyväksymistä on tuleville vanhemmille selvitettävä tunnustamisen merkitys ja oikeusvaikutukset. Erikseen on korostettava osapuolten velvollisuutta pysyä totuudessa, sillä väärän tiedon antaminen ei ole lapsen edun mukaista ja asia voi viime kädessä tulla rikosoikeudellisesti arvioitavaksi.¹⁰⁵ Toissijaisesti isyys voidaan tunnustaa ennen lapsen syntymää myös äidin kotikunnan lastenvalvojan luona.

Lain 16 §:n 4 momentissa on säädetty tilanteista, joissa terveydenhoitajalla, kättilöllä ja lastenvalvojalla on velvollisuus kieltäytyä tunnustamisen vastaanottamisesta. Kyse on nimenomaan velvollisuudesta kieltäytyä ja tätä kynnystä on haluttu pitää matalalla varsinakin neuvolahenkilökunnan osalta. Ei ole katsottu tarkoituksenmukaiseksi, että neuvolahenkilökunta joutuisi ratkaisemaan epäselvyyksiä isyysasioissa.¹⁰⁶ Isyyden tunnustaminen ennen lapsen syntymää koskeekin vain selviä ja riidattomia tapauksia.¹⁰⁷

Jos äiti vastustaa tunnustamista, ei miehen tunnustusta voida ottaa vastaan. Samoin on meneteltävä, jos osapuolten henkilöllisyyttä ei ole luotettavasti selvitetty tai on ilmennyt seikkoja, joiden perusteella on aihetta epäillä, ettei tunnustaja ole todellisuudessa lapsen isä. Voi myös olla tilanteita, että tunnustaja tai tulevan lapsen äiti ei ymmärrä asian merkitystä esimerkiksi mielentilan tai kielivaikeuksien vuoksi. Tällaisissa tilanteissa tunnustamisen vastaanottamisesta on myös kieltäydyttävä. Neuvolahenkilökunta voi

---

¹⁰⁴ Helin 2016, s. 60.

¹⁰⁵ HE 91/2014 vp, s. 39–40.

¹⁰⁶ HE 91/2014 vp, s. 41.

¹⁰⁷ Helin 2016, s. 60.

kuitenkin ohjata tulevat vanhemmat lastenvalvojan puheille. Isyyden tunnustaminen voi olla vielä mahdollista ennen lapsen syntymää, sillä lastenvalvojalla on neuvolahenkilökuntaa paremmat edellytykset selvittää epäselviä tilanteita. Lastenvalvojan ottaessa tunnustamisen vastaan on tulevan äidin esitettävä todistus raskaudestaan, josta käy ilmi lapsen arvioitu syntymäaika.¹⁰⁸

Isyyden tunnustaminen ennen lapsen syntymää on mahdollista peruuttaa lapsen syntymän jälkeen. Tunnustamisen peruuttaminen on annettava kirjallisesti lastenvalvojalle, joka huolehtii isyyden selvittämisestä. Mahdollisuus tunnustuksen peruuttamiselle on katsottu tarpeelliseksi, sillä vasta lapsen syntymän jälkeen on mahdollista tehdä lapsesta sellaisia havaintoja, jotka voivat vaikuttaa isyyden tunnustamiseen. Samoin siittämisajankohdasta saa lisätietoa lapsen syntyessä.¹⁰⁹ Tunnustamisen peruuttamiseen varattu määräaika on suhteellisen lyhyt. Isyyslain 17 §:n mukaan peruutus on annettava viimeistään 30. päivänä lapsen syntymästä. Se on kuitenkin perusteltua, ettei isyyden vahvistaminen turhaan pitkittyisi. On lapsen edun mukaista, että epäselvyydet isyysasiassa saadaan selvitettyä mahdollisimman pian.

Isyyslain 17 §:n mukaan myös äiti voi samalla tavoin peruuttaa hyväksymänsä isyyden tunnustamisen ilmoittamalla, että mies ei olekaan lapsen isä. Samoin toinen mies, joka katsoo olevansa lapsen isä, voi ilmoittaa lastenvalvojalle oman käsityksensä asiasta. Lastenvalvoja aloittaa sen jälkeen isyyden selvittämisen normaaliin tapaan, eikä isyys voi enää perustua tunnustamiselle, joka on annettu ennen lapsen syntymää.

Lapsen tunnustamiseen neuvolassa ennen lapsen syntymää liitettiin mahdollisuus sopia myös lapsen huollosta molemmille vanhemmille yhteisesti. Tällöin vanhempien ei erikseen tarvitse asioida kunnan sosiaalitoimen kanssa. Muunlainen sopiminen ei ole mahdollista, vaan ne on tehtävä kunnan sosiaaliviranomaisten luona lapsen syntymän jälkeen. Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettuun lakiin tehtiin tarvittavat muutokset isyyslain uudistamisen yhteydessä.¹¹⁰

---

¹⁰⁸ HE 91/2014 vp, s. 40.

¹⁰⁹ HE 91/2014 vp, s. 41.

¹¹⁰ Helin 2016, s. 61.

2.3.3. Äidin vastustusoikeuden poistaminen isyyden selvittämiseksi

Isyyslain 6 luvussa säädetään isyyden vahvistamisesta tuomioistuimessa ja siihen liittyvästä kanneoikeudesta. Uuden isyyslain myötä hieman laajennettiin miehen kanneoikeutta isyyden vahvistamiseksi.

Itseään isänä pitävällä miehellä on oikeus nostaa kanne isyyden vahvistamiseksi, jos lastenvalvoja on keskeyttänyt isyyden selvittämisen 11 §:n 2 momentin 1 kohdan perusteella. Tuolla perusteella isyyden selvittäminen keskeytetään, jos on selvää, ettei riittävä näyttö isyydestä tulla saamaan. Kyse on usein tilanteesta, jossa äiti vastustaa isyyden selvittämistä eikä suostu antamaan näytettä itsestään tai lapsesta oikeusgeneettistä isyystutkimusta varten. Uutta isyyslakia säädettäessä katsottiin isyyskysymysten voitavan tulla ratkaistaviksi äidin vastustuksesta huolimatta. Miehellä, joka katsoo olevansa lapsen isä, tulee olla mahdollisuus selvittää isyytensä ja saada se vahvistetuksi.¹¹¹ Muutos on perusteltu ja kertoo osaltaan isyyden merkityksen muuttumisesta ja arvostuksesta. On myös lapsen edun mukaista, että hänen alkuperänsä tulee selvitettyä mahdollisimman aikaisessa vaiheessa vastaamaan biologista polveutumista. Oikeusgeneettisestä isyystutkimuksesta annetun lain nojalla (755/2005) tuomioistuin voi määrätä tutkimuksen tehtäväksi vastoin äidin tahtoa.

Miehellä on kanneoikeus myös silloin, kun mies on tunnustanut isyytensä, mutta maistraatti ei ole voinut vahvistaa isyyttä muun syyn, kuin 19 §:ssä säädetyn hyväksymisen vuoksi. Tällainen on esimerkiksi tilanne, jos äidillä tai lastenvalvojalla on esittää perusteltu epäily siitä, ettei mies ole lapsen isä ja suostumusten puuttuessa oikeusgeneettisiä isyystutkimuksia ei ole voitu tehdä.¹¹²

Merkittävä muutos on kuitenkin vuoden 1975 isyyslain 8 §:n mukaisen äidin vastustusoikeuden jättäminen pois uudesta isyyslaista.¹¹³ Säännöksen mukaan *lastenvalvoja ei saa aloittaa tai jatkaa isyyden selvittämistä vastoin äidin tahtoa, jos lapsen äiti on kirjallisesti ilmoittanut lastenvalvojalle vastustavansa isyyden selvittämistä ja lapsi on äitinsä huollossa tai hoidettavana. Isyyden selvittäminen on kuitenkin toimitettava, vaikka äiti on vastustanut isyyden selvittämistä, jos mies, joka katsoo olevansa lapsen isä, on*

---

¹¹¹ HE 91/2014 vp s. 47.

¹¹² HE 91/2014 vp s. 47.

¹¹³ Helin 2016, s. 94.

tunnustanut isyytensä. Vuonna 2015 keskeytettyjä isyyden selvityksiä tehtiin äidin kirjallisen ilmoituksen perusteella 704 kappaletta.¹¹⁴

Äidin vastustusoikeus on nähty ongelmallisena vanhemmuuden ja sukupuolten välisen tasa-arvon kannalta sekä suhteessa lapsen oikeuteen saada kaksi vanhempaa. Aikaisemmin vastustusoikeutta on perusteltu muun muassa isän väkivaltaisuudella ja sillä, ettei olisi lapsen edun mukaista vahvistaa isyyttä, jos äiti sitä vastustaa ja mies pysyy passiivisena. Syyt isyyden vahvistamatta jättämiselle tulevat arvioiduksi vain äidin kannalta. Mies ei välttämättä ole edes tietoinen lapsesta.¹¹⁵ Tällaisessa tilanteessa äidillä ei pitäisi yksin olla oikeutta päättää näin merkittävästä asiasta.

Nykyään isyydestä ei voida sopia vanhempien kesken. Kumpikaan vanhemmista ei voi kieltää lastenvalvojaa ryhtymästä toimiin isyyden selvittämiseksi eikä saada selvitystä keskeytymään. Kaikki sopimukset asiasta vanhempien kesken ovat pätemättömiä.¹¹⁶

2.3.4. Isysolettaman ”murtuminen”

2.3.4.1. Isyyden kumoaminen kanteen perusteella

Vuoden 1975 isyyslain 34 §:n mukaan kanteen aviomiehen isyyden kumoamiseksi voivat nostaa lapsi, äiti tai aviomies, jonka isyys on todettu äidin avioliiton perusteella. Aviomiehen isyys on voinut tulla kumotuksi myös 16a §:n mukaan, jos sekä äiti että aviomies hyväksyvät toisen miehen isyyden tunnustamisen. Myös 15 vuotta täyttäneen lapsen hyväksyminen vaaditaan. Uuden isyyslain 42.2 §:n myötä kanneoikeutta hieman laajennettiin koskemaan myös miestä, joka katsoo olevansa avioliitossa syntyneen lapsen isä äidin aviomiehen sijasta. On puhuttu niin sanotusta toisen miehen kanneoikeudesta ja kumoavasta tunnustamisesta. Se koskee vain isyyden kumoamista tapauksissa, jossa isyys on todettu äidin avioliiton perusteella. Kanneoikeus ei ulotu isyyteen, joka on vahvistettu tunnustamisen perusteella maistraatin päätöksellä.¹¹⁷

Toisen miehen kanneoikeudella haluttiin parantaa biologisen isän asemaa.¹¹⁸ Aikaisempi sääntely ei tukenut kenenkään osapuolen perhe-elämän suojaa, jos lapsen äidin ja hänen aviomiehensä yhteiselämä oli jo todellisuudessa lakannut. Varsinkin biologinen

---

¹¹⁴ THL – Tilastoraportti 11/2016, liitetaulukko 3.

¹¹⁵ HE 91/2014 vp, s. 20.

¹¹⁶ Helin 2016, s. 94.

¹¹⁷ HE 91/2014 vp, s. 55. Ks. kanteen nostamisen edellytyksistä kappale 2.3.1.1.

¹¹⁸ HE 91/2014 vp, s. 56.

isä tarvitsee tällaisessa tilanteessa perhe-elämälleen suojaa ja olisi kohtuutonta, jos isyyden vahvistaminen olisi riippuvainen lapsen äidin lisäksi hänen aviomiehensä hyväksymisestä. Nykyinen sääntely tukee tällaisissa tilanteissa perhe-elämän suojaa. Samoin lapsen etu toteutuu tätä kautta ja myös biologista ja sosiaalista isyyttä korostetaan oikeudelliseen isyyteen nähden.¹¹⁹ Aviomiehen isyyden kumoaminen vaatii kuitenkin toiselta mieheltä biologista totuutta isyydestään, joten sosiaalisen isyyden merkitys ei yksinään korostu tällaisissa tilanteissa.¹²⁰

42 §:n 3 momentissa on säädetty kanneoikeuden rajoituksesta tilanteessa, jossa lapsi on selitetty omaksi. Aviomiehellä tai isyytensä tunnustaneella miehellä ei ole kanneoikeutta isyyden kumoamiseksi, jos hän on tiennyt, että lapsen äiti on ollut sukupuoliyhteydessä toisen miehen kanssa tai toisen miehen siittiöitä on käytetty äidin hedelmöittämiseen lapsen siittämisaikana. Kanneoikeuden menettäminen edellyttää miehen kirjallista ilmoitusta siitä, että lapsi on hänen mainituista seikoista huolimatta. Myös äiti menettää kanneoikeutensa, jos hän kirjallisesti hyväksyy miehen ilmoituksen. Lapsen isän ilmoitus tai äidin hyväksyminen ei rajoita muiden osapuolten kanneoikeutta. Säännöksen tavoitteena on vakiintuneen perhe-elämän suojaaminen sekä perheenjäsenten perhesuhteiden luottamuksen turvaaminen.¹²¹ Tämä säännös on melko ristiriitainen edellä mainitun isyyden sopimuskiellon suhteen.¹²² Se ei myöskään ole johdonmukainen sen suhteen, että isyylain tavoitteena on aineellisen totuuden selvittäminen isyyden osalta, joka tarkoittaa biologisen isyyden selvittämistä.

2.3.4.2. Isyysolettamasta luopuminen

Uutta isyylakia säädettäessä keskusteltiin isyysolettaman nykyaikaisuudesta ja sen ulottamisesta myös vakiintuneisiin avoliittoihin. Isyysolettaman soveltaminen avoliitto-perheisiin katsottiin ongelmalliseksi, koska avoliittojen alku- ja päättymisaika eivät ole samalla tavoin määriteltävissä kuin avioliitossa, vaan ne perustuvat tosiasiallisiin olosuh-

---

¹¹⁹ Ks. esimerkiksi Nieminen 2013, s. 190–195.

¹²⁰ Ks. EIT:n ratkaisut liittyen perhe-elämän suojaan ja isyyden vahvistamiseen: Rozanski v. Poland 18.5.2006 ja Nylund v. Finland 29.6.1999.

¹²¹ HE 91/2014 vp, s. 56.

¹²² Helin 2016, s. 94.

teisiin. Avoliitto ei myöskään ole sillä tavoin julkinen suhde, joka merkittäisiin väestötietojärjestelmään, joten isyysolettama ei olisi nykyisessä muodossaan tarkoituksenmukainen ja käyttökelpoinen.¹²³

Isyysolettaman soveltuminen vain avioliittoperheisiin asettaa lapset ja myös vanhemmat eriarvoiseen asemaan.¹²⁴ Avioliiton ulkopuolisen biologisen isän asema on melko heikko, jos lapsi syntyy avioliittoperheeseen. Kyse ei ole vain biologisen isyyden virallisesta toteamisesta, sillä oikeudellinen tuki lapsen huoltoon ja etenkin tapaamisoikeuteen liitetään vain oikeudelliseen vanhemmuuteen. Isyysolettaman mukaan määräytyvän lapsen ja oikeana isänä itseään pitävän miehen suhteen synty jää riippumaan täysin lapsen äidin ja hänen aviomiehensä harkinnasta. Miesten tasa-arvo ry on kantanut huolta lapsen oikeudesta biologiseen isään ja biologisen isän heikkoon asemaan tällaisissa tilanteissa ja ehdottanut isyysolettamasta luopumista.¹²⁵ *Niemisen* mukaan isyysolettaman taustalla vaikuttaa edelleen ajatus avioliitosta muita parempana perhemallina.¹²⁶

Nyt kun isyylain 16 §:n mukainen isyyden tunnustaminen ennen lapsen syntymää helpotti avoliitossa syntyneiden lasten tunnustamista, asettaa se isyysolettaman uudelleen arvioitavaksi. Miksi isyyden määräytymisen osalta on erotettava avioliitto- ja avoliittoperheet toisistaan? Isyysolettaa voidaan pitää Gottbergin sanoin ylimuistoisena ja soveltuneen hyvin aikaan, jolloin avioliitto hyväksyttiin ainoaksi instituutioksi perheen perustamiselle.

Isyyden tunnustaminen ennen lapsen syntymää neuvolakäyntien yhteydessä soveltuisi hyvin kaikkiin perhemalleihin. Samalla isät saataisiin osallistumaan paremmin lapsen elämään alusta alkaen ja valmistautumaan omaan vanhemmuuteensa. Sen verran voi jokaiselta isältä vaatia, että osallistuu neuvolakäynteihin yhdessä äidin kanssa tunnustukseen samalla isyytensä. Jos isyysolettamasta tulevaisuudessa luovuttaisiin, on lain-

---

¹²³ OM 56/2013, s. 65.

¹²⁴ Nieminen 2013, s.315.

¹²⁵ Malmi – Erno 2012, s. 97.

¹²⁶ Nieminen 2013, s. 315. Nykyisin 1.3.2017 tulleen avioliittolain uudistuksen myötä avioliitto on mahdollinen myös mies- ja naispareille. Isyysolettamaa ei kuitenkaan sovelleta esimerkiksi hedelmöityshoitoja saavan naisen kumppanin vanhemmuuden määräytymiseen. Niemisen ajatusta mukaillen sen voisi päivittää nykyaikaan toteamalla, että isyysolettaman taustalla vaikuttaa edelleen ajatus miehen ja naisen avioliitosta muita parempana perhemallina.

säädännössä kuitenkin otettava huomioon erilaisia poikkeustilanteita, jotka ennen olisivat kuuluneet isysolettaman piiriin. Näitä tilanteita voisi esimerkiksi olla miehen asuminen ulkomailla tai miehen terveydentilasta johtuva este isyyden tunnustamiselle neuvolakäyntien aikana. Ei ole tarkoituksenmukaista kohtuuttomasti vaikeuttaa isyyden määräytymistä isysolettaman poistamisen vuoksi.

3. Hedelmöityshoidot

Hedelmöityshoidoista säädetään laissa hedelmöityshoidoista (1237/2006), joka tuli voimaan 1.9.2007. Hedelmöityshoidoilla tarkoitetaan lain 1 §:n mukaan hoitoa, jossa ihmisen sukusolu tai alkio siirretään naiseen raskauden aikaansaamiseksi. Yleisimmät hedelmöityshoitotoimenpiteet ovat keinosiemennys ja koeputkihedelmöitys. Niin sanottu koti-inseminaatio on rajattu lain soveltamisalan ulkopuolelle. Koti-inseminaatiolla tarkoitetaan lain 1 §:n kolmannen momentin mukaan menettelyä, jossa miehen käsittämätöntä ja varastoimatonta spermaa viedään naiseen ilman laissa tarkoitettua lääkärin tai muun ulkopuolisen apua korvausta vastaan. Tämän katsotaan kuuluvan yksityisyyden piiriin, eikä siten ole syytä ulottaa lain soveltamisalaa tällaiseen toimintaan.¹²⁷ Viimeisimmän tilastoraportin mukaan hedelmöityshoitojen avulla syntyi vuonna 2015 2568 lasta, mikä on arviolta 5,6 prosenttia kaikista syntyneistä lapsista.¹²⁸

Lain valmistelun yhteydessä keskusteltiin paljon erilaisista hoitomenetelmistä; mitkä ovat sallittuja ja mitkä kiellettyjä menetelmiä. Niin sanottu kohdunvuokraus eli sijaissyntyttäminen herätti paljon myös kansainvälistä keskustelua. Sijaissyntyttäminen kiellettiin lain mukaisena hedelmöityshoitona. Sen katsottiin olevan eettisesti arveluttavaa ja monin tavoin osapuolten kannalta riskialtista toimintaa.¹²⁹ On kuitenkin huomioitava, että ennen hedelmöityshoitolaian voimaantuloa Suomessa oli käytetty noin kahdeskymmenessä tapauksessa sijaissyntyttäjää hedelmöityshoitona esimerkiksi kohdun puuttumisen vuoksi.¹³⁰

Hedelmöityshoitolaian 8 §:ssä on lueteltu tilanteet, milloin hoitoa ei saa antaa. Hoitoa ei saa antaa ilman hoitoa saavan kirjallista suostumusta tai jos hoitoa saavan parin toinen osapuoli on naimisissa jonkun muun kanssa. Jos hoitoa saava peruu suostumuksensa hoidon antamiseen tai kuolee tai raskaus aiheuttaisi huomattavan vaaran naisen tai lapsen terveydelle, hoitojen antaminen on kiellettyä. Lisäksi hoitoja ei voida antaa, jos on ilmeistä, ettei lapselle voida turvata tasapainoista kehitystä tai on syytä olettaa, että lapsi aiotaan antaa adoptoitavaksi. Viimeisin tilanne kieltää sijaissyntytyksen hedelmöityshoitona. Hoitojen antaminen perustuu kirjalliseen hoitosuostumukseen. Samalla kuitenkin hoitojen edellytykseksi asetetaan kyky vastuulliseen vanhemmuuteen, mikä on

---

¹²⁷ HE 3/2006 vp, s. 26.

¹²⁸ THL – Tilastoraportti 9/2017, s. 1.

¹²⁹ Gottberg 2013, s. 157–158.

¹³⁰ Sijaissyntytyksestä enemmän kappaleessa 4.

merkittävä ero suhteessa vanhemmuuteen ilman hedelmöityshoitoja. Lainsäädännöllä ei voida asettaa vanhemmuudelle laadullisia kriteerejä, kun lapsi syntyy perheeseen niin sanotusti luonnollisesti ilman hedelmöityshoitoja.¹³¹ Oikeutta lapsen hankkimiseen ei voida kieltää edes pakolla, vaikka olisi ilmeistä, ettei lapsi tulisi saamaan hyvää hoitoa ja kasvatusta. Siinä mielessä vaatimus kyvykkyydestä vanhemmuuteen ei ole aivan ristiriitaton. Lääkäreille on jätetty melkoinen valta toimia tuomareina asiassa, jota on melko mahdotonta edes arvioida etukäteen.¹³²

Laissa säädetään myös minkälaisia sukusoluja ja alkioita hoidossa on sallittua käyttää. Lain 3 §:n mukaan hoidoissa voidaan käyttää sekä hoitoa saavan omia että luovutettuja sukusoluja ja alkioita. Etenkin luovutettujen sukusolujen ja alkioiden käytön mahdollisuus toi uudet haasteet vanhemmuuden määräytymisen perusteisiin. Biologinen vanhemmuus ei enää ollutkaan peruste oikeudelliselle vanhemmuudelle. Kyse ei ollut kuitenkaan täysin uudesta asiasta, sillä myös adoption osalta vanhemmuus eriytyy biologisesta polveutumisesta. Luovutetuilla sukusoluilla toteutetut hoidot vaikuttavat myös lapsen oikeuteen tietää alkuperästään.

3.1. Lainvalmistelun eteneminen

Lainsäädäntöä hedelmöityshoidoista on valmisteltu eri työryhmissä jo 1980-luvun alkupuolelta lähtien. Kuitenkin hedelmöityshoitolaki on ollut voimassa vain noin kymmenen vuoden ajan. Valmistelu kesti siis yli kaksikymmentä vuotta sisältäen monia hallituksen esityksiä ja työryhmien mietintöjä ja ehdotuksia, joista ei kuitenkaan päästy yksimielisyyteen eikä näin ollen lainsäädäntöä syntynyt.

Erilaiset hedelmöityshoidot ovat olleet Suomessa käytössä yli kolmenkymmenen vuoden ajan. Ensimmäinen koeputkihedelmöityksellä syntynyt lapsi syntyi vuonna 1984.¹³³ Vuosina 1984–1989 syntyi 125 lasta koeputkihedelmöityksen avulla.¹³⁴ Koeputkihedelmöityksen avulla syntyneiden lasten määrän kasvu on ollut todella nopeaa. Vuosina 1991–1995 syntyneistä lapsista 0,9 prosenttia oli syntynyt koeputkihedelmöityksen avulla, yhteensä 2258 lasta. Menetelmän nopeasta kasvusta kertoo myös se, että

---

¹³¹ Kangas 2013, s. 59.

¹³² Hovatta 1989, s. 165–166.

¹³³ Seppälä – Koskimies 1985, s. 1464.

¹³⁴ Gissler ym. 1997, s. 29.

vuonna 1995 koeputkilapsia syntyi jo kolme kertaa enemmän kuin vuonna 1991.¹³⁵ Eri-
laiset hoitomenetelmät, hoitojen edellytykset ja hoitoa saavat olivat kuitenkin kokonaan
lääkäreiden eettisten sääntöjen varassa, koska ei ollut olemassa minkäänlaista lain ta-
soista sääntelyä.¹³⁶

Oikeudellisten ongelmien tutkiminen alkoi lääkintöhallituksen toimesta. Lääkintöhalli-
tus asetti joulukuussa 1982 työryhmän (myöhemmin inseminaatiotyöryhmä) selvittä-
mään lääketieteellisiin hedelmöittämismenetelmiin liittyviä kysymyksiä ja mahdollisia
kehittämistarpeita. Työryhmä keskittyi nimensä mukaisesti vain inseminaatiotoimin-
taan. Se antoi mietintönsä joulukuussa 1984. Mietinnössä ehdotettiin muun muassa
isyyslain muuttamista siten, että inseminaation avulla siitetyn lapsen isä on mies, joka
on antanut suostumuksensa inseminaatiotoimintaan.¹³⁷

Inseminaatiotyöryhmän mietinnön ja siitä annettujen lausuntojen pohjalta oikeusminis-
teriön tammikuussa 1987 asettama työryhmä laati ehdotuksen laeiksi ihmisen keinote-
koisista lisääntymismenetelmistä sekä isyyslain muuttamisesta. Ehdotus laadittiin halli-
tuksen esityksen muotoon ja jätettiin oikeusministeriölle heinäkuussa 1988. Ehdotuk-
sesta annettiin 56 lausuntoa. Lausuntotiivistelmästä ilmenee, että osa lausunnonanta-
jista piti erillisen lain säätämistä tarpeettomana. Muun muassa lääkintöhallitus ja Turun
yliopiston lääketieteellinen tiedekunta katsoivat, että lait lääkäritoimen harjoittamisesta
ja sairaanhoitolaitoksista ovat riittävät.¹³⁸ Lähes kaikki muut lausunnonantajat pitivät
tarpeellisena säätää asiasta lailla. Lakiehdotusta pidettiin kuitenkin puutteellisena ja
vaativan jatkovalmistelua. Keskustelua hedelmöityshoidoista käytiin tämän jälkeen lain-
tarkastuskunnan lausunnon (4/1991), Stakesin työryhmän ehdotuksen (14/1996), oi-
keusministeriön työryhmän ehdotuksen (14.10.1997) ja hallituksen esityksen (HE
76/2002 vp) pohjalta.

Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi hedelmöityshoidoista ja isyyslain muuttamisesta
(3/2006 vp) oli viimeinen ponnistus yli kaksikymmentä vuotta kestäneessä lainvalmiste-
luprosessissa. Hedelmöityshoitolaki saatiin viimein säädetyksi. Hedelmöityshoitolain ta-

---

¹³⁵ Gissler ym. 1997, s. 29.

¹³⁶ Gottberg 2013, s. 156.

¹³⁷ Lääkintöhallituksen työryhmien mietintöjä 8/1984, s. 43.

¹³⁸ OM lainvalmisteluosaston julkaisu 5/1989, s. 4.

voitteena oli saada toiminnalle eettisesti, oikeudellisesti ja lääketieteellisesti hyväksyttävät perusteet, sillä hedelmöityshoitojen antaminen koskettaa monia osapuolia. Joudutaan ottamaan huomioon lapsen, äidin, äidin parikumppanin sekä sukusolujen ja alkioiden luovuttajien edut. Myös yhteiskunnalla oli perusteltu syy valvoa toimintaa, joka koskettaa elämän peruskysymyksiä. Lapsen edun turvaaminen oli lain keskeinen tavoite.¹³⁹

Lainvalmistelun kaikissa vaiheissa kiivainta keskustelua herättivät samat ongelmalliseksi koetut kysymykset. Kenelle hoitoja voidaan antaa, miten suhtaudutaan sijaissynnytyjärjestelyihin ja onko luovutetusta sukusolusta syntyneellä lapsella tiedonsaantioikeus luovuttajan henkilöllisyydestä? Paradoksaalista on, että nämä kaikki isoimmat ongelmat koskivat marginaaliryhmää, joihin kiinnittyi suurin huomio koko lainvalmisteluprosessin ajan. On esitetty, että lainvalmistelu olisi myös kärsinyt tämän kohtuuttoman huomion takia.¹⁴⁰

3.2. Kenelle hoitoja voidaan antaa

Hedelmöityshoitolain 2 §:n ensimmäisen kohdan määritelmän mukaan parilla tarkoitetaan *naista ja miestä, jotka elävät keskenään avioliitossa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa*. Kyse on siis heteroseksuaalisesta parisuhteesta. Toisen kohdan määritelmän mukaan hoitoa saavalla tarkoitetaan *paria tai naista, joka ei elä avioliitossa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa miehen kanssa*. Hedelmöityshoitoja voidaan siis antaa heteroseksuaalisille pareille, yksin eläville naisille ja naispareille. Naispareille hoitoja ei voida kuitenkaan antaa siinä mielessä yhdessä, että vanhemmuuskysymykset tulisivat selvityiksi samalla tavoin muiden parien kanssa.¹⁴¹ Hedelmöityshoitojen antamisen esteenä ei kuitenkaan ole naisen parisuhde toisen naisen kanssa.

Lääkintöhallituksen työryhmän mietinnöissä vuodelta 1984 ei vielä keskusteltu siitä, kenelle hoitoja voidaan antaa. Todettiin vain, että tietävästi hoitoja on annettu vain avio-
pareille.¹⁴² Mietinnössä kuitenkin myöhemmin mainittiin, että avioliitto tai siihen ver-

---

¹³⁹ HE 3/2006 vp, s. 15.

¹⁴⁰ Soini 2006, s. 43.

¹⁴¹ Salminen 2006, s. 120–121.

¹⁴² Lääkintöhallituksen työryhmien mietintöjä 8/1984, s. 2.

rattava kiinteä parisuhde antaa usein parhaat edellytykset lapsen suotuisalle kehitykselle.¹⁴³ Vuonna 1988 julkaistussa oikeusministeriön lainvalmisteluosaston ehdotuksessa edellytettiin vakaata parisuhdetta ja perusteltiin yhteiskunnassa vallitsevan yleisen näkemyksen mukaan, että lapsella on oikeus äitiin ja isään. Hedelmöityshoitoja ei saisi antaa, jos ei ole tiedossa miestä isäksi.¹⁴⁴

Lainvalmistelun eri vaiheissa miltei 2000 luvulle saakka pidettiin tiukasti kiinni hoitojen antamisesta vain lääketieteellisin perustein hoitokeinona tahattomaan lapsettomuuteen sekä heteroseksuaalista parisuhdevaatimusta. Tahaton lapsettomuus tarkoittaa yhden määritelmän mukaan sitä, että pari ei ole onnistunut aikaansaamaan raskautta noin puolesta vuodesta vuoteen kestäneen normaalin sukupuolielämän aikana.¹⁴⁵ Hie- man tuoreemman määritelmän mukaan vaaditaan vähintään vuoden aikaa säännölliselle sukupuolielämälle ennen kuin voidaan puhua lapsettomuudesta. Lapsettomuuden syy voi johtua yhtä usein naisista kuin miehistäkin, joskus myös molemmista. Lapsettomuuden syitä ei aina pystytä selvittämään. Arviolta 10–20 % tapauksista syy jää selviämättä.¹⁴⁶

Vuonna 2002 annetussa hallituksen esityksessä (HE 76/2002 vp) mahdollistettiin hedelmöityshoitojen antaminen myös yksin eläville naisille ja naispareille. Samalla irtauduttiin hoitoihin liitetystä parisuhdevaatimuksesta sekä hoitojen antamisesta pelkästään lääketieteellisin perustein. Myös hoitoa saavan parin määritelmää oli tarpeen tarkentaa, sillä laki rekisteröidystä parisuhteesta (950/2001) oli tullut voimaan vuonna 2002. Määritelmän mukaisella parilla ei tarkoiteta samaa sukupuolta olevaa rekisteröityä paria.¹⁴⁷

Hoitojen antamisesta muille kuin parisuhteessa miehen kanssa eläville naisille päädyttiin mielenkiintoiseen kompromissiratkaisuun isyyskysymyksen osalta. Hoitojen antamisen edellytyksenä oli se, että sukusolujen luovuttaja voitaisiin vahvistaa lapsen isäksi.¹⁴⁸ Menettelyä pidettiin vähintäänkin erikoisena. On katsottu, että olisi ollut aivan sama pitäytyä ehdottomassa parisuhdevaatimuksessa, koska voidaan kysyä millainen ihminen olisi

---

¹⁴³ Lääkintöhallituksen työryhmien mietintöjä 8/1984, s. 14.

¹⁴⁴ OM lainvalmisteluosaston julkaisu 12/1988, s. 20.

¹⁴⁵ Laintarkastuskunnan lausunto 4/1991, s. 21.

¹⁴⁶ Soini 2006, s. 38.

¹⁴⁷ HE 76/2002 vp, s. 26.

¹⁴⁸ HE 76/2002 vp, s.16.

valmis sukusolujen luovuttajaksi, jos hänen isyytensä voitaisiin vahvistaa. Ei olisi myöskään lapsen edun mukaista, että vanhemmuus ja kasvatusvastuu lapsesta tulisi järjestää toisilleen tuntemattomien vanhempien kesken.¹⁴⁹ Hallitus veti esityksensä pois keväällä 2003.

Vuonna 2006 annettiin uusi hallituksen esitys (3/2006 vp), jonka pohjalta hedelmöityshoitolaki saatiin viimein säädetyksi. Esityksessä sallittiin hoitojen antaminen myös yksin eläville naisille ja muutettiin isyyskonstruktion perustuvan luovuttajan suostumukseen isyyden vahvistamiseksi.¹⁵⁰

Lakivaliokunta halusi kuitenkin rajata hoidot vain heteroseksuaalisessa parisuhteessa eläville pareille, sillä hoitojen antaminen yksin eläville naisille ei vastaisi yhteiskunnassa vallitsevia arvoja. Valiokunta perusteli kantaansa perustuslakivaliokunnan näkemyksellä, jonka mukaan *”avioliittolainsäädäntöä ja sen kanssa rinnasteisia lakeja säädettäessä on kyse sellaisista erityisistä yhteiskunnan tulevaisuuteen ja arvoihin liittyvistä ratkaisuista, joissa avioliiton asettaminen erityisasemaan naisten ja miesten parisuhteessa on lainsäädännössä perusteltua”*. Valiokunnan mielestä ehdotus hedelmöityshoitolaiksi voitiin rinnastaa tällaiseksi laiksi, jonka tulisi vahvasti nojautua yhteiskunnassa vallitsevina oleviin arvoihin.¹⁵¹ Loppuvuodesta 2005 Aamulehden Taloustutkimukselle teetettämän kyselyn mukaan 61 % vastaajista kuitenkin sallisi hedelmöityshoitojen antamisen kaikille täysi-ikäisille naisille riippumatta naisen siviilisäädystä.¹⁵²

Lakivaliokunnan ehdotus ei kuitenkaan ollut yksimielinen ja ehdotukseen liitettiin vastalause, jonka allekirjoitti kahdeksan kansanedustajaa. Asian ratkaisevaan käsittelyyn oli ottanut osaa 17 kansanedustajaa. Tästäkin voi hyvin nähdä kuinka ongelmallisena asiaa pidettiin, kun lakivaliokunnan sisälläkin lähes puolet oli eri kannalla. Vastalauseessa kiinnitettiin huomioita, että ei ole perusteltua syytä muuttaa yli kaksikymmenvuotista perinnettä hedelmöityshoitojen antamisessa kieltämällä hoidon antaminen yksin eläville naisille. Lapsen etu tulisi turvattua lääkärin arvioinnilla siitä, että lapsi tulee saamaan tasapainoisen kehityksen, kuten hallituksen esityksessä ehdotettiin. Lapsen edulla ei

---

¹⁴⁹ Burrell 2001, s. 1130. Burrell kommentoi vuoden 1998 oikeusministeriön työryhmän ehdotusta, jossa isyyskonstruktio esiteltiin samanlaisena kuin hallituksen esityksessä HE 76/2002 vp. Työryhmän ehdotusta ei ole julkaistu.

¹⁵⁰ HE 3/2006 vp, s. 20–21.

¹⁵¹ LaVM 12/2006 vp, s. 3. Ks. PeVL 15/2001 vp. Lainaus sivulla 3.

¹⁵² Kysely: Enemmistö sallisi hedelmöityshoidot kaikille naisille. 2005. (Internetosoite lähdeluettelossa).

voida perustella kieltoa hoidon antamisesta yksin elävälle naiselle tai naiselle, joka elää parisuhteessa toisen naisen kanssa.¹⁵³

Eduskunta määräsi sosiaali- ja terveysvaliokunnan antamaan lausunnon lakivaliokunnalle, joka käsitteli lakiehdotusta. Valiokunta oli pääosin hallituksen esityksen kannalla ja ehdotti siihen vain vähäisiä muutoksia. Lausunnossa kannatettiin hedelmöityshoidon antamista myös yksin elävälle naiselle ja naisparille, sillä se turvaisi paremmin naisen ja lapsen terveyttä kuin esimerkiksi koti-inseminaatiotoimenpiteet. Hoidon yhteydessä luovuttajan terveydentila tulee tutkituksi.¹⁵⁴ Sosiaali- ja terveysvaliokunnan lausunto sisälsi kuitenkin eriäviä mielipiteitä. Ehdotettiin muun muassa, että hoitoja voidaan antaa vain miehen ja naisen muodostamille pareille, pelkästään aviopareille tai pelkästään aviopareille parin omia sukusoluja käyttämällä.¹⁵⁵

3.2.1. Naisten yhdenvertaisuus vastaan lapsen oikeus isään

Kysymykseen siitä, kenelle hedelmöityshoitoja voidaan antaa, on nähty vastakkaisina periaatteina naisten yhdenvertaisuus ja lapsen etu. LOS:n 3 artiklan ensimmäisen kohdan mukaan kaikissa lapsia koskevissa asioissa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen edun toteutuminen. Lapsen etua käsitteenä ei ole määritelty, koska se tulee perustua tapauskohtaiseen harkintaan.¹⁵⁶ Aina tapauskohtainen harkinta ei ole mahdollista, kuten lainsäädäntöä valmisteltaessa, joten lapsen etua tulee arvioida ensin yleisemmältä kannalta. LOS:n 3 artiklan lähtökohtana onkin lapsen etu yleisenä, mutta myös ensisijaisena periaatteena. Lainsäädännön tulee kuitenkin toteuttaa lapsen edun tapauskohtainen harkinta. Hedelmöityshoitolaissa tavoite toteutettiin säätämällä hoidon antamisen esteistä. 8 §:n 5 kohdan mukaan hoitoja ei voida antaa, jos on ilmeistä, ettei lapselle voida turvata tasapainoista kehitystä.

Naisten yhdenvertaisuuden näkökulmasta PL:n 6 §:n 2 momentin mukaan ketään ei saa asettaa eri asemaan henkilöön liittyvän syyn perusteella. Kyseessä on yhdenvertaisuusperiaate. PL:n 19.3 §:ssä taas turvataan jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistetään väestön terveyttä. Hedelmöityshoidot ovat yhteiskunnan tarjoamia palve-

---

¹⁵³ LaVM 12/2006 vp, s. 16.

¹⁵⁴ StVL 7/2006 vp.

¹⁵⁵ Ks. eriävät mielipiteet 1,2 ja 3, StVL 7/2006 vp.

¹⁵⁶ Oulasmaa 1992 s. 228–229.

luja, jotka tulisi olla yhtäläisesti jokaisen saatavilla. Hoitojen rajaaminen pelkästään naisille, jotka elävät parisuhteessa miehen kanssa, asettaa naiset erilaiseen asemaan hoitojen saamisen suhteen.¹⁵⁷ PL:n 19 § tulee nähdä sosiaalisena perusoikeutena, joka saa tukea taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevasta kansainvälisestä yleissopimuksesta (SopS 6/1976) eli niin sanotusta TSS-sopimuksesta. TSS-oikeudet eivät kuitenkaan ole subjektiivisia oikeuksia, vaan ne ovat enemmän valtioita velvoittavia. Valtion tulee edistää kansallisesti TSS-oikeuksien toteutumista eikä se voi heikentää oikeuksien jo saavutettua toteutumistasoa.¹⁵⁸ Olisi TSS-sopimuksen vastaista kieltää hoidot yksin eläviltä naisilta, sillä hoitoja on annettu jo pitkän aikaa. Naisten yhdenvertaisuus kärsisi myös siinä tapauksessa, jos puututaan liiaksi itsemääräämisoikeuteen ja yksityisyyden piiriin kuuluviin asioihin, jotka on turvattu PL:n 10 §:ssä.

Hoitojen rajaaminen heteroseksuaalisiin parisuhteisiin on perustunut koko lainvalmisteluprosessin ajan argumenttiin, jonka mukaan lapsella on oikeus isään ja äitiin.¹⁵⁹ Argumentin ristiriita on kuitenkin siinä, että lainsäädäntö on mahdollistanut jo pitkään niin sanotut isättömät lapset. Naisella on esimerkiksi adoptiolain (22/2012) mukaan mahdollisuus adoptoida yksin. Samoin vuoden 1975 isyyslain 8 §:n mukaan äidille on annettu mahdollisuus estää isyyden selvittäminen, jolloin lapsi jää isättömäksi. Nykyisen isyyslain mukaan äidillä ei tätä valtaa enää ole, mutta käytännössä tilanne ei muuttunut, jos äiti ei anna tarvittavia tietoja isyyden selvittämiseksi. Lapsen etu toteutuu parhaiten, kun lapsella on rakastavat vanhemmat, jotka turvaavat lapselle tasapainoisen kehityksen ja huolenpidon. Myös yksi vanhempi on tähän kykenevä.

Valtakunnallinen sosiaali- ja terveysalan eettinen neuvottelukunta (ETENE) on antanut useita lausuntoja lainvalmistelun kuluessa. ETENE pohti vuonna 2000 antamansa lausuntonsa alussa lainsäädännön ja etiikan suhdetta. Lainvalmistelu hedelmöityshoidosta käsittelee hyvin herkkiä aihealueita, jotka koetaan hyvin henkilökohtaisiksi ja yksityisiksi. Asiaan liittyvät vahvasti uskonnolliset ja maailmankatsomukselliset erot, joihin taas sisältyy vahvoja moraalikäsitteitä. Ei ole mahdollista säätää lakia, joka vastaisi kaikkien ihmisten moraalisia ihanteita. Lainsäädäntö on kuitenkin välttämätön ja sillä pyritäänkin turvaamaan kansalaisten turvallisuus ja yhdenvertaisuus yhteiskunnassa vallitsevista

---

¹⁵⁷ PeVL 25/2006 vp, s. 4.

¹⁵⁸ Tuori 2011, s. 714.

¹⁵⁹ Ks. esimerkiksi OM lainvalmisteluosaston julkaisu 12/1988, s. 20.

erilaisista eettisistä ihanteista ja moraalikäytännöistä huolimatta. ETENE pohti myös sitä, että lailla voidaan sallia erilaisia käytäntöjä, vaikka niitä ei välttämättä suositella. Tämä johtuu esimerkiksi yhdenvertaisuusperiaatteesta. Samalla kuitenkin pohdittiin onko lailla turvattava kaikkea toimintaa, joka voi olla melko yleistäkin, mutta ei silti välttämättä toivottavaa eikä varsinkaan ristiriidatonta. Tästä esimerkkinä oli hoidon tuloksena syntyvä lapsi, joka jäisi lain sallimana harkitusti isättömäksi.¹⁶⁰

Naisten yhdenvertaisuutta on hankala perustella lapsen etua vastaan. Niitä ei tulisi edes asettaa toistensa vastakohdiksi varsinkaan silloin, jos ei tarkkaan ottaen ole edes selvillä, mitä naisten yhdenvertaisuudella ja lapsen edulla eri konteksteissa tarkoitetaan. Lainvalmistelussa naisten yhdenvertaisuudessa oli kysymys hoitojen saatavuudesta jokaiselle naiselle yhtäläisin perustein riippumatta sosiaalisesta statuksesta tai sukupuolisesta suuntautumisesta. Tämä tuntuu jääneen keskustelussa huomioimatta. Yhteiskunnan tarjoamien julkisten tai julkisesti tuettujen terveyspalvelujen ulkopuolelle ei voida rajata ihmisiä heidän siviilisäätynsä tai sukupuolisen suuntautumisen perusteella. Kyse on ollut oikeudesta saada hedelmöityshoitoja. Oikeutta saada lapsi tai oikeutta perustaa perhe ei ole mikään subjektiivinen ihmisoikeus eikä se useinkaan hoitojen avulla toteudukaan.¹⁶¹ Vuonna 2015 annetuista hedelmöityshoidoista 18,2 prosenttia eteni elävän lapsen syntymään.¹⁶²

3.2.2. Lainsäätäjä ja erilaiset perheet

Lainsäädännöllä ei voida asettaa tietynlaista perhemallia muita perhemalleja parempaan asemaan.¹⁶³ Nieminen kuitenkin katsoo, että lainvalmistelussa miehen ja naisen väliseen avio- ja avoliittoon perustuva perhemalli asetettiin etusijalle, kun keskusteltiin siitä, kenellä on oikeus vanhemmuuteen.¹⁶⁴ Perusteluna on ollut lapsen edun turvaaminen. On toisaalta katsottu, ettei myöskään lainsäädännön avulla voida saattaa isättömiä lapsia maailmaan. Tällöin lapsen sukuasema poikkeaa muiden lasten asemasta, sillä lainsäädännön lähtökohtana on aina mahdollisuus isyyden vahvistamiseen.¹⁶⁵ Todellisuudessa yksin elävien tai naisparien lasten asema ei poikkeaa millään tavalla niiden lasten

---

¹⁶⁰ ETENE 2001, s. 1–2.

¹⁶¹ Nieminen 2013, s. 248.

¹⁶² THL – Tilastoraportti 9/2017, s. 1. Luku koskee kaikkia annettuja hoitoja. Yksin elävälle naiselle annettujen hoitojen osalta prosenttiosuus on todennäköisesti huomattavasti korkeampi.

¹⁶³ Kappaleen näkökulmana on lähinnä yksinhuoltajaperheet. Naispareista ja hedelmöityshoidoista enemmän kappaleessa 5.4.

¹⁶⁴ Nieminen 2004, s. 619.

¹⁶⁵ HE 76/2002 vp, s. 16.

asemasta, joiden isättömyys perustuu vuoden 1975 isyyslain 8 §:n mukaisiin tilanteisiin. Lainkohta koski tilanteita, joissa äiti on tehokkaasti estänyt isyyden selvitysprosessin. Isättömyys voi perustua myös siihen, että isästä ei ole saatavissa isyyden vahvistamiseksi tarpeellisia tietoja.¹⁶⁶

Vuoden 2006 hallituksen esityksessä (HE 3/2006 vp) ei kuitenkaan katsottu lapsen edun vaativan muutosta nykytilaan kieltämällä yksin eläville naisille ja naispareille hedelmöityshoitojen antaminen. Perhemuodot ovat moninaistuneet ja arvostuksissa on myös tapahtunut muutoksia. Ydinperheestä poikkeaviin lapsiin ei enää kohdistu samanlaista sosiaalista arvostelua kuten esimerkiksi avioliiton ulkopuolella syntyneisiin lapsiin kohdistui vuosikymmeniä sitten.¹⁶⁷ Lisäksi lakivaliokunnan mietinnön vastalauseessa todetaan yhteiskunnan hyväksyneen äidin ja lapsen muodostamat perheet tasa-arvoisiksi muiden perheiden kanssa.¹⁶⁸ Ylen uutisen mukaan ilman kumppania elävien hoitoja saavien naisten osuus on kaksinkertaistunut viimeisen kymmenen vuoden aikana. Vuosittain syntyy noin 150 lasta naisille, jotka eivät ole avio- tai avoliitossa.¹⁶⁹

3.3. Lapsen tiedonsaantioikeus

Lainvalmistelun yhteydessä keskusteltiin paljon myös asianosaisten asemasta ja siitä annetaanko lapselle tieto geneettisestä alkuperästään ja sukusolunluovuttajan henkilöllisyydestä. Kyse oli lähinnä oikeudesta tietää biologinen isä, sillä lapsen synnyttäneitä naista pidetään aina lapsen biologisena äitinä, vaikka hän ei geneettinen äiti olisikaan.¹⁷⁰ Tiedonsaantioikeuden ongelmallisuutta pidetään mahdollisesti suurimpana syynä lainvalmistelun pitkälle kestolle.¹⁷¹ Asia ratkaistiin siten, että hedelmöityshoitolaissa 23 §:n mukaan lapsella on aina oikeus 18 vuotta täytettyään saada tieto geneettisestä alkuperästään ja mahdollisen luovuttajan henkilöllisyydestä, jos hän itse niin haluaa. Tämän oikeuden käyttämisen edellytyksenä on kuitenkin oikeudellisten vanhempien antama tieto lapselle siitä, että hän on syntynyt hedelmöityshoitojen avulla. Lapsi ei itse voi saada siitä tietoa, koska väestörekisteriin ei tehdä siitä mitään merkintää, toisin kuin

---

¹⁶⁶ Tulipää 2005, s. 187.

¹⁶⁷ HE 3/2006 vp, s. 44–45.

¹⁶⁸ LaVM 12/2006 vp, s. 16.

¹⁶⁹ Sinkkunainen hakee avun hedelmöitysklinikalta – "Lapsi ensin ja kumppani ehkä myöhemmin". (Internetosoite lähdeluettelossa).

¹⁷⁰ Nieminen 2013, s. 248.

¹⁷¹ Salminen ym. 2007, s. 378.

adoptiolapsen osalta.¹⁷² Väestöliiton tekemän tutkimuksen perusteella yli puolet vastaajista aikoi kertoa hedelmöityshoidoista mahdollisesti syntyvälle lapselle hänen alkuperästään. Vain muutama prosentti uskoi, että ei tulisi kertomaan asiasta.¹⁷³

Ennen hedelmöityshoitolaian säätämistä Suomessa noudatettiin käytäntöä sukusolujen luovuttajan anonymiteetistä. Lapsella ei ollut oikeutta tietää luovuttajan henkilöllisyyttä.¹⁷⁴ Lainvalmistelun aikana asiasta keskusteltiin jokaisessa vaiheessa. Välillä kanta oli myönteinen ja välillä kielteinen. Virallisen keskustelun asiasta voidaan katsoa alkaneen lääkintöhallituksen inseminaatiotyöryhmän julkaisemasta mietinnöstä, mikä annettiin joulukuussa 1984. Mietinnössä lapsen tiedonsaantioikeutta alkuperästään ja biologisesta isästään pidettiin eettisesti vaikeimpana ristiriitana.¹⁷⁵ Työryhmä päätyi kompromissiratkaisuun. Todettiin, että lapsella tulisi olla oikeus tietää syntymistavastaan, mutta ei kuitenkaan oikeutta saada tietoa luovuttajan henkilöllisyydestä.¹⁷⁶

Oikeusministeriö asetti työryhmän jatkovalmistelemaan lakiesitystä vuonna 1987 ja toisen työryhmän vuonna 1989. Työryhmän ehdotuksista pyydettiin lausuntoja, joista ilmeni tiedonsaantioikeuden ongelmallisuus. Suurin osa vuoden 1987 työryhmän ehdotuksen lausunnonantajista kannatti luovuttajien anonymiteettia.¹⁷⁷ Vuonna 1989 Euroopan neuvosto julkaisi raportin hedelmöityshoitoja koskevaksi suositukseksi. Sen mukaan lapsella ei olisi oikeutta saada tietoonsa luovuttajan henkilöllisyyttä. Jäsenmaat voivat kuitenkin itse päättää asiasta vapaasti.¹⁷⁸

Suomi ratifioi vuoden 1990-vuoden alussa YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen. Se vaikutti myös lapsen tiedonsaantioikeuteen omasta alkuperästään. 7 artiklan mukaan lapsella on oikeus, mikäli mahdollista, tuntea vanhempansa. Artiklan tulkinnasta on esitetty näkemys, jonka mukaan se ei olisi suoraan sovellettavissa lapsen tiedonsaantioikeuteen hedelmöityshoitojen osalta. Oikeuteen tuntea vanhempansa rinnastetaan myös oikeus

---

¹⁷² Salminen ym. 2007, s. 383.

¹⁷³ Miettinen 2011, s. 43.

¹⁷⁴ Soini 2006, s. 37.

¹⁷⁵ Lääkintöhallituksen työryhmien mietintöjä 8/1984, s. 15.

¹⁷⁶ Lääkintöhallituksen työryhmien mietintöjä 8/1984, s. 58.

¹⁷⁷ OM lainvalmisteluosaston julkaisu 12/1988, s.6.

¹⁷⁸ Council of Europe, Human Artificial Procreation, Information Document, Strasbourg 1989, principle 13.

asua heidän luonaan. Tällaisella vanhemmalla ei voida tarkoittaa sukusolujen luovuttajaa.¹⁷⁹ Artiklaa ei ole juurikaan käytetty perusteluna lapsen tiedonsaantioikeudesta hallituksen esityksissä eikä eri valiokuntien lausunnoissa ja mietinnöissä.

Vuoden 2002 hallituksen esityksessä hedelmöityshoitolaiksi (HE 76/2002 vp) päädyttiin kompromissiratkaisuun tiedonsaantioikeuden ja anonymiteetin välillä. Lapsen tiedonsaantioikeus olisi esityksen mukaan riippuvainen luovuttajan suostumuksesta. Luovuttajan olisi kuitenkin laadittava itsestään henkilökuvaus, jonka lapsi olisi oikeutettu saamaan 18 vuotta täytettyään. Jos hoitoja annetaan naiselle, joka ei elä parisuhteessa, lapsella olisi aina oikeus saada tietää luovuttajan henkilöllisyys 18 vuotta täytettyään.¹⁸⁰ Tällainen järjestely olisi toteutuessaan asettanut lapset eriarvoiseen asemaan. Se kuvaa hyvin pelkoa isättömistä lapsista ja nimenomaan biologisen isyyden korostamista tilanteessa, jossa hoitoja annetaan yksin elävälle naiselle tai naiselle joka ei ole parisuhteessa miehen kanssa. Avio- ja avoparien lasten biologiselle isyydelle ei anneta niin suurta merkitystä, vaikka hoidoissa olisi käytetty luovutettuja siittiöitä. Perustuslakivaliokunta laittoi kuitenkin pisteen keskustelulle lasten oikeudesta saada tietää luovuttajan henkilöllisyydestä. Lasten oikeus on ehdoton, koska oikeus henkilökohtaiseen identiteettiin sisältyy perustuslain (731/1999) 10 §:n yksityiselämän suojan piiriin. Olisi ongelmallista, jos lapsesta olisi tietoja viranomaisten rekistereissä, mutta lapsella itsellään ei olisi näihin tietoihin tiedonsaantioikeutta.¹⁸¹

Seuraava ja viimeinen hallituksen esitys (HE 3/2006 vp) koskien hedelmöityshoitolain säätämistä annettiin eduskunnalle vuonna 2006. Lasten tiedonsaantioikeus alkuperänsä oli selvä ilman erilaisia kompromissiratkaisuja. Lapsella on aina oikeus saada tietää luovuttajan henkilöllisyys 18 vuotta täytettyään. Esityksessä tuotiin kuitenkin esille argumentointia tiedonsaantioikeudesta sekä puolesta, että vastaan.¹⁸² Lakivaliokunnan mietinnön vastalauseessa tuotiin esille lapsen tiedonsaantioikeuden vaarantuminen tilanteessa, jos laki ei salli hedelmöityshoitoja yksin eläville naisille ja naispareille. Haettaessa hoitoja ulkomailta tai käytettäessä koti-inseminaatiota, lapset eivät välttämättä saa tietoa sukusolujen luovuttajasta. Lapset olisivat siten eriarvoisessa asemassa suhteessa

---

¹⁷⁹ Laintarkastuskunnan lausunto 4/1991, s. 4.

¹⁸⁰ HE 76/2002 vp, s. 20.

¹⁸¹ PeVL 59/2002 vp, s. 3. Myös lakivaliokunta oli samalla kannalla. Hallituksen esitys vedettiin takaisin ja lainvalmistelua jatkettiin.

¹⁸² HE 3/2006 vp, s. 19–20.

lapsiin, joiden kohdalla hedelmöityshoitolaki turvaisi ehdottoman tietojensaantioikeuden luovuttajan henkilöllisyydestä.¹⁸³

Hedelmöityshoitolain säätämisen jälkeen on tuotu esille huoli lapsen tiedonsaantioikeuden toteutumisesta käytettäessä ulkomaisia sukusoluja. Yksityisistä klinikoista valtaosa käyttää tanskalaisista spermapankeista tilattuja siittiöitä. Myös Yhdysvalloista tuodaan siittiöitä suomeen. Hedelmöityshoitolain mukaan luovuttajasta ei voi tallentaa luovutusrekisteriin muita tietoja luovuttajasta kuin nimi ja henkilötunnus tai syntymäaika. Näillä tiedoilla luovuttajan tavoittaminen voi olla mahdoton tehtävä eikä lapsen tiedonsaantioikeus voisi täysimittaisesti toteutua.¹⁸⁴

3.4. Vanhemmuuden määräytyminen hedelmöityshoidoissa

Hedelmöityshoitolain mukaisten hoitojen avulla syntyneen lapsen vanhemmuus määräytyy isyyslain 3 §:n mukaisesti. Näin ollen vain isyyden määräytymisestä on säädetty, sillä äitiys perustuu aina tavanomaisoikeudelliseen periaatteeseen. Lapsen synnyttänyt nainen on aina lapsen äiti riippumatta siitä, onko hoidoissa käytetty luovutettuja munasoluja.¹⁸⁵ Isyyslain 3 §:n mukaan, *jos lapsen äidille on annettu hedelmöityshoidoista annetun lain (1237/2006) 1 §:ssä tarkoitettua hedelmöityshoitoa ja lapsi on syntynyt annetun hoidon tuloksena, lapsen isä on mies, joka yhteisymmärryksessä äidin kanssa antoi suostumuksensa hoitoon. Jos hoitoa on annettu naiselle yksin, lapsen isä on mies, jonka siittiöitä on käytetty hoidossa, jos mies on ennen hoidon antamista tai yhteisymmärryksessä äidin kanssa hoidon antamisen jälkeen suostunut isyyden vahvistamiseen mainitun lain 16 §:n 2 momentin mukaisesti.*

Ennen hedelmöityshoitolakia ja isyyslain muuttamista (1238/2006) hoitojen avulla syntyneiden lasten perheoikeudellinen asema oli epäselvä isyyskysymysten osalta. Muutokset koskivat vuoden 1975 isyyslain isyyden määräytymisperusteita, jotka muutettiin soveltumaan myös hedelmöityshoitoa saavien parien isyyden määräytymiseen. Esimerkiksi isyysolettamaa sovelletaan myös hedelmöityshoidon avulla syntyneeseen lapseen, jos hoitoa saava pari on lapsen syntyessä avioliitossa. Hedelmöityshoitolain ja isyyslain muutosten keskeisenä tavoitteena oli turvata keinoalkuisen lapsen etu. Keinoalkuisella lapsella tarkoitetaan hedelmöityshoitolain menetelmin syntyneitä lapsia laajemmin

---

¹⁸³ LaVM 12/2006 vp, s. 16–17.

¹⁸⁴ Burrell – Pennanen 2010, s. 442–443.

¹⁸⁵ Kangas 2013, s. 28.

myös niin sanotun koti-inseminaation avulla syntyneitä lapsia.¹⁸⁶ Jo lainvalmistelun alkuaikoina lapsen oikeusturvan kannalta pidettiin tärkeänä säädellä lapsen ja isän sukulaissuhteesta. Säännelemättömyys aiheuttaisi vaaran lasten isättömyydestä, mitä pidettiin vakavana puutteena.¹⁸⁷ Vuonna 1999 antamassaan lausunnossaan ETENE piti lainsäädäntöä tarpeellisena ja tärkeänä. Erityisesti isyyskysymysten ratkaisua pidettiin merkittävänä epäkohtana. Lain valmistelun etenemistä haluttiin kiirehtiä, koska Suomi alkoi olemaan viimeisiä Euroopan maita jossa ei ollut lainsäädäntöä hedelmöityshoidoista.¹⁸⁸

Lainvalmistelun alkuaikoina pidettiin lähtökohtana parin omien sukusolujen käyttämistä hoidoissa. Lahjoitettujen sukusolujen käytölle muiden menetelmien kuin keinosiemen-nyksen osalta ehdotettiin lääkintöhallituksen lupaa.¹⁸⁹ Lahjoitettujen sukusolujen katsottiin voivan aiheuttaa ongelmia vanhemmuuteen ja perheeseen, etenkin siihen vanhempaan nähden, joka ei ole lapsen biologinen vanhempi. Tämän takia kiinnitettiin paljon huomioitu pakollisiin neuvotteluihin, missä vanhempien psykososiaaliset valmiudet vanhemmuuteen tulisivat punnituiksi. Lausunnoissa muun muassa kritisoi-itiin lakia tältä osin liian holhoavaksi ja katsottiin sen vahvistavan yhteiskunnan valtakoneistoa. Lakiehdotuksen mukaisessa neuvottelussa oli paljon hyvääkin, mutta kenelläkään ei pitäisi olla niin suurta valtaa puuttua ihmisten lisääntymisvapauteen arvioimalla, onko suhteessa tilaa lapselle ja kuinka vakaalla pohjalla parisuhde on.¹⁹⁰

Ennen lainsäädäntöä isyyden määräytyminen on ollut ongelmaton ainoastaan avioliitto-perheissä isyysolettaman vuoksi. Merkitystä ei ollut edes sillä, käytettiin-kö hoidoissa omia vai luovutettuja sukusoluja. Ongelmia ei esiintynyt myöskään tilanteissa, joissa hoi-toja annettiin avopareille parin omilla sukusoluilla. Jos hoidoissa käytettiin luovutettuja siittiöitä, lapsi jäi lainsäädännön puuttumisen vuoksi isättömäksi. Tällaisissakin tilan-teissa isyys oli kuitenkin mahdollista vahvistaa isyyslain mukaisesti salaamalla lastenval-vojalta lapsen alkuperä. Salaus oli edellytys isyyden vahvistamiselle, koska vuoden 1975

---

¹⁸⁶ Salminen ym. 2007, s. 307–308.

¹⁸⁷ OM lainvalmisteluosaston julkaisu 12/1988, s. 2.

¹⁸⁸ ETENE 1999, s. 2.

¹⁸⁹ OM lainvalmisteluosaston julkaisu 12/1988, s. 19.

¹⁹⁰ OM lainvalmisteluosaston julkaisu 5/1989, s. 6.

isyyslain isyyden määräytyminen perustui biologiseen polveutumiseen ja makaamisnäyttöön.¹⁹¹

Lain puuttumisen vuoksi hedelmöityshoitojen avulla syntyneiden lasten asemaa on pyritty turvaamaan tuomioistuinten täydentävällä tulkinnalla. Korkein oikeus antoikin vuosituhannen vaihteessa kaksi ennakkopäätöstä (KKO 1999:77 ja KKO 2000:85), jotka selkiyttivät merkittävästi oikeustilaa.¹⁹² Ensimmäisessä tapauksessa kyseessä oli aviopari, joille oli syntynyt kaksoset hedelmöityshoitojen avulla. Hoidoissa käytettiin luovutettuja siittiöitä. Pian lasten syntymän jälkeen pariskunta päätyi avioeroon ja isä vaati saada isyytensä kumotuksi, koska hän ei ollut lasten biologinen isä. Korkeimman oikeuden mukaan isyys ei ollut kumottavissa, koska aviolasten isyys määräytyy isyyslain 2 §:n mukaisen isyysolettaman mukaisesti ja hedelmöityshoitojen antaminen oli perustunut yhteisymmärrykseen aviomiehen antaessa hoitoihin suostumuksensa. Päätöksessä hoitosuositus rinnastettiin adoptioon, mikä ei ole purettavissa.¹⁹³ Tapauksesta tekee mielenkiintoisen hoitosuosituksen ja isyysolettaman merkitys suhteessa vanhemmuuteen ja lapsen etuun. Isä ei ollut lapsilleen biologinen vanhempi, eikä edes sosiaalinen vanhempi, sillä heidän välilleen ei ollut ehtinyt kehittyä ennen avioeroa isä-lapsi-suhdetta ja tapaamisten kanssa oli ollut ongelmia. Isä oli pelkästään lasten oikeudellinen vanhempi ja sen katsottiin olevan lapsen edun mukaista, vaikka myös lapset halusivat saada isyyden kumotuksi. Käytännössä isä oli vain henkilö, joka antoi suostumuksensa hedelmöityshoitoihin. Oikeudellisesti pidän ratkaisua kuitenkin täysin oikeana.

Toinen ennakkopäätös koski avoparia, jotka saivat hedelmöityshoitoja miehen parantamattoman hedelmättömyyden vuoksi luovutetuilla siittiöillä. Hoitoihin oli annettu yhteinen kirjallinen suostumus ja isyys oli tunnustettu ja vahvistettu isyyslain mukaisesti. Isyyden selvittämisen yhteydessä ei kerrottu lapsen syntyneen hedelmöityshoitojen avulla. Mies kuitenkin halusi myöhemmin saada isyytensä kumotuksi sillä perusteella, ettei hän ollut lapsen biologinen isä. Korkein oikeus ei kumonnut isyyttä, koska mieheltä puuttui kanneoikeus sen vuoksi, että hän oli selittänyt lapsen omakseen tietäen, ettei

---

¹⁹¹ Arni 1989, s. 125.

¹⁹² Gottberg 2013, s.168.

¹⁹³ KKO 1999:77.

ole lapsen biologinen isä. Asiassa ei ollut merkitystä sillä, että isyyden selvittämisen yhteydessä oli jätetty kertomatta lapsen biologisesta alkuperästä.¹⁹⁴ Edellä esitetyt korkeimman oikeuden ennakkopäätökset vastaavat myöhemmin säädettyjä säännöksiä isyyden määräytymisen ja kumoamisen perusteista.

Nykyisen isyylain 3 §:n mukaan mikäli äidille on annettu hedelmöityshoitoa, on isyys mahdollista kumota kahdella eri perusteella. Ensimmäinen, jos voidaan näyttää, että mies ei ole antanut suostumustaan hedelmöityshoitoon ja toiseksi, jos lapsi ei ole syntynyt annetun hoidon tuloksena. Näyttö siitä, että lapsi ei ole syntynyt hoidon tuloksena voi olla todella haastavaa, jos hoidossa on käytetty luovutettuja sukusoluja. Näissä tapauksissa oikeusgeneettinen isyystutkimus ei ole käyttökelpoinen, sillä isyys ei ole alun perinkään määräytynyt biologisen polveutumisen perusteella, vaan annetun hoitosuostumuksen perusteella.¹⁹⁵

Isyyskysymykset olivat koko lainsäädännön yhtenä kynnyskysymyksenä, kun keskusteltiin hoitojen sallimisesta yksin eläville naisille ja naispareille. Pidettiin ongelmallisena, että lainsäädännön turvin syntyisi isättömiä lapsia. Lapsen etu vaatii, että hänelle on saatava isä hinnalla millä hyvänsä. Edellä sanotun kielikuvan katson oikeutetuksi kun tarkastelee vuoden 2002 hallituksen esityksessä (76/2002) ehdotettua ratkaisua ”isättömyysongelmaan”. Esityksen mukaan sukusolujen luovuttaja antaa suostumuksen siittöiden käyttöön tietoisena siitä, että hänen isyytensä voidaan vahvistaa isyyteen liittyvin oikeusvaikutuksin. Isyylakiin ehdotettiin samalla muutoksia, jonka mukaan myös miehellä on oikeus hakea isyyden vahvistamista.¹⁹⁶ Ehdotusta voi pitää lainsäätäjän kannanottona naisparien perheitä kohtaan, sillä laki rekisteröidystä parisuhteesta oli tullut juuri voimaan. Esityksen mukainen ”yksinäinen” nainen tarkoittaa vain sitä, että hän ei ole parisuhteessa miehen kanssa. Hän voi kuitenkin olla parisuhteessa naisen kanssa. Jos mahdollistetaan täysin tuntemattomalle miehelle oikeus isyyden vahvistamiseen ja sitä kautta ”oikeus” puuttua toisten perheiden elämään, loukkaa se räikeästi perustuslain 10 §:ssä turvattua yksityiselämän suojaa. Samalla tavoin yksityisyyden suojaa loukataan myös tilanteissa, joissa hoitoja saava nainen tosiasiallisesti eläisi yksin.

---

¹⁹⁴ KKO 2000:85. Ks myös ennakkopäätös KKO 2002:13.

¹⁹⁵ Ks. esimerkiksi Gottberg 2013, s. 161.

¹⁹⁶ HE 76/2002 vp, s. 32.

Isyyskonstruktiota muutettiin myöhemmin perustumaan luovuttajan suostumukseen. Lainsäädännöllä haluttiin tarjota mahdollisuus isyyden vahvistamiseen osapuolten niin halutessa.¹⁹⁷ Annettaessa hoitoja yksin eläville naisille tai naispareille, isyyden vahvistamisen mahdollisuus perustuu hedelmöityshoitolaain 16 §:n mukaisesti luovuttajalta vaadittavaan suostumusten sarjaan. Ensin annetaan suostumus sukusolujen käyttämiseksi hedelmöityshoitoihin. Sen jälkeen tulee antaa erillinen suostumus siihen, että luovuttamiaan siittiöitä voidaan käyttää myös muille naisille kuin pelkästään miehen kanssa parisuhteessa eläville. Kolmanneksi vaaditaan suostumuksen antaminen isyyden vahvistamiseksi. Oikeuskirjallisuudessa on usein tuotu esille se tosiasia, että tällaisia luovuttajia tuskin on kovinkaan paljon. Luovuttajilla on usein tarkoituksena auttaa lapsettomia pareja saamaan lapsi eikä aikomusta ryhtyä tällaisen lapsen vanhemmaksi.¹⁹⁸ Myöskään hoitoa saavien naisten intressissä tuskin on halua saada tuntematon isä lapselle. Kyse olikin taas kompromissiratkaisusta, jotta hedelmöityshoidot ja siihen liittyvät isyyskysymykset saataisiin lainsäädännön piiriin.

---

¹⁹⁷ HE 76/2002 vp, s.15.

¹⁹⁸ Gottberg 2013, s.159.

4. Sijaissyntytyys

*”Sijaissyntytyys on järjestely, jossa nainen (sijaissyntyttävä) saatetaan raskaaksi ja hän synnyttää lapsen siten, että järjestelyn tarkoituksena on luovuttaa lapsi synnytyksen jälkeen toisen henkilön tai pariskunnan (aiotut vanhemmat) kasvatettavaksi.”*¹⁹⁹ Sijaissyntytyys on kielletty Suomessa hedelmöityshoitolaain 8 §:ssä. Lain mukaan hedelmöityshoitoa ei voida antaa, jos on syytä olettaa, että lapsi aiotaan antaa adoptoitavaksi. 35 §:n 4 kohdan mukaan hedelmöityshoitohenkilön antaja on tuomittava hedelmöityshoitorikkomuksesta sakkoon, jos hoitoja annetaan tietoisena sijaissyntytyysjärjestelystä. Kieltoa täydentää adoptiolain (22/2012) 5 §. Sen mukaan adoptioita ei voida vahvistaa, jos adoption johdosta on annettu tai luvattu antaa korvausta. Adoptiolain kielto pykälä koskee lähinnä vain kaupallisia sijaissyntytyysjärjestelyjä. Se toki täydentää hedelmöityshoitolaain kieltoa, mutta ei ole merkityksellinen ei-kaupallisissa sijaissyntytyksissä. Kaupallisella sijaissyntytyysjärjestelyllä tarkoitetaan nimensä mukaisesti tilannetta, jossa sijaissyntyttäjälle maksetaan rahallinen korvaus.²⁰⁰

Sijaissyntytyysjärjestelyt voidaan jaotella monella tapaa, jolloin järjestelyjen merkitys muuttuu valtavasti. Merkittävä jaottelu on kaupalliset ja ei-kaupalliset sijaissyntytyysjärjestelyt. Kaupallisessa järjestelyssä sijaissyntyttäjälle maksetaan palkkio, jolla tarkoitetaan eri asiaa kuin tavanomaisten kulujen korvaamista sijaissyntyttäjälle. Ei-kaupallisessa järjestelyssä sijaissyntytyys perustuu puhtaasti lapsettomuudesta kärsivän auttamisen haluun eikä siihen saa liittyä millään tapaa taloudellista hyötyä.²⁰¹ Jaottelulla on suuri merkitys myös suhtautumisessa sijaissyntytyksiin. Esimerkiksi oikeusministeriön arviomuistiosta sijaissyntytyysjärjestelyistä (OM 52/2012) saatujen lausuntojen mukaan kaikki suhtautuivat kielteisesti kaupallisiin järjestelyihin.²⁰² Termi kohdunvuokraus liitetään kaupalliseen sijaissyntyttämiseen.²⁰³

Toinen jaottelu tehdään sillä perusteella, kenen munasoluja järjestelyssä käytetään. Niin sanotussa perinteisessä sijaissyntytyksessä käytetään sijaissyntyttäjän omia munasoluja. Keinohedelmöitykseen perustuvassa sijaissyntytyksessä käytetään aiotun äidin tai

---

¹⁹⁹ OM 52/2012 s. 9.

²⁰⁰ Jämsä 2008, s. 141.

²⁰¹ OM 52/2012, s. 9.

²⁰² OM 6/2013, s. 10.

²⁰³ Nieminen 2013, s. 197.

kolmannen naisen luovuttamia munasoluja.²⁰⁴ Ero on merkittävä monessa suhteessa. Perinteisessä sijaissyntytyksessä sijaissyntyttäjänä on lapsen biologisen äidin lisäksi myös lapsen geneettinen äiti. Järjestely voidaan toteuttaa myös yksityisesti ilman hedelmöittämisklinikan hoitoja. Keinohedelmöitykseen perustuvassa sijaissyntytyksessä hedelmöittäminen suoritetaan koeputkessa hedelmöityshoitoklinikalla ja sijaissyntyttäjänä ei tällöin ole lapsen geneettinen äiti. Sijaissyntytyksjärjestelyissä käytetään usein aiotun isän siittiöitä, mutta myös luovutettuja siittiöitä voidaan käyttää.²⁰⁵ Aiotun isän sukusoluilla ei ole kuitenkaan merkitystä tämän jaottelun kannalta.

4.1. Keskustelua sijaissyntytyksestä 1980-luvulta nykypäivään

Sijaissyntytyks on ollut yksi tahattoman lapsettomuuden hoitomuodoista. Sijaissyntytyksistä on puhuttu paljon hedelmöityshoitolaisten valmistelun yhteydessä. Suhtautuminen on ollut sekä myönteistä että kielteistä. Keskustelu on jatkanut myös hedelmöityshoitolaisten säätämisen jälkeen. ETENE antoi vuonna 2011 oikeusministeriön pyynnöstä lausunnon (lausunto sijaissyntytyshoidoista Suomessa, 28.9.2011) sijaissyntytyksjärjestelyistä. Se antoi asiasta edellisen lausuntonsa yksitoista vuotta aikaisemmin (lausunto hedelmöityshoitolaista, 18.12.2000), jolloin kanta oli kielteinen²⁰⁶. Nyt kanta oli muuttunut. Lausunnonsa ETENE katsoi, että sijaissyntytyksjärjestelyt eivät kaikissa tapauksissa välttämättä olisi eettisesti ongelmallisia.²⁰⁷ ETENEn lausunnon vastineeksi oikeusministeriö julkaisi seuraavana vuonna arviomuistion sijaissyntytyksjärjestelyistä (OM 52/2012) ja pyysi siitä lausuntoja. Arviomuistiossa ehdotettiin kolmea ratkaisuvaihtoehtoa sijaissyntytyksjärjestelyistä ottamatta kantaa siihen, onko nykyistä oikeustilaa tarpeen muuttaa.²⁰⁸ Ensimmäinen vaihtoehto koski täyskiellon jatkamista, toinen ei-kaupallisen järjestelyn rajoituksetonta sallimista ja kolmas vaihtoehto ei-kaupallisen sijaissyntytyksen rajoitettua sallimista.²⁰⁹ Oikeusministeriö sai lausunnon 56 taholta ja niistä on laadittu lausuntotiivistelmä (OM 6/2013).

Oikeusministeriön arviomuistiossa sijaissyntytyksen määritelmä oli melko laaja eikä se sulkenut mitään vaihtoehtoja pois. Se ei esimerkiksi sisältänyt vaatimusta järjestelyn toteuttamisesta vain aiottujen vanhempien omilla sukusoluilla eikä myöskään vaatimusta

---

²⁰⁴ OM 52/2012 s. 9.

²⁰⁵ OM 52/2012 s. 9.

²⁰⁶ ETENE 2000, s. 5.

²⁰⁷ ETENE 2011, s. 6.

²⁰⁸ OM 52/2012, s. 8.

²⁰⁹ OM 52/2012, s. 18–22.

parisuhteesta. Määritelmä jätettiin todennäköisesti tarkoituksella laajaksi, sillä arviomuiston tarkoituksena oli saada lausuntoja asiasta oikeusministeriön asettumatta valmiiksi millekään kannalle. Määritelmiä on ollut aikojen saatossa useita ja on myös edelleen. Moniin sisältyy nimenomainen vaatimus parisuhteesta ja aiottujen vanhempien omien sukusolujen käytöstä.²¹⁰

Sijaissynnytykseen on otettu kantaa jokaisessa hedelmöityshoitolain käsittelyn vaiheessa. Jo vuonna 1984 lääkintöhallituksen työryhmän mietinnössä todettiin, että järjestelyä ei voida pitää eettisesti hyväksyttävänä eikä lapsen edun mukaisena. Mietinnössä käytettiin termiä kohdunvuokraus.²¹¹ Kantaa kohdunvuokrauksen kieltämiselle ei tarkemmin perusteltu. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston kanta vuonna 1988 oli myös kielteinen ilman tarkempia perusteluja. Todettiin vain surrogaattiäitiystoiminnan kieltö.²¹² Molemmissa kieltö perustui tilanteisiin, joissa oli aihetta epäillä lapsen antaminen adoptoitavaksi tai kasvattilapseksi. Hedelmöityshoidon antamisesta olisi tällöin kieltädyttävä. Sijaissynnytyjärjestelyt edellyttävät aina adoptiomenettelyä vanhemmuuden siirtymiseksi aiotuille vanhemmille.²¹³

Laintarkastuskunnan lausunnossa vuodelta 1991 kanta pysyi edelleen kielteisenä. Nyt puhuttiin sijaisäitiydestä tai kohdunvuokrauksesta, jos järjestelyssä on käytetty rahaa. Nyt asiaa oli kuitenkin enemmän perusteltu. Eniten kiinnitettiin huomioita siihen, siitooko järjestelystä tehty sopimus sen osapuolia. Katsottiin, että sopimus olisi mitätön, sillä äitiys ei ole sellainen asia, joka voidaan sopimuksella siirtää toiselle henkilölle. Samoin sopimuksella ei voida ennen lapsen syntymää velvoittaa annettavaksi lapsi adoptioon. Kahdeksan viikon harkinta-aika lapsen syntymästä on ehdoton niin kuin se on tänäkin päivänä adoptiolain 15 §:n mukaan.²¹⁴

Lausunnossa tuotiin esille myös muita järjestelyyn liittyviä riskejä, jotka ovat edelleen ajankohtaisia ja keskustelun kohteena. Huolta kannettiin aiotun äidin mielen muuttumisesta järjestelyn aikana. Hän ei välttämättä enää haluakkaan ottaa lasta vastaan lapsen

---

²¹⁰ Vrt. OM:n työryhmän ehdotus 14.10.1997 Sukusolujen ja alkioiden käyttö lääketieteellisessä hedelmöityshoidossa s. 15; *”Sijaissynnyttäjän käytöllä tarkoitetaan sitä, että lapsettomuudesta kärsivän parin sukusoluista aikaansaatu alkio siirretään toiselle naiselle eli sijaissynnyttäjälle, joka synnyttää lapsen ja luovuttaa lapsen tämän biologisille vanhemmille.”*

²¹¹ Lääkintöhallituksen työryhmien mietintöjä 8/1984 s. 48.

²¹² OM lainvalmisteluosaston julkaisu 12/1988 s. 42.

²¹³ Soini 2006, s. 48.

²¹⁴ Laintarkastuskunnan lausunto 4/1991 s. 27.

synnyttyä. Tämä voi helposti korostua, jos lapsella olisi syntyessään jokin vamma.²¹⁵ Huomion arvoista oli, että lausunnossa ei tuotu suoraan esille lapsen etua eikä asiaa perusteltu myöskään yksilön näkökulmasta. Lausunto tuo myös hyvin esiin ajan hengen vanhemmuuden näkökulmasta ja isyyden merkityksestä. Puhuttaessa mielen muuttamisesta järjestelyn aikana, oltiin huolissaan vain aiotusta äidistä. Aiotun isän mielen muutoksilla ei nähtävistä ole asiassa merkitystä. Todennäköisesti taustalla vaikuttavana ajatuksena on ollut, että vanhemmuus määrittyy ensisijaisesti äitydeksi.

Vuonna 1997 julkaistussa oikeusministeriön työryhmän ehdotuksessa, sukusolujen ja alkoiden käytöstä lääketieteellisessä hedelmöityshoidossa, keskusteltiin sijaissynnytyksestä huomattavasti laajemmin. Tähän vaikutti luonnollisesti se tosiasia, että sijaissynnytyjärjestelyihin oli ryhdytty Suomessa 1990-luvulla²¹⁶. Työryhmän kanta oli, että sijaissynnytyksessä voitaisiin periaatteessa sallia yksittäistapauksissa, mutta vain lääketieteellisin perustein.²¹⁷

Sijaissynnytyksessä katsottiin yhdeksi lapsettomuuden hoitokeinoksi tilanteissa, joissa äidiltä puuttuu kohtu tai raskaus ei ole mahdollinen rakenteellisen vian tai toiminnallisen häiriön vuoksi. Lisäksi sijaissynnytyksessä voisi olla mahdollinen myös niissä tapauksissa, joissa raskaus muodostaa uhan naisen tai lapsen terveydelle. Sijaissynnytyksen käytön mahdollisuus rajattiin tarkoin myös määrittelyn kautta. Sen mukaan järjestelyssä voidaan käyttää vain aiottujen vanhempien omia sukusoluja, jolloin syntyvä lapsi olisi työryhmän sanamuodoin aiottujen vanhempien biologinen lapsi.²¹⁸ Selkeämpää olisi ollut käyttää termiä geneettinen lapsi, sillä lapsen synnyttäneitä naisia pidetään aina lapsen biologisena äitinä. Työryhmä tuskin tarkoitti, että lapsella voisi olla kaksi biologista äitiä.²¹⁹

Työryhmä toi esille sijaissynnytykseen liittyviä ongelmia, kuten sopimuksen sitomattomuuden ja äityden määräytymisen. Äityttä ei ollut lain tasolla määritelty, kuten ei edelleenkään, mutta vakiintuneen oikeuden mukaan synnyttävä nainen on aina lapsen äiti. Näin on myös sijaissynnytyjärjestelyissä, vaikka siinä olisi käytetty aiottujen vanhem-

---

²¹⁵ Laintarkastuskunnan lausunto 4/1991 s. 28.

²¹⁶ HE 3/2006 vp, s. 5. Ensimmäinen lapsi syntyi tiettävästi vuonna 1995.

²¹⁷ OM työryhmän ehdotus 1997 s. 15.

²¹⁸ OM työryhmän ehdotus 1997 s. 15.

²¹⁹ Terminologian käyttö johtui todennäköisesti siitä, että termi *geneettinen* ei ollut vielä tuolloin yleisesti käytössä ja se rinnastettiin termiin *biologinen*.

pien omia sukusoluja. Synnyttävä nainen on aina biologinen äiti, mutta ei aina geneettinen äiti. Äitiys voi siirtyä vain adoption kautta.²²⁰ Työryhmä toi esille myös kaupallisuuden ja taloudellisen hyväksikäytön riskin ja painotti sijaissynnytyksen perustuvan ainoastaan auttamisen haluun, ei taloudelliseen hyötyyn.²²¹

Työryhmä päätyi esitetyistä ongelmista huolimatta puoltamaan sijaissynnytyksen sallimista, sillä se mahdollistaisi perheen perustamisen sellaisessakin tapauksessa, jossa se ei olisi mahdollista lääketieteellisistä syistä. Raskaus- ja synnytysvaihetta lukuun ottamatta järjestelyn katsottiin vastaavan normaalia perhetilannetta, sillä vanhemmat ovat lapsen geneettisiä vanhempia.²²² Ajatus on inhimillinen, mutta *Burrell* huomauttaa, että tosiasiaassa järjestely ei mitenkään vastaa normaalia perhetilannetta edes hedelmöityksen, raskauden ja synnytyksen jälkeenkään. Lapsella olisi aina kaksi äitiä tällaisissa tilanteissa. Synnyttävä äiti olisi biologinen ja kasvattava äiti geneettinen. Lisäksi hän huomauttaa, että järjestelyissä on käytetty usein aiotun isän tai aiotun äidin sisarta tai äitiä sijaissynnyttäjänä. Biologinen äiti voisi siten olla samaan aikaan myös lapsen täti tai isoäiti.²²³ Kyse ei siten ehkä olisi aivan normaalista perhetilanteesta. Se on kuitenkin pidettävä mielessä, että se voi tuntua osapuolista aivan normaalilta tai ei ainakaan ongelmalliselta. Normaaliudella on vaikea argumentoida. Sitä pidän erikoisena asiana, että työryhmän ehdotus ei vielääkään sisältänyt pohdintaa perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien näkökulmasta. Myös lapsen näkökulma oli jätetty vähälle huomiolle.

2000-luvulle tultaessa sijaissynnytykseen alettiin suhtautua taas kielteisemmin. Hedelmöityshoitolakia valmisteltiin kovaa vauhtia, mutta sijaissynnytyksen sallimista ei enää puollettu seuraavissa hallituksen esityksissä. Vuonna 2002 hallitus antoi esityksensä hedelmöityshoitolaiksi ja isyyslain muuttamiseksi (HE 76/2002 vp), mutta esitys peruttiin pian erilaisten näkemysten vuoksi lähinnä siitä, kenelle hoitoja voidaan antaa. Sijaissynnytyksysymys ei ollut enää samalla tapaa ongelmallinen. Hedelmöityshoitolakia edeltäneessä hallituksen esityksessä (HE 3/2006 vp) kerrattiin Suomessa toteutetuista sijaissynnytyksistä ja esitettiin erilaisia riskejä, mitä sijaissynnytyksiin yleisestikin voi liittyä.

---

²²⁰ Burrell 2011, s. 1001.

²²¹ OM työryhmän ehdotus 1997 s. 15.

²²² OM työryhmän ehdotus 1997 s. 15.

²²³ Burrell 2006, s. 78.

Asiaan liittyy paljon periaatteellisia ja käytännön ongelmia. Lisäksi järjestelyyn ryhdyttäessä on aina mukana epävarmuus sen toteutumisesta.²²⁴ Argumentaatio puolesta ja vastaan oli periaatteessa edellisten keskustelujen toistoa. Hedelmöityshoitolaki saatiin viimein säädettyä ja se tuli voimaan vuonna 2007. Sijaissynnytykset eivät enää olleet sallittuja Suomessa.

4.2. Sijaissynnytykset Suomessa

Suomessa toteutetuista sijaissynnytyksistä ei ole saatavissa kovin kattavaa tietoa. Hedelmöityshoitolakia valmisteltaessa tuotiin aina esille, että sijaissynnytystä on käytetty lapsettomuuden hoitomuotona 1990-luvulta lähtien, mutta tiedot järjestelyistä perustuvat aina arvioihin. Yleisesti arvioidaan, että järjestelyyn on ryhdytty noin kahdessa-kymmenessä tapauksessa, joiden tuloksena on syntynyt noin kymmenen lasta.²²⁵ Tietävästi ensimmäinen sijaissynnytyksen avulla syntynyt lapsi syntyi vuonna 1995.²²⁶ Myös toteutustavoissa on eroavaisuuksia lähteistä riippuen.

Huomion arvoista on, että Suomessa toteutetuista sijaissynnytysjärjestelyistä puhuttaessa ei tuoda esille mitään ongelmia järjestelyjen toteutuksesta ja silti lainvalmistelussa yleinen kanta on ollut kielteinen. Eikö todella sitten ollut mitään ongelmia mitkä olisivat puoltaneet nyt voimassa olevaa täyskieltoa? Ehkä taustalla oli lainsäätäjän pelko siitä, että koko lakihanke romuttuisi sijaissynnytyksen sallimisen vuoksi. Sijaissynnytys on kuitenkin melko erilainen lapsettomuuden hoitomuoto, joka jakaa voimakkaasti mielipiteitä puolesta ja vastaan. Suurin osa ei varmasti edes tiedä mielipidettään tai ainakaan uskalla tuoda sitä päätöksenteossa kovin vahvasti esille. Tuttu on turvallista ja uusi pelottavaa.

Sijaissynnyttäjiä on käytetty pelkästään lääketieteellisin perustein eli silloin, kun naisen ei ole ollut mahdollista läpikäydä raskautta. Yleisin syy on ollut kohdun puuttuminen tai sen rakenteellinen vika. Hoidoissa on käytetty pääasiassa aiottujen vanhempien omia sukusoluja, jolloin he ovat myös lapsen geneettisiä vanhempia. Ainakin yhdessä tapauksessa on käytetty aiotun äidin sisaren munasoluja.²²⁷ Sukusolujen käytöstä on olemassa

---

²²⁴ HE 3/2006 vp, s. 17.

²²⁵ Ks. erilaisia arvioita Suomessa toteutetuista sijaissynnytysjärjestelyistä OM 6/2013, s. 17.

²²⁶ HE 3/2006 vp, s. 5.

²²⁷ HE 3/2006 vp, s. 5.

erilaista tietoa. Toisten lähteiden mukaan hoidoissa olisi käytetty vain aiottujen vanhempien omia sukusoluja.²²⁸ Lasta toivova pari on aina itse järjestänyt sijaissynnyttäjän, joka tavallisesti oli ollut naisen läheinen sukulainen tai pariskunnan ystävä. Sijaissynnyttäjille ei tiettävästi ole maksettu korvausta, vaan sijaissynnyttäjänä toimiminen on perustunut pelkästään omaan auttamisen haluun. Aiottujen vanhempien oikeudellinen vanhemmuus määräytyi lapsen adoption kautta. Vanhemmat adoptoivat lapsen yhdessä tai jos isyys oli ensin vahvistettu, perheen sisäisenä adoptiona.²²⁹ Suomessa toteutetuista järjestelyistä neljännes tehtiin muille pohjoismaalaisille.²³⁰

Yleisessä keskustelussa tuodaan usein esille, että Suomessa toteutetuissa sijaissynnytyksjärjestelyissä ei ole esiintynyt ongelmia ja kaikki on sujunut hyvin. On kuitenkin tiedossa, että esimerkiksi parissa tapauksessa sijaissynnyttäjä on kärsinyt pian synnytyksen jälkeen masennuksesta, johon on tarvittu lääkehoitoa ja terapiaa.²³¹ Kyse ei ole oikeudellisesta ongelmasta ja niin sanotussa normaalitilanteessakin synnytyksenjälkeinen masennusriski on olemassa. Sijaissynnytykseen on kuitenkin liitetty suurempi riski sairastua synnytyksen jälkeiseen masennukseen.²³² Se on myös otettava huomioon, että valmistautuminen, neuvonta ja tuki ovat olleet aikaisemmin heikommalla tasolla kuin nykyään vaadittaisiin. Arviomuistion pohjalta lausunnonantajat ehdottivatkin erilaisia menetelmiä, joiden avulla järjestelyn osapuolet saisivat kattavan tuen ennen järjestelyyn ryhtymistä, sen aikana ja myös riittävän pitkään sen jälkeen. Moniammatilliset hoitotiimit antavat paremmat valmiudet osapuolille sijaissynnytyksen toteuttamiseksi.²³³

Suomessa toteutettuihin sijaissynnytyksjärjestelyihin on liittynyt myös oikeudellisia ongelmia. Kyse oli kylläkin ruotsalaisesta pariskunnasta, jotka olivat hakeutuneet hoitoihin Suomeen vuonna 2001. Tapauksessa aiotun äidin vanhemmuus toteutettiin perheen sisäisen adoption kautta ja pian tämän jälkeen vaimo haki avioeroa. Mies vaati adoptiopäätökseen vaadittavan suostumuksensa peruuttamista, jonka hovioikeus hyväksyi ja kumosi adoptiopäätöksen. Korkein oikeus hylkäsi lapsen geneettisen äidin valituksen. Lapsen oikeudelliseksi äidiksi vahvistettiin sijaissynnyttäjä, joka oli miehen sisko.²³⁴

---

²²⁸ Ks. esimerkiksi Nieminen 2013 s. 267.

²²⁹ Nieminen 2013 s. 267.

²³⁰ OM 6/2013 s. 14.

²³¹ OM 52/2012 s. 11.

²³² HE 3/2006 vp, s. 17.

²³³ OM 6/2013 s. 36–37.

²³⁴ Svean hovioikeus 25.11.2004, ÖÅ 7600–04 ja Högsta domstolen 7.6.2006, Ö 5151–04.

Kaiken kaikkiaan Suomessa toteutetut järjestelyt ovat sujuneet oikeudelliselta kannalta ilman ongelmia lukuun ottamatta edellä selostettua ruotsalaisparin tilannetta. Tapaus-
ten lukumäärä on kuitenkin niin pieni, että sen suurempia johtopäätöksiä ei niiden poh-
jalta voida tehdä.

4.3. Riskit ja ongelmat

Sijaissynnytykseen liittyy paljon riskejä, jotka liittyvät periaatteellisiin (eettisiin) ja oikeu-
dellisiin kysymyksiin sekä käytännön ongelmiin.²³⁵ Kuinka pitkälle voidaan käyttää hy-
väksi teknologian kehityksen mahdollistamia tilanteita? Tuleeko kaikki asiat sallia lain-
säädännön tasolla sillä perusteella, että näin toimitaan joka tapauksessa? Voiko eetti-
syydellä perustella loppuun saakka, sillä se muodostuu pitkälti ihmisten arvomaailman
ja mielipiteiden kautta?

Sijaissynnytyksen puolesta ja vastaan esitettyjä väitteitä on turha asettaa toisiaan vas-
taan. Riskejä on olemassa paljon eikä niitä ole järkevä kiistää. Samoin on myös puolesta
puhuvia seikkoja. Kysymys onkin siitä, miten riskit halutaan nähdä ja miten niihin halu-
taan suhtautua. Tässä avainasemassa on suhtautuminen periaatteellisiin kysymyksiin ja
haluun ratkaista käytännön ongelmia. Arviomuistiosta saatujen lausuntojen mukaan osa
lausunnonantajista oli sitä mieltä, että riskeihin on mahdollista vaikuttaa ja sitä kautta
ne voidaan minimoida. Huomautetaan myös, että riskit liittyvät ääritilanteisiin.²³⁶ Oikeu-
dellinen sääntely on kuitenkin erittäin haastavaa. Burrellin mielestä se on jopa mahdo-
tonta.²³⁷ Jos kuitenkin on halua sallia sijaissynnytykset Suomessa, sääntely voisi olla
mahdollista haastavuudestaan huolimatta.

Yhtenä isoimpana ongelmana nähdään sijaissynnyttäjänä toimivan naisen asema. Jos si-
jaissynnyttäjänä toimii aiottujen vanhempien lähipiiriin kuuluva henkilö, riskinä voi olla
niin suuri sosiaalinen paine, jonka vuoksi sijaissynnyttäjäksi pyydettävän naisen voisi olla
vaikea kieltäytyä.²³⁸ Voidaanko tätä ongelmaa pitää relevanttina perusteluna sijaissyn-
nytyksen täyskiellolle? Uskoisin tasapainoisen ihmisen kykenevän näin merkittävän pää-
töksen tekemiseen ilman ulkopuolisten painostusta. Jos sijaissynnyttäjäksi lupautuvan

---

²³⁵ LaVM 29/2002 vp, s. 5.

²³⁶ OM 6/2013, s. 15.

²³⁷ Burrell 2011, s. 1000.

²³⁸ HE 2/2006 vp, s. 17.

naisen tahdonmuodostuksen vapaaehtoisuutta on aihetta epäillä, se tulisi kyllä ilmi ennen järjestelyyn ryhtymistä psykologisten testien kautta.

Jos taas sijaissynnyttäjänä on ulkopuolinen henkilö, riski kaupallisesta ja taloudellisesta hyväksikäytöstä kasvaa. Myös masennusriskin katsotaan olevan suurempi sijaissynnyttäjäillä. Ongelmia voi aiheutua myös tilanteissa, joissa osapuolten mieli muuttuu siten, että sijaissynnyttäjä haluaakin pitää lapsen itsellään tai aiotut vanhemmat eivät haluaakaan ottaa lasta vastaan.²³⁹ Jälkimmäistä tilannetta pidetään erittäin harvinaisena.²⁴⁰

Äitiyteen liittyvistä periaatteista on myös haluttu pitää kiinni. Synnyttävä nainen on aina lapsen äiti eikä hän voi pätevästi sitoutua antamaan lasta adoptioon ennen adoptiolain 15 §:n mukaista kahdeksan viikon harkinta-aikaa lapsen syntymästä. Mainittujen riskien vuoksi järjestelyyn liittyy aina epävarmuustekijöitä sen toteutumisesta sekä lisäksi henkilökohtaisten ongelmien riski.²⁴¹

Viime vuosina keskusteluissa on tuotu vahvasti esille perus- ja ihmisoikeusnäkökulmat. Voidaanko niistä johtaa oikeus perheen perustamiseen ja vanhemmuuteen, miten lapsen etua tulkitaan tai mikä merkitys annetaan itsemääräämisoikeudelle ja ihmisarvolle?

4.4. Ihmisarvon kunnioittaminen ja itsemääräämisoikeus

Sijaissynnytyksen kieltoa perustellaan yleisesti eettisyyden kannalta. Toisen ihmisen toimimista sijaissynnyttäjänä pidetään ihmisarvoa loukkaavana toimintana, sillä se välineellistää naisen.²⁴² Kaupallisissa sijaissynnytyjärjestelyissä myös lapsi välineellistetään sijaissynnyttäjän lisäksi, koska lapsi ikään kuin ostetaan sijaissynnyttäjältä.

Ihmisarvon loukkaamattomuus on turvattu perustuslain 1.1 §:ssä. Ihmisarvon loukkaamattomuus ilmaisee perustavanlaatuisten oikeuksien yleisinhimillisen perustan. Sillä voi olla merkitystä perusoikeuksia tulkittaessa ja arvioitaessa niiden rajoitusten sallittavuutta.²⁴³ Itsemääräämisoikeus sisältyy perustuslaissa turvattuun henkilökohtaiseen vapauteen. Henkilökohtainen vapaus katsotaan yleisperusoikeudeksi, joka suojaa henkilön fyysistä vapautta sekä myös tahdonvapautta että itsemääräämisoikeutta.²⁴⁴ Sijaissynny-

---

²³⁹ HE 3/2006 vp, s. 17.

²⁴⁰ OM 52/2012, s. 19.

²⁴¹ HE 3/2006 vp, s. 17.

²⁴² Salminen ym. 2007, s. 388. Ks. myös alaviitteet.

²⁴³ HE 309/1993 vp, s.42.

²⁴⁴ HE 309/1993 vp, s 46–47.

tysjärjestelyissä sijaissynnyttäjänä toimivan naisen itsemääräämisoikeus olisi siten ristiriidassa ihmisarvon kunnioittamisen kanssa. Henkilökohtaista vapautta voidaan rajoittaa ihmisyden suojelemiseksi, jolloin asianomaisen tahdolle ei anneta ratkaisevaa merkitystä. Ihmisen välineellistäminen on tällainen tilanne, jota ei voida sallia, vaikka henkilö siihen itse suostuisi.²⁴⁵ Onko ei-kaupallisessa sijaissynnytyksessä käsillä tällainen tilanne? Sijaissynnytykseen suostuvan naisen tahdonmuodostusta epäillään kyllä aika vahvasti.

4.5. Lisääntymisvapaus ja oikeus vanhemmuuteen

Lainsäädännössämme, eikä myöskään kansainvälisissä sopimuksissa mainita lisääntymisvapautta taikka oikeutta vanhemmuuteen subjektiivisena oikeutena. Puhutaan reproduktiivisista oikeuksista, joilla tarkoitetaan yksilön oikeutta vapaasti päättää omasta lisääntymisestään. Nämä oikeudet sisältyvät kuitenkin perustuslaissa turvattuihin perusoikeuksiin, kuten oikeuksiin henkilökohtaisesta vapaudesta, koskemattomuudesta ja yksityiselämästä.²⁴⁶ Nimenomaan oikeus yksityiselämään pitää sisällään yksilön oikeuden määrätä itsestään ja ruumiistaan sekä oikeuden vapaasti solmia ja ylläpitää suhteita muihin ihmisiin ja ympäristöön.²⁴⁷

Niemisen mukaan sijaissynnytystä on pidettävä myös ihmisoikeusasiana. Yksilöllä on oikeus hankkia tai olla hankkimatta lapsia. Nämä kummatkin oikeudet sisältyvät ihmisoikeutena turvattuun yksityiselämän suojaan. Valtiolla on velvollisuus olla puuttumatta tähän oikeuteen. Toisaalta valtion on myös aktiivisesti edistettävä oikeuden toteutumista. Yksittäiselle valtiolle on kuitenkin jätetty erittäin suuri harkintamarginaali siitä, miten se suhtautuu sijaissynnytyksiin.²⁴⁸

Kun puhutaan lapsettomuudesta ja sen hoidosta, on vaikeaa vetää rajaa siihen, kuinka pitkälle lapsettomuuden hoidossa voidaan mennä. PL:n 19 § asettaa julkiselle vallalle velvoitteen turvata jokaiselle riittävät sosiaali- ja terveyspalvelut ja edistää väestön terveyttä. Mihin valtio voi vetää rajan lapsettomuuden hoidossa, varsinkin kun keskustelu

---

²⁴⁵ Nieminen 2005, s. 58–59.

²⁴⁶ Burrell 2011, s. 1004.

²⁴⁷ HE 309/1993 vp, s. 47.

²⁴⁸ Nieminen 2013 s. 271.

tahattomasta lapsettomuudesta sairautena on edelleen käynnissä ilman lopputulosta?²⁴⁹ Raja on tällä hetkellä vedetty sijaissynnytykseen. Nykyään tahattomasta lapsettomuudesta puhutaan yleisesti sairautena²⁵⁰, jolloin PL:n 19 § voidaan nähdä sosiaalisena perusoikeutena, joka takaa jokaiselle oikeuden hedelmöityshoitoihin. Sijaissynnytyksen kieltö voi tuntua tahattomasta lapsettomuudesta kärsivien kannalta kohtuuttomalta, jos se on heidän ainoa mahdollisuutensa saada lapsi ja tulla vanhemmiksi.²⁵¹

4.6. Argumenttina lapsen etu

Lapsen etua ei ole syytä sivuuttaa sijaissynnytykseen liittyvästä keskustelusta. Keskustelussa usein asetetaan lapsen etu vastakkain vanhemman edun kanssa. Tahto saada lapsi nähdään ristiriitana lapsen edun kanssa ja painotetaan lapsen edun turvaamista.²⁵² On turha tehdä vastakkainasettelua vanhemman ja lapsen edun välille. Ne liittyvät yksiselitteisesti yhteen ja ovat ikään kuin kolikon kääntöpuolet. Tarvetta erottelulle ei lähtökohdaisesti ole.

Arviomuistiosta saaduista lausunnoista lapsen etu tuotiin esille täyskiellon jatkamisen perusteeksi. Korostettiin sijaissynnytyjärjestelyjen vastaavan vain vanhempien tarpeisiin ja toiveisiin ja ettei kenelläkään ole ehdotonta oikeutta saada lasta. Yhteiskunnalla ei ole velvollisuutta järjestää asiaa.²⁵³ Ehdottomasta oikeudesta saada lapsi ei kuitenkaan ole koskaan ollut kysymys. Kyse on ollut mahdollisuudesta, joka täyskiellolla on evätty kokonaan. Sijaissynnytyksen vaikutuksista lapsiin ollaan montaa mieltä ja monet lausunnonantajista vaativat lisää tutkimusta ja selvitystä. Osan mielestä se on lapselle riskialtista ja osan mielestä ei.²⁵⁴ Arviomuistion mukaan tämänhetkisten tietojen valossa ei olisi kuitenkaan näyttöä siitä, että lapsen fyysinen tai psyykinen terveys vaarantuisi.²⁵⁵

Jos sijaissynnytystä arvioidaan pelkästään lapsen edun kannalta, on selvää, ettei nykyistä lainsäädäntöä ole tarpeen muuttaa ja sallia sijaissynnytyksiä. Sijaissynnytysten salliminen onkin vanhemmiksi haluavien intressissä. Lapsen etu yksistään ei voi kuitenkaan olla

---

²⁴⁹ Soini 2006, s. 39–40.

²⁵⁰ Salminen ym. 2007, s. 320–321.

²⁵¹ OM 52/2012, s. 18.

²⁵² OM 6/2013, s. 21.

²⁵³ OM 6/2013 s. 21.

²⁵⁴ OM 6/2013 s. 21.

²⁵⁵ OM 52/2012 s. 19.

perusteena täyskiellon jatkamiselle. Voiko lapsen etu olla täysimääräisesti turvattu ajatuksella siitä, ettei lapsen anneta syntyä? Voidaan perustellusti myös kysyä, toteuttaako täyskielto lapsen etua? Eikö lapsen pitäisi ensin syntyä, jotta hänen edustaan voitaisiin puhua.

Täyskiellon aikana lapsen edun problematiikka aktualisoituu tilanteissa, joissa sijaissynnytyjärjestelyitä lähdetään hakemaan ulkomailta. Tällaisia järjestelyjä ei voida estää ja lapsen etua punnitaan sen jälkeen kun lapsi on syntynyt ja on tarkoitus palata lapsen kanssa Suomeen. Kansallinen sääntely olisi tarkoituksenmukaisempaa ja vältyttäisiin monilta oikeudellisilta ongelmilta myös lapsen edun näkökulmasta.²⁵⁶

4.7. Oikeudellisia ongelmia

Jos sijaissynnytykset tulevat Suomessa sallituiksi, on monia oikeudellisia ongelmia, joihin on ensin löydettävä ratkaisu. Merkittävin haaste koskee lapsen ja aiottujen vanhempien sukuaseman määräytymistä tilanteissa, joissa järjestely ei toteudu sopimuksen mukaisesti. Sääntelyn avullakaan sopimusta ei voida tehdä sitovaksi tavalla, joka velvoittaisi sijaissynnyttäjän luovuttamaan lapsen aiotuille vanhemmille adoptoitavaksi.²⁵⁷ Järjestelyyn liittyy siis aina epävarmuus sen toteutumisesta. Osapuolten huolellinen valmistautuminen, neuvonta ja tuki ovat avainasemassa järjestelyn toteutumisessa sopimuksen mukaisesti.

Jos sijaissynnyttäjällä haluaakin pitää lapsen ja lapsi on syntynyt aiottujen vanhempien sukuluista, vanhemmuuden määräytyminen isyyden osalta on ongelmallinen. Isyys voidaan vahvistaa isyyslain mukaisesti oikeusgeneettisen isyystutkimuksen perusteella ja aiottu isä joutuisi elatusvastuuseen lapsesta. Tilanne voisi olla vielä ongelmallisempi, jos sijaissynnyttäjällä on ollut aiotun isän lähisukulainen, kuten hänen sisarensa.²⁵⁸ Tällainen tilanne ei vastaisi lainkaan sitä, mitä järjestelyyn ryhtyessä on ajateltu. On lapsen edun mukaista, että hänellä on kaksi elatusvelvollista vanhempaa, mutta onko se tarkoituksenmukaisin ja painavin kriteeri tällaisessa tilanteessa. Arviomuistiosta saatujen lausuntojen mukaan yksi ratkaisu voisi olla aiotun isän rinnastaminen hedelmöityshoitolain

---

²⁵⁶ OM 6/2013, s. 14. Ulkomailla toteutettuihin sijaissynnytyjärjestelyihin liittyvistä oikeudellisista ongelmista seuraavassa kappaleessa.

²⁵⁷ Salminen 2006, s. 112.

²⁵⁸ Tällainen tilanne oli kysymyksessä edellä mainitussa ruotsalaisessa oikeustapauksessa (kappale 4.2).

mukaiseen sukusolujen luovuttajaan, jolloin vanhemmuuteen liittyvät oikeudet ja vastuut loppuisivat, jos sijaissynnyttäjä päättääkin pitää lapsen itsellään.²⁵⁹

Toinen ratkaistava ongelmaa koskee isyysolettamaa, jos sijaissynnyttäjä on avioliitossa. Isyyslain 2 §:n mukaan sijaissynnyttäjän aviomiehestä tulisi lapsen isä. Tämä ei vastaisi sijaissynnytyjärjestelyn tarkoitusta. *Suomen asianajajaliitto* ehdottaa isyysolettaman kumoamista jo sijaissynnytyksestä tehtävän sopimuksen yhteydessä.²⁶⁰ Jos isyysolettamasta luovuttaisiin kokonaan, ei olisi mitään ongelmaa myöskään sijaissynnytyjärjestelyjen osalta isyyden määräytymisessä vaikka sijaissynnyttäjä olisi avioliitossa.²⁶¹

Ulkomailla toteutettuihin sijaissynnytyjärjestelyihin liittyy merkittäviä ongelmia vanhemmuuden määräytymisen osalta ja vastaavasti lapsen oikeudellisesta asemasta. Helsingin hovioikeudessa on vuonna 2013 ratkaistu tapaus (HelHO:2013:4) koskien Intiassa toteutettua sijaissynnytyjärjestelyä ja sen oikeusvaikutuksista Suomessa.²⁶² Hovioikeuden tapauksessa kysymys oli suomalaisesta avioparista, joiden sukusoluista sijaissynnyttäjä oli Intiassa synnyttänyt lapsen. Kysymys oli siitä, voidaanko Intian viranomaisen antamaa syntymätodistusta pitää isyyttä koskevana päätöksenä, joka voidaan tunnustaa Suomessa. Hovioikeus ratkaisi asian miehen hakemuksen mukaisesti.

Tapauksessa jouduttiin ottamaan kantaa kansainvälisen yksityisoikeuden alaan liittyviin kysymyksiin. Asiassa oli vastakkain lapsen etu ja se, voitiinko ulkomainen päätös jättää tunnustamatta *ordre public* –periaatteen nojalla. Periaatteella tarkoitetaan tilannetta, jossa vieraan valtion lain säännös jätetään soveltamatta, jos sen soveltaminen johtaisi kansallisen oikeusjärjestelmän perusteiden vastaiseen lopputulokseen. Periaatteen mukaan myös ulkomainen ratkaisu tai päätös voidaan jättää tunnustamatta ja täytäntöönpanematta sillä perusteella, että se olisi vastoin oikeusjärjestelmän perusteita. Periaatteesta käytetään myös nimitystä ehdottomuusperiaate.²⁶³ Lapsen edun periaate on johdettavissa YK:n lapsen oikeuksien sopimuksesta, joka painottaa lapsen edun ensisijaisuutta kaikissa lapsia koskevassa päätöksenteossa. Samoin Euroopan ihmisoikeussopimuksen (SopS 63/1999) 8 §:n perhe-elämän suoja oli tapauksessa vastakkain ehdottomuusperiaatteen kanssa.

---

²⁵⁹ OM 6/2013, s. 24.

²⁶⁰ OM 6/2013, s. 24

²⁶¹ Ks. kappale 2.3.4.2.: Isyysolettamasta luopuminen.

²⁶² Mikkola 2014, s. 973.

²⁶³ Helin 2013, s. 71–72.

Tapauksessa ehdottomuusperiaatteen soveltamisen puolesta puhuivat monet seikat. Ensinnäkin Suomessa sijaissyntyys on lailla kokonaan kielletty. Samalla hakemuksen hyväksyminen antaisi kuvan järjestelyn sallittavuudesta, vaikka järjestelyyn ryhdytään nimenomaan tavoitteena kiertää kansallisen lain kielto.²⁶⁴ *Helin* huomauttaa, että *ordre public* –periaatetta on sovellettava erittäin varovasti ja vain sellaisissa tilanteissa, joissa perusarvomme olisivat niin ristiriidassa vieraan valtion lainsäädännön kanssa, että sitä ei voisi sietää ja siten ylittyisi hyväksyttävän monikulttuurisuuden raja.²⁶⁵ Hakemuksen hyväksyminen tehtiin kuitenkin lapsen edun perusteella. Lapsen ihmisoikeudet rajoittivat ehdottomuusperiaatteen soveltamisalaa ja vastainen ratkaisu olisi ollut kestämaton lapsen kannalta. *Mikkolan* mukaan lapsen jäädessä tosiasiallisesti ilman vanhempaa, se olisi ollut enemmän oikeusjärjestyksemme perusteiden vastaista kuin sopimus sijaissyntyksestä ja siihen liittyvistä järjestelyistä.²⁶⁶

---

²⁶⁴ Mikkola 2014, s. 982.

²⁶⁵ Helin 2013, s. 74.

²⁶⁶ Mikkola 2014, s. 983–984.

5. Sateenkaariperheet

Sateenkaariperheet tuovat omat haasteensa vanhemmuuden sääntelyyn. Sateenkaariperheillä tarkoitetaan lapsiperheitä, joista vähintään yksi vanhemmista kuuluu seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön.²⁶⁷ Perheiden asemassa on otettu isoja harppauksia eteenpäin 2000-luvulta lähtien, viimeisimpänä uudistettu avioliittolaki (234/1929), joka tuli voimaan 1.3.2017. Lailla sateenkaariperheiden vanhemmuus tuli tasa-arvoiseksi ainakin muodollisesti suhteessa heteropareihin. Tästä on osoituksena muun muassa kaikkien yhtäläinen adoptio-oikeus. Perheet eivät kuitenkaan ole tosiasiallisesti tasa-arvoisessa asemassa. Parhaiten tasa-arvo toteutuu perheissä, jotka läheisemmin muistuttavat perhemuodoltaan heteroseksuaalista ydinperhettä.²⁶⁸

Sateenkaariperheiden määrästä on mahdotonta antaa tarkkoja tietoja, sillä tilastoissa näkyvät vain lapsiperheet, jotka ovat rekisteröineet parisuhteensa. Sateenkaariperheet ry:n tekemien kyselyiden ja arvion mukaan sateenkaariperheissä elää noin 10 000 lasta. Sateenkaariperheissä elävien lasten määrä on ollut kasvussa koko 2000-luvun ja kasvun odotetaan jatkuvan.²⁶⁹

5.1. Sateenkaariperheiden kirjo

Aivan samalla tavoin kuin heteroparien perheet, myös sateenkaariperheiden kirjo on moninainen. Ei ole olemassa yhtä ”oikeaa” ydinperhettä jo ihan siitäkin ymmärrettävästä syystä, että perheet voidaan erotella suoraan nais- ja miesparien perheiksi. Yleisin perhemuoto on naisparin muodostama ydinperhe, jossa naispari jakaa lapsen tai lasten vanhemmuuden. Miesparin muodostama ydinperhe on toistaiseksi melko harvinainen, sillä ennen avioliittolain uudistamista ei ole ollut mahdollisuutta yhteisadoptioon.²⁷⁰

Apilaperheellä tarkoitetaan perheitä, joissa lapsi tai lapset ovat syntyneet kahden eri perheyksikön yhteisiksi lapsiksi. Apilaperheitä on erilaisia. Esimerkiksi miesparin ja itsellisen²⁷¹ naisen muodostama kolmiapilaperhe tai miesparin ja naisparin muodostama ne-

---

²⁶⁷ Jämsä 2008, s. 26.

²⁶⁸ Moring 2013, s.18.

²⁶⁹ THL: Lastensuojelun käsikirja.

²⁷⁰ Sateenkaariperheet ry.

²⁷¹ *Itsellisellä* naisella tarkoitan yksin asuvaa naista, joka ei elä parisuhteessa. Pääasiassa käytän termiä *yksin elävä*. Kirjallisuudessa käytetään usein synonyyminä *yksinäistä* naista. Itse en kuitenkaan käytä kyseistä termiä, sillä se tuo siihen negatiivisen merkityksen.

liapilaperhe. Apilaperheiksi voidaan luokitella myös miehen ja naisen muodostama ystäväperhe. Apilaperheissä kaikki vanhemmat jakavat yleensä sosiaalisen vanhemmuuden, mutta lainsäädännön puuttuessa vain kaksi vanhemmista voi olla lapsen tai lasten juridisia vanhempia. Apilaperheet tulee erottaa polyamorisesta perheestä, sillä apilaperheet muodostuvat eri perheyksiköistä. Vähintään kaksi vanhempaa jakavat vanhemmuuden ilman parisuhdetta.²⁷²

Sateenkaariuusperheillä tarkoitetaan perheitä, joissa lasten nykyinen perhe on muodostunut toisen tai molempien puolisoitten edellisistä heterosuhteista. Sateenkaariuusperheitä on monenlaisia kuten uusperheitä yleensäkin.²⁷³ Transvanhemman/vanhempien perheillä tarkoitetaan perhettä, joista vähintään yksi vanhemmista kuuluu sukupuolivähemmistöön. Erikseen luokitellaan myös ystäväperheet, joissa vanhemmuus on jaettu ystävien kesken ilman parisuhdetta. Esimerkiksi homomiehen ja heteronaisen tai yhdessä yhteisössä asuvat ystävät.²⁷⁴

Keskityn tutkielmassani pääasiassa mies- ja naisparien muodostamiin kahden vanhemman ydinperheisiin.

5.2. Sateenkaariperheiden lyhyt historia

Sateenkaariperheet ovat melko tuore puheenaihe lainsäädännön tasolla. Ennen lakia rekisteröidystä parisuhteesta (950/2001), joka tuli voimaan vuonna 2002, Suomessa ei ollut samaa sukupuolta olevista pareista minkään tasoista lainsäädäntöä eikä siten vielä heidän perheistäänkään.²⁷⁵ Laki ei kuitenkaan vaikuttanut lapsen ja sosiaalisen vanhemman suhteen oikeudellistumiseen millään tavalla, mutta toi kuitenkin sateenkaariperheet näkyviksi myös oikeudellisessa mielessä.²⁷⁶

Hedelmöityshoidot tulivat mahdolliseksi yksin eläville naisille 1990-luvun puolivälistä alkaen, kun yksityiset klinikat alkoivat tarjoamaan hedelmöityshoitoja. Lesbopareille se antoi mahdollisuuden perustaa perhe alusta alkaen yhdessä ilman kolmatta osapuolta.

---

²⁷² Sateenkaariperheet ry.

²⁷³ Jämsä 2008, s. 38.

²⁷⁴ Sateenkaariperheet ry.

²⁷⁵ Moring 2013, s. 14.

²⁷⁶ Jämsä 2007, s. 170.

Lainsäädäntö ei tuolloin vielä mahdollistanut synnyttäneen naisen kumppanin oikeudellisen vanhemmuuden vahvistamista.²⁷⁷ Sosiaalisella vanhemmalla oli kuitenkin mahdollisuus hakea tuomioistuimelta lapsen oheishuoltajuutta lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 9.1 §:n 4 kohdan nojalla. Huoltajuus tuo oikeuden olla mukana lasta koskevien päätösten tekemisessä, mutta se ei perusta sosiaaliselle vanhemmalle elatusvelvollisuutta lapsesta eikä myöskään tapaamisoikeutta perheen erotilanteissa.²⁷⁸

Juridisesta vanhemmuudesta on kuitenkin keskusteltu jo 1980-luvulta lähtien, kun alettiin valmistelemaan nykyistä hedelmöityshoitolakia. Vanhemmuuskysymykset painotuivat koko lainsäädäntöprosessin ajan yksin elävien naisten ja naisparien ympärille liittyen isyyden vahvistamiseen. Hedelmöityshoitolaki saatiin säädettyä vuonna 2006 ja se tuli voimaan seuraavana vuonna. Lain mukaan yksin elävät naiset sekä naisparit olivat oikeutettuja saamaan hedelmöityshoitoja. Naisparit eivät kuitenkaan voineet saada hoitoja yhdessä ja hoidot olivat mahdollisia vain yksityisillä klinikoilla.²⁷⁹ Tämä eriarvoisti naispareja suhteessa heteropareihin ja myös naispareja keskenään, koska perheen perustamiseen liitettiin taloudellinen aspekti.

5.2.1. Perheen sisäinen adoptio

Mies- ja naisparien mahdollisuus oikeudellisen perheen perustamiselle on tullut mahdolliseksi verraten myöhään. Toki sateenkaariperheitä on ollut aina, mutta vanhemmuus on jakautunut oikeudellisen ja sosiaalisen vanhemmuuden mukaisesti. Vanhemmuus ei ole voinut olla oikeudellisesti yhteistä ennen perheen sisäisen adoption mahdollisuutta. Perheen sisäinen adoptio tuli mahdolliseksi vuonna 2009 muutettaessa lakia rekisteröidystä parisuhteesta (391/2009). Lain 9 §:n muutoksen myötä rekisteröidyn parisuhteen solminut voi adoptoida puolisonsa lapsen, jos lapsen toinen biologinen vanhempi antaa siihen suostumuksensa. Tällöin mies- tai naisparin vanhemmuus muuttuu lapsen yhteiseksi juridiseksi vanhemmuudeksi. Perheen sisäiseen adoptioon sovellettiin lapseksiottamisesta annetun lain (153/1985) säännöksiä lapseksiottamisen edellytyksistä ja oikeusvaikutuksista. Nykyisin säännökset löytyvät vuoden 2012 adoptiolaista (22/2012).

---

²⁷⁷ Salminen 2006, s. 120.

²⁷⁸ Jämsä 2008, s. 63.

²⁷⁹ Moring 2013, s. 16.

Lain alkuperäisen 9 §:n mukaan rekisteröityyn parisuhteeseen ei sovellettu muun muassa vuoden 1975 isyylain säännöksiä isyyden määräytymisestä avioliiton perusteella eikä lain lapseksiottamisen säännöksiä puolison oikeudesta ottaa ottolapsi. Niemisen mukaan adoptiomahdollisuuden pois rajaaminen voitiin katsoa kompromissiksi, sillä rajauksella uskottiin saavan lakiesitys hyväksytyksi.²⁸⁰ Melko pian, kun laki rekisteröidystä parisuhteesta tuli voimaan, ehdotettiin perheen sisäisen adoption mahdollisuutta koskemaan myös rekisteröityjä pareja.²⁸¹ Asiasta annettiin hallituksen esitys (HE 198/2008 vp) laiksi rekisteröidystä parisuhteesta annetun lain 9 §:n muuttamisesta vuonna 2008. Esityksen tavoite perustui lapsen edun periaatteelle. Haluttiin parantaa rekisteröityjen parien perheissä elävien lasten oikeudellista asemaa yhdenvertaiseksi suhteessa muiden perheiden lapsiin.²⁸² Tuon hetkinen tilanne tuo mieleen ajan, jolloin au-lapset olivat eriarvoisessa asemassa suhteessa aviolapsiin. Au-lapset olivat lähtökohtaisesti isättömiä, jos isä ei halunnut tunnustaa lasta. Lapsella oli siis vain yksi oikeudellinen vanhempi. Vuoden 1975 isyylaki toi lapset yhdenvertaisempaan asemaan, mutta sateenkaariperheiden lapset toivat vaatimuksen yhdenvertaisuudesta uudelleen ajankohtaiseksi.

Aikaisemmin lapsella oli mahdollisuus vain yhteen oikeudelliseen vanhempaan, mikä aiheutti eriarvoisuutta suhteessa muihin lapsiin sekä myös ongelmia lapsen perheoikeudellisessa asemassa. Hallituksen esityksessä esiteltiin erilaisia ongelmia lainsäädännön nykytilasta. Esimerkiksi lapsen ja sosiaalisen vanhemman välillä ei oikeudellisessa mielessä vallitse sukulaisuussuhdetta, minkä vuoksi lapsi ei voi periä toista vanhempaansa. Toiseksi parisuhteen purkautuessa eron, lapsi menettää toisen vanhempansa ja sosiaalisella vanhemmalla ei ole mitään mahdollisuutta saada lapsen huoltajuutta itselleen, vaikka hänellä todellisuudessa olisi paremmat valmiudet huolehtia lapsesta. Lapsen tapamisoikeuskin voidaan vahvistaa vain suhteessa oikeudelliseen vanhempaan. Parisuhteen päättyessä oikeudellisen vanhemman kuollessa, alaikäisen lapsen huoltajuus ei automaattisesti siirry lapsen sosiaaliselle vanhemmalle.²⁸³

Hedelmöityshoitolain voimaantulo vuonna 2007 vaikutti osaltaan perheen sisäisen adoption ajankohtaisuudelle rekisteröidyille pareille, tässä tapauksessa lähinnä naispa-

---

²⁸⁰ Nieminen 2004, s. 613.

²⁸¹ STM 2003:10, s. 45.

²⁸² HE 198/2008 vp, s. 5.

²⁸³ HE 198/2008 vp, s. 4–5.

reille. Lain 2 § mahdollisti hedelmöityshoitojen antamisen naiselle, joka ei elä avioliitossa tai avioliitonomaisissa olosuhteissa. Lainsäädäntö mahdollisti siis hedelmöityshoidot sekä yksin elävälle naiselle että naiselle, joka elää rekisteröidyssä parisuhteessa. Vanhemmuuskysymykset tulivat nyt eri tavalla esille, kun hoitojen esteenä ei ollut naisen parisuhde toisen naisen kanssa. Aikaisemminkin hedelmöityshoitoja on annettu yksin eläville naisille ja myös naispareille, mutta lainsäädäntöä ei tuolloin vielä ollut olemassa.²⁸⁴

5.2.2. Uusi avioliittolaki ja adoptio

Adoption tarkoitus on adoptiolain 1 §:n mukaan *edistää lapsen parasta vahvistamalla lapsen ja vanhemman suhde adoptoitavan ja adoptionhakijan välille*. Adoptiolaki perustuu lapsen edun periaatteelle ja 2 §:n mukaisesti kaikissa adoptioon liittyvissä päätöksissä ja toimenpiteissä on otettava huomioon lapsen etu. Adoptiovanhemmuus perustuu sosiaaliselle vanhemmuudelle. Biologisten vanhempien oikeudellinen suhde katkeaa annettaessa lapsi adoptoitavaksi. Adoption vahvistamiseksi tarvitaankin lain 11 §:n mukaiset suostumukset biologisilta vanhemmilta. Ennen adoption vahvistamista adoptionhakijoiden, lasta luovuttavien vanhempien ja mahdollisesti myös lapsen tulee saada adoptioneuvontaa.²⁸⁵ Uutena asiana adoptiolakiin otettiin mahdollisuus säilyttää yhteys lapsen ja aikaisempien vanhempien välillä myös adoption jälkeen.²⁸⁶ 58 §:n mukaan adoptiovanhempien ja aikaisempien vanhempien yhdessä valmisteltu yhteydenpitosopimus voidaan vahvistaa tuomioistuimessa, jos sen katsotaan olevan lapsen edun mukainen. Kyse on lapsen oikeudesta. Adoptiolain 24 §:n 5 kohdan mukaan adoptioneuvonnassa voidaan auttaa yhteydenpitosopimuksen tekemisessä.

Adoptio on ollut mahdollista myös yksin eläville miehille ja naisille, mutta adoptioprosessi on kestänyt pidemmän aikaa ja yksinelävät ovat muutenkin olleet huonommassa tilanteessa pariskuntiin nähden.²⁸⁷ Myös adoptiolain 27 §:n 2 kohta tukee kahden vanhemman perheitä. Sen mukaan *lapsi sijoitetaan perheeseen, jossa hän saa kaksi adoptiovanhempaa, jollei ole lapsen edun kannalta erittäin painavia syitä sijoittaa häntä yhden vanhemman perheeseen*. 1.3.2017 voimaan tullut avioliittolaki ei enää erottele avioliittopareja ja rekisteröityjä parisuhteita adoption osalta. Adoptio on mahdollista kaikille

---

²⁸⁴ LaVM 29/2002 vp, s. 21.

²⁸⁵ STM 2013:21, s. 10.

²⁸⁶ Gottberg 2013, s. 266.

²⁸⁷ Yksin adoptiota hakeva saa odottaa vuosia. (Internetosoite lähdeluettelossa).

aviopareille ja myös yksin eläville. Mies- tai naisparin mahdollisuutta adoptiolle voidaan pitää kuitenkin teoreettisena. Lain muutoksen myötä pariskunnalla on mahdollisuus hakea adoptioneuvontaan ja mahdollisen luvan saatuaan tulla harkituiksi adoptiovanhempiina. Yhteisadoptio tarkoittaa käytännössä kotimaista adoptiota, sillä ulkomaisen adoption palveluntarjoajilla ei ole yhtäkään kontaktia tällä hetkellä sellaisiin maihin, jotka antavat lapsia adoptoitaviksi samaa sukupuolta oleville aviopareille. Lisäksi kun adoptiota hakevia perheitä on suuri määrä verrattuna adoptoitaviin lapsiin, samaa sukupuolta olevien avioparien mahdollisuudet ovat melko vähäiset.²⁸⁸

Adoptiolain 3 §:n ja 27 §:n 1 kohdan mukaan adoptiopäätös tehdään aina lapsen yksilöllisen edun arvioinnin perusteella ja lapsi tullaan sijoittamaan perheeseen, jolla on parhaat edellytykset vastata lapsen yksilöllisiin tarpeisiin. Tutkimusten mukaan vanhempien seksuaalisella suuntautumisella ei ole merkitystä heidän kyvykkyyteensä vanhempiina²⁸⁹, joten adoptiolapsia olisi teoriassa sijoitettava siinä suhteessa samaa sukupuolta olevien avioparien perheisiin kuin heitä on hakijoiden joukossa. Ulkomaiset tiedot adoptiosta vahvistavat, että lapsia sijoitetaan samaa sukupuolta olevien vanhempien perheisiin suhteellisen harvoin.²⁹⁰ Näin uskon olevan myös Suomessa. Avioliittolain muutoksella on kuitenkin suuri symbolinen arvo, vaikka käytännössä adoptiomahdollisuus ei toteutuisikaan yhdenvertaisella tavalla.

5.3. Millainen perhe hyväksytään myös oikeudellisesti?

Suomalaiset perheet ovat keskenään hyvin erilaisia ja moninaisia. Perhemuotojen kirjo on erittäin laaja ja vanhemmuus on jakautunut perheissä monin eri tavoin. Haasteet oikeudelliseen vanhemmuuteen liittyen eivät kosketa pelkästään sateenkaariperheitä. Kun vain oikeudelliseen vanhemmuuteen liitetään oikeuksia ja velvollisuuksia on asialla suuri merkitys niin lapsen edun kuin myös vanhempien kannalta. Muun muassa elatusvelvollisuus ja tapaamisoikeus ovat hyviä esimerkkejä, jotka eivät koske lapsen sosiaalisia vanhempia. Tässä kappaleessa tarkoitan perheistä puhuttaessa nimenomaan sateenkaariperheitä.

---

²⁸⁸ Seta ry

²⁸⁹ STM 2003:10, s. 25–27.

²⁹⁰ Seta ty

Perhelainsäädäntö on Suomessa nykyään muodollisesti tasa-arvoista. Sateenkaariperheet ovat kuitenkin oikeudellisen vanhemmuuden osalta huonommassa asemassa heteroperheiden kanssa. Yhteiskunta lainsäädännön avulla ikään kuin määrittelee minkälaiset perhemuodot ja millainen vanhemmuus ovat hyväksytyjä lain tasolla. Tasa-arvo toteutuu parhaiten sateenkaariperheissä, jotka perhemuodoltaan muistuttavat läheisemmin heteroseksuaalista ydinperhettä.²⁹¹ Yhdensuolaiseen perheen määritelmään mukaan perhe on määriteltävissä rakenteen, ideologian ja geneettisten suhteiden kautta. Jos perheen rakenne ja ideologia ovat kunnossa, geneettisyydelle ei anneta niin paljon merkitystä mikä on nähtävissä selkeästi avioliittoperheissä isyysolettaman osalta. Samaa sukupuolta olevien parien kohdalla geneettisyyttä korostetaan, sillä perhemuoto ei täytä perherakenteen ja perheideologian ihannetta.²⁹² On kuitenkin erilaisia sateenkaariperheitä kuten myös uusperheitä, joita lainsäädäntö ei tunnista.²⁹³

Arvoilla, biologialla ja lapsen edulla perustellaan tietynlaisten perheiden epätasa-arvoisen kohtelu. Aihe on kuitenkin poliittisesti väritynyt ja sateenkaariperheiden asioiden eteneminen on suoraan yhteydessä hallituksen kokoonpanon voimasuhteisiin. Konservatiiviset puolueet pyrkivät estämään ja hidastamaan lainsäädäntöprosesseja, jotka koskevat sateenkaariperheiden oikeudellista asemaa. Kansalaisaloitteella saatiin nyt voimaan tullut avioliittolaki säädettyä. Ilman aloitetta sitä olisi saatu odottaa paljon pidemmän aikaan. Kansalaisaloitteen voimin myös äitiyslaki saatiin uudelleen eduskuntaan käsiteltäväksi.²⁹⁴

Se on kuitenkin huomioitava, että lainsäädännössä ei säädetä oikeudesta vanhemmuuteen. Puhutaan lapsen oikeudesta vanhempiin. Lapsen oikeus vanhempiin toteutuu parhaiten adoptiotapauksissa kun taas hedelmöityshoitojen kohdalla voidaan katsoa olevan kyse oikeudesta vanhemmuuteen. Lapsen oikeutta ja vanhemman oikeutta ei välttämättä tarvitse katsoa vastakkainasetteluna ja ristiriitatilanteena. Oikeus vanhempiin ja oikeus vanhemmuuteen ovat vain kolikon kääntopuolet, jotka liittyvät niin vahvasti yh-

---

²⁹¹ Moring 2013, s. 18.

²⁹² Moring 2013, s. 70–71.

²⁹³ Moring 2013, s. 18.

²⁹⁴ Ks. KAA 3/2016 vp.

teen ettei niitä ole tarpeen edes erottaa toisistaan. Kyseessä voi kuitenkin olla houkutteleva vasta-argumentti kun puhutaan samaa sukupuolta olevien parien mahdollisuudesta oikeudelliseen vanhemmuuteen.

5.3.1. Perheen määrittelemisen vaikeus

Sateenkaariperheet ovat joutuneet aina odottamaan, taistelemaan ja myöntymään kompromisseihin oikeuksiaan ajaessaan. Mitään ei ole saavutettu ilmaiseksi ja aina on ollut oltava äänessä herättämässä keskustelua yhteiskunnassa. Lainsäädännön puutteellisuus on johtanut luovuuteen perheen perustamisessa. Aikaa ennen lainsäädäntöä luovuudella perustetut perheet ovat saaneet tukea erilaisista sateenkaariperheille suunnatuista opaskirjoista. Ne kertovat erilaisista ratkaisuista, joita perheet ovat toteuttaneet ja miten erilaiset ratkaisut ovat toimineet ja toimivat suhteessa yhteiskunnalliseen keskusteluun ja lainsäädäntöön.²⁹⁵

Perhemuotoja on joutunut aina perustelemaan ja ottamaan yleisemmälläkin tasolla kantaa siihen, miten perhe määritellään. Perhehän ei ole määriteltävissä yhdellä tapaa. Perheestä puhuttaessa ollaan aina tekemisissä herkän aiheen parissa. Perheen määrittelemisen pelkästään juridisesti ei ole mahdollista, vaan siihen liittyy aina muun muassa sosiaalinen ulottuvuus. Viime kädessä todellinen perhe itse määrittää oman perheensä perheenä. Tosiasiallinen perhe määritellään usein todellisen hoitovastuun kautta sen mukaan, kuka on vastuussa lapsen hoivasta ja huolenpidosta.²⁹⁶

Perheen määrittelemisen vaikeudesta kertoo hyvin Suomen perustuslaista sananmukaisesti perhe-elämän suojan puuttuminen. Perhe-elämän suoja sisältyy kuitenkin perustuslain 10 §:ssä säädettyyn yksityiselämän suojaan.²⁹⁷ Perheen määritelmä haluttiin tarkoituksella jättää avoimeksi, sillä perhettä oli liian vaikea määritellä. Perusoikeusuudistusta toteutettaessa avioliittoperheet olivat jo saaneet rinnalleen paljon erilaisia yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyjä perhetyppejä, kuten avioliittoperheet ja yksinhuoltajaperheet. Hyvänä lähtökohtana perhekeskustelussa voidaan pitää väittämää, että ei ole olemassa ”perhettä” sellaisenaan, vaan on vain olemassa erilaisia perhetyppejä.²⁹⁸ Viime kädessä perheet itse määrittelevät perheensä eikä se ole yksistään yhteiskunnan

---

²⁹⁵ Moring 2013, s. 15.

²⁹⁶ Miettinen 2010, s. 1293.

²⁹⁷ HE 309/1993 vp, s. 53.

²⁹⁸ Bernardes 1985, s. 194.

tehtävä. Lainsäädännössä on omaksuttu erilaisia perhemääritelmiä lain tavoitteiden toteuttamisen mukaisesti.²⁹⁹

Lainsäädännössä on ollut pitkään vallalla vain yhdenlaisen ydinperheen ajatus. Tällä tarkoitan miehen, naisen ja lapsen/lapsien muodostamaa avioliittoperhettä. 1960-luvulta asti yleistyneet avoliitot ovat pitkään olleet aivan normaali perhetyyppi, mutta avioliitto on silti tarjonnut enemmän suojaa ja oikeuksia. Esimerkiksi yhteisadoptio on mahdollista vain aviopareille adoptiolain 9 §:n mukaan.

Sateenkaariperheet ovat tuoneet oman lisänsä keskusteluun perheistä. Kun perheen sisäisestä adoptiosta annettiin hallituksen esitys (HE 198/2008 vp), lakivaliokunnan mietintöön esityksen pohjalta liitettiin vastalause, jossa todettiin, ettei rekisteröityjä parisuhteita voida pitää perheinä.³⁰⁰ Sateenkaariperheiden osalta keskustelu on aina aktivoitunut lainsäädäntöhankkeiden yhteyksissä, jotka mahdollistavat perheiden perustamisen. Jämsä on huomauttanut, että keskusteluissa usein unohdetaan se tosiasia, että perheissä elää jo paljon lapsia, joiden oikeusturvan kannalta vaaditaan muutoksia lainsäädäntöön.³⁰¹ Tarkoituksena ei ole ollut lainsäädännön avulla luoda täysin uusia perhemalleja, vaan ottaa tosiasialliset perheet huomioon lainsäädännössä.

Keskusteluun puolesta ja vastaan sisältyy aina kannanottoja arvoista. Tuori kirjoitti eräässä artikkelissaan politiikan oikeudellistumisen vaarasta perusoikeuksien yhteydessä. Tällä hän tarkoitti, että perustuslain sisältö tulee nähdä varsin kapeana arvojen tasolla. Perusoikeussäännöksiin ei tulisi liittää arvokannanottoja, joista on erilaisia näkemyksiä yhteiskunnassa. Hän mainitsee esimerkkinä hallituksen esityksen laiksi hedelmöityshoidoista (HE 76/2002 vp) ja siitä eduskunnassa käydyn keskustelun, jossa on vetytty juuri perusoikeuksien eettistä, arvovalintoja vahvistavaa ulottuvuutta.³⁰²

5.3.2. EIS:n 8 artikla ja perhe-elämän suojan ulottuvuus

Euroopan ihmisoikeussopimuksen 8 artiklassa säädetään oikeudesta nauttia yksityis- ja perhe-elämän kunnioitusta. Yleisesti puhutaan yksityis- ja perhe-elämän suojasta. Artik-

---

²⁹⁹ STM 1993:26, s. 3–4.

³⁰⁰ LaVM 5/2009 vp, s. 7. *“Hallituksen esityksen tavoitteena on laajentaa samaa sukupuolta olevien parien oikeuksia siten, että rekisteröityjä parisuhteita pidettäisiin perheinä ja adoptiota perheen sisäisenä adoptiona”.*

³⁰¹ Jämsä 2007, s. 170.

³⁰² Tuori 2003, s. 940–942.

lan toisessa kappaleessa on lueteltu rajoitusperusteet, joiden mukaan artiklan ensimmäisen kappaleen sopimusmääräyksistä voidaan poiketa. Rajoituslausekkeen mukaan *viranomaiset eivät saa puuttua tämän oikeuden käyttämiseen, paitsi kun laki sen sallii ja se on välttämätöntä demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen ja yleisen turvallisuuden tai maan taloudellisen hyvinvoinnin vuoksi, tai epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalien suojaamiseksi, tai muiden henkilöiden oikeuksien ja vapauksien turvaamiseksi*. Valtiolta on usein edellytetty myös positiivisia toimenpiteitä oikeuksien turvaamiseksi, ei pelkästään puuttumattomuutta yksilön vapauspiiriin.³⁰³ Myöskään lain olemassaolo ei yksistään takaa sitä, ettei rajoitusperuste loukkaisi sopimusmääräyksessä turvattuja oikeuksia. Yksilön oikeuksiin puututtaessa valtion tulisi esittää aina erittäin painavat perusteet.³⁰⁴

Perhe-elämän suojan ulottuvuus on ollut ongelmallinen sateenkaariperheiden osalta. Tämä käy hyvin ilmi tarkastellessa EIT:n ratkaisuja. Perhe-elämän suoja on ollut erittäin vahva heteroperheiden osalta, kun taas sateenkaariperheiden osalta se on puuttunut kokonaan. Suomea koskeneessa tapauksessa *Hokkanen v. Suomi*, perhe-elämän suojan katsottiin vallitsevan avioliitossa syntyneen lapsen ja lapsen isän välillä, vaikka he eivät olleet vuosiin asuneet yhdessä, eivätkä edes tavanneet toisiaan.³⁰⁵ Toisessa tapauksessa perhe-elämän suoja oli koskenut isovanhempia joiden luona lapsi asui³⁰⁶ ja myös sijaisperheenä toimineita vanhempia³⁰⁷. Tapauksessa *Boyle v. Yhdistynyt kuningaskunta* perheyhteys katsottiin riittäväksi perhe-elämän suojan kannalta lapsen ja hänen enonsa välillä, vaikka lapsi ja eno eivät asuneet vakituisesti yhdessä.³⁰⁸ Tapauksessa *Kerkhoven v. Alankomaat* naisparin sosiaalisen äidin ja lapsen suhteessa oli tyytyminen yksityisyyden suojaan. Perhe-elämän suojan ei katsottu ulottuvan kahden samaa sukupuolta olevan vanhemman perheisiin.³⁰⁹ Samoin ratkaisussa *X, Y ja Z v. Yhdistynyt kuningaskunta* EIT katsoi, että X, Y ja Z muodostivat perheen 8 artiklan tarkoittamassa mielessä, mutta su-

---

³⁰³ *X ja Y v. Alankomaat* 26.3.1985, kohta 23.

³⁰⁴ Pellonpää ym. 2012, s. 654 ja 659. Ks. myös *Norris v. Irlanti* 26.10.1988, kohta 43.

³⁰⁵ *Hokkanen v. Suomi* 23.9.1994, kohta 54.

³⁰⁶ *Bronda v. Italia* 9.6.1998, kohta 51.

³⁰⁷ *Moretti ja Beneditti v. Italia* 27.4.2010, kohdat 48–52.

³⁰⁸ *Boyle v. Yhdistynyt Kuningaskunta* 28.2.1994, kohdat 8–9 ja 14–p15.

³⁰⁹ Kilkelly 2004, s. 70. *Kerkhoven, Hinke & Hinke* (1999) ei ole julkaistu EIT:n internetsivuilla.

kupuolenvaihdoksen läpi käynyttä X:ää ei voitu kuitenkaan vahvistaa hedelmöityshoitohen avulla syntyneen Z:n isäksi. Valtioille jätetty laaja harkintamarginaali ei loukannut 8 artiklaa, eikä perhe-elämän suojaa myönnetty perheelle.³¹⁰

Harkintamarginaalilla tarkoitetaan valtioille rajoituslausekkeen perusteella jätettyä liikumatilaa. Valtion puuttuessa 8 artiklan oikeuksien toteutumiseen, puuttumisten on oltava oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden eli niiden on täytettävä suhteellisuusvaatimus.³¹¹ Harkintamarginaali mahdollistaa pidättää jonkin oikeuden lainsäädäntövallan kansallisilla lainsäätäjillä kun se katsotaan tarpeelliseksi ja asiasta ei valitse konsensusta Euroopassa. Tästä voidaan käyttää myös nimitystä subsidiariteettiperiaate.³¹² Euroopan ihmisoikeussopimuksessa turvatut oikeudet voidaan nähdä kansainvälisinä vähimmäisvaatimuksina, jotka perustavat yksilöiden oikeuksien kunnioittamisen minimistandardin. Valtioille jätetty harkintamarginaali korostaa tätä näkemystä.³¹³ Toisaalta valtioilta edellytetyt positiiviset toimintavelvoitteet oikeuksien turvaamiseksi kaventavat samanaikaisesti valtioiden harkintamarginaalia.³¹⁴

Kuten edellä esitetyt ratkaisut osoittavat, perhe-elämän suojaan kuuluvien piiriä on ollut lupa rajoittaa valtioille jätetyn laajan harkintamarginaalin perusteella. Samalla voidaan huomata, että perhe-elämän suoja ei vaadi biologista vanhemman ja lapsen välistä suhdetta, joten myös sosiaalinen vanhempi on oikeutettu suojan piiriin. Vuonna 2010 EIT vihdoin linjasi tapauksessa *Schalk ja Kopf v. Itävalta*, että perhe-elämän suoja kuuluu myös samaa sukupuolta oleville pariskunnille riippuen suhteen laadusta. Suhteen laadulla tarkoitettiin vakiintunutta parisuhdetta.³¹⁵

5.4. Naisparit ja hedelmöityshoidot

Hedelmöityshoitolain 2 §:n mukaisesti, hoitoja voidaan antaa miehen ja naisen muodostamalle avioparille tai avioliitonomaisissa olosuhteissa elävälle miehen ja naisen muodostamalle parille ja naiselle, joka ei elä avioliitossa tai avioliitonomaisessa suhteessa miehen kanssa. Uuden avioliittolain tullessa voimaan 1.3.2017 hedelmöityshoitolakiin

---

³¹⁰ *X, Y ja Z v. Yhdistynyt kuningaskunta* 22.4.1997, kohta 37.

³¹¹ Nieminen 2013, s. 131.

³¹² Hirvelä 2011, s. 406–407.

³¹³ Viljanen 2001, s.197.

³¹⁴ Nieminen 2013, s. 128.

³¹⁵ *Schalk ja Kopf v. Itävalta* 24.6.2010, kohdat 94–95. Ks. myös tapaukset *X ja muut v. Itävalta* 19.2.2013 ja *Pajic v. Kroatia* 23.5.2016.

oli tehtävä teknisluonteinen pieni muutos (254/2016) tarkentamalla, ettei nainen saanut olla naimissa tai elää avioliitonomaisessa suhteessa nimenomaan miehen kanssa. Ilman tuota tarkennusta naisten oikeus hoitoihin olisi kaventunut merkittävästi uuden avioliittokäsityksen muuttumisen vuoksi.³¹⁶ Hedelmöityshoitojen esteenä ei kuitenkaan ole hoitoa saavan naisen rekisteröity parisuhde tai avioliitto naisen kanssa. Hedelmöityshoitoja ei voida edelleenkään antaa naispareille yhdessä siten, että synnyttävän naisen kumppanin vanhemmuus perustuisi hoitosuostumukseen. Tätä voidaan pitää puutteena lainsäädännössä.

5.4.1. Äitiyslaki

Oikeusministeriö asetti äitiyslakityöryhmän selvittämään äitiyden määräytymiseen liittyviä oikeudellisia ongelmia. Äitiyslaki oli tarkoitus tulla voimaan uuden isyylain kanssa 1.1.2016. Lakia ei kuitenkaan saatu säädettyä. Tällä hetkellä asia etenee kansalaisaloitteen voimin eduskunnassa.³¹⁷

Äitiyslain tavoitteena on saada äitiys säänneltyksi lain tasolla ja vahvistaa naisparien oikeudellinen vanhemmuus hedelmöityshoitoja annettaessa. Tavoitteena on myös selkiyttää oikeustilaa ja mahdollistaa hedelmöityshoitojen antaminen naispareille yhdessä. Äitiyslaki vahvistaisi naisparien vanhemmuuden yhdenvertaisuutta suhteessa eri sukupuolta oleviin vanhempiin ja olisi lapsen edun mukaista lapsen saadessa alun pitäen kaksi oikeudellista ja elatusvelvollista vanhempaa.³¹⁸

Äitiyden säätämistä ei ole ennen pidetty tarpeellisena vaan on tukeuduttu tavanomaisoikeudelliseen periaatteeseen; lapsen synnyttänyt nainen katsotaan lapsen biologiseksi äidiksi.³¹⁹ Hedelmöityshoitojen myötä äitiys ei ole enää niin yksiselitteinen asia, jos hoidoissa käytetään luovutettuja munasoluja. Periaate on edelleen voimassa, mutta rinnalle on tullut termi geneettinen äitiys. Myös ulkomailla suoritettut sijaissynnytysjärjestelyt haastavat äitiyden säätämistä lain tasolla periaatteen mukaisesti selkiyttämään oikeustilaa. Äitiyden määritelmä laissa ei kuitenkaan tule muuttamaan oikeustilaa millään tavalla nykyisestä.

---

³¹⁶ HE 65/2015 vp, s. 12.

³¹⁷ Ks. KAA 3/2016 vp. Aloite vastaa pitkälti äitiyslakityöryhmän ehdotusta äitiyslaiksi.

³¹⁸ OM 50/2014 s. 15.

³¹⁹ Nieminen 2013, s. 197.

Äitiyslain käsitteleminen eduskunnassa tuo kuitenkin näkyvyyttä sateenkaariperheiden asiaan ja lainsäädännön puutteisiin. Hedelmöityshoidoista olen kirjoittanut aikaisemmin kappaleessa 3, mutta katson tarpeelliseksi ottaa sen uudelleen käsittelyyn tässä kappaleessa äitiyslakityöryhmän ja asiaa koskevan kansalaisaloitteen näkökulmasta. Kansalaisaloitteessa vaaditaan naispareille mahdollisuutta saada hedelmöityshoitoja samoin perustein kuin muutkin parit ja vanhemmuuden määräytyvän hedelmöityshoitoja saavan puolison osalta samoin perustein kuin isyyslaissa. Vanhemmuuden määräytymisen osalta voitaisiin siten luopua perheen sisäisestä adoptiosta.³²⁰ Kyseessä olisi pieni ja helposti toteutettava muutos, mutta sen merkitys olisi valtava sateenkaariperheiden vanhemmuuden ja lapsen edun näkökulmasta.

5.4.2. Lainsäädännön nykytila hedelmöityshoitojen osalta

Hedelmöityshoitolain mukaan hoitoja ei voida antaa naispareille yhdessä. Synnyttävän äidin kumppanin vanhemmuus voidaan vahvistaa lapsen syntymän jälkeen perheen sisäisellä adoptiolla. Lapsen edun kannalta nykyistä tilannetta voidaan pitää kestäättömänä, sillä lapsen perheoikeudellinen asema ei ole yhdenvertainen muiden lasten kanssa. Lisäksi perheen sisäinen adoptio on ylimääräinen ja hidas prosessi ja aiheuttaa riskejä nimenomaan lapsen edun näkökulmasta.³²¹ Prosessin kestolle ei voida asettaa mitään tarkkaa aikaa, sillä jokainen prosessi on aina tapauskohtainen. Yleisesti puhutaan joistakin kuukausista.³²² Jos lapsen vanhemmat eroavat ennen lapsen syntymää, lapsella on vain yksi oikeudellinen ja elatusvelvollinen vanhempi. Vakavampi tilanne voi syntyä silloin, kun synnyttävä vanhempi kuolee esimerkiksi synnytyksen aikana tai pian synnytyksen jälkeen. Tällöin lapsi jää orvoksi, vaikka hänellä tosiasiallisesti on toinen vanhempi.³²³ Naisparit voivat myös kokea adoptioprosessin kiusantekona, kun perheen on mentävä sosiaalivirastoon niin sanotusti näyttille ja arvioitavaksi soveltuuko lapsen oikeudellisen äidin kumppani vanhemmaksi vai ei.³²⁴

Vahvistamalla lainsäädännöllä naispareille oikeuden saada hedelmöityshoitoja yhdessä ongelma olisi helposti ratkaistu. Synnyttävän naisen puolison vanhemmuus perustuisi

---

³²⁰ OM 50/2014, s. 11.

³²¹ OM 50/2014, s. 12–13.

³²² Ks. esimerkiksi OM 2008:12, s. 15.

³²³ OM 50/2014, s. 13.

³²⁴ Naisparien äitiyslakia pusketaan taas eduskuntaan – Sateenkaariperheen äiti: "Nykyysteemi tuntuu kiusanteolta". (Internetosoite lähdeluettelossa).

samalla tavoin muiden parien kanssa yhteisymmärryksessä annettuun hoitosuostumukseen. Vanhemmuus vahvistettaisiin siis tunnustamalla tai tuomioistuimen päätöksellä. Tämä olisi lapsen edun mukaista eikä keneltäkään pois. Samalla perheen sisäiset adoptiot vähenisivät huomattavasti, mikä säästäisi myös yhteiskunnan varoja ja byrokratiaa. Mutta mikä tärkeintä, lapsen oikeudellinen asema olisi selvillä jo ennen lapsen syntymää, samoin kuin vanhempien asema.³²⁵

Äitiyslakityöryhmän mietinnöstä saatiin 23 lausuntoa, joista yhtä lausunnonantajaa lukuun ottamatta kaikki kannattivat yleisesti työryhmän ehdotusta.³²⁶ Lausunnoissa korostettiin ehdotuksen suojaavan lapsen etua ja yhdenvertaisuutta.³²⁷ Monet lausunnonantajista kannattivat tulevaisuudessa yhteisen vanhemmuuslain säätämistä. Yhteiskunnan muuttuessa laki selkeyttäisi sukupuoleltaan moninaisten vanhempien ja heidän lastensa asemaa. Lasten asema erilaisissa perheissä tulee olla yhdenvertainen riippumatta siitä, minkälaisissa perheissä lapset elävät. Samalla tavoin vanhemmuus tulisi nähdä samantarvoisena.³²⁸ *Suomen asianajajaliitto* tuo kuitenkin esille tasa-arvonäkökohdan naisparien ja miesparien kesken. Jos suhteettomasti edistetään naisparin mahdollisuutta saada yhteinen lapsi, se voi luoda epätasa-arvoa suhteessa miespareihin.³²⁹ Tämä on huomionarvoinen näkökohta ja täysin totta. Nyt kyseessä oleva äitiyslaki ei kuitenkaan luo naispareille täysin uusia mahdollisuuksia perheellistymisen kannalta, vaan helpottaa nykyistä prosessia saada lapsen ja synnyttäneen äidin puolison oikeusasema nopeammin vahvistetuksi.

Suomen Asianajajaliitto piti kuitenkin erillisen äitiyslain säätämistä tarpeettomana ja tarvittavat muutokset voitaisiin tehdä nykyisiin voimassa oleviin asiaan liittyviin lakeihin. Perusteluna oli isyyslain pohjautuminen biologisen isyyden selvittämiseen kun taas äitiyslaki perustuu ei-biologisen vanhemmuuden vahvistamiseen.³³⁰ Perheen sisäinen

---

³²⁵ OM 50/2014, s. 15.

³²⁶ OM 5/2015 s. 10–11.

³²⁷ OM 5/2015 s. 25.

³²⁸ OM 5/2015 s. 11.

³²⁹ OM 5/2015 s. 26.

³³⁰ OM 5/2015 s. 12. Olen hieman eri mieltä asiasta *Suomen Asianajajaliiton* perusteluiden kanssa. Isyyslain lähtökohdaksi on biologisen isyyden selvittäminen, mutta se koskee vain avioliitossa tunnustettuja isyyksiä. Avioliitossa isyys määräytyy suoraan isyysolettaman mukaisesti äidin avioliiton perusteella. Tällöin isyys perustuu *oletukselle* biologisesta isyydestä, mikä ei suinkaan aina pidä paikkansa. Myös lapsen selittäminen omaksi poikkeaa biologisen isyyden selvittämisen lähtökohdasta samoin kuin luovutetuilla siittiöillä toteutetut hedelmöityshoidot.

adoptio olisi siis edelleen luonnollisempi ja ymmärrettävämpi vaihtoehto vanhemmuuden vahvistamiselle tilanteessa, jossa naisparille annetaan yhdessä hedelmöityshoitoja. Asianajajaliiton mielestä adoptioprosessia olisi kuitenkin tarpeen keventää.³³¹

Yhdenvertaisuuden näkökulmasta en näe perusteita säilyttää naisparien vanhemmuuden vahvistamisessa perheen sisäistä adoptiomenettelyä, vaikka se ei perustukaan biologiseen vanhemmuuteen. Heteroparien osaltakaan hoitosuostumukseen perustuva vanhemmuus ei aina ole yhteydessä biologiseen tai geneettiseen vanhemmuuteen, jos hoidoissa käytetään luovutettuja sukusoluja. Isyyden vahvistamisen yhteydessä ei ole tällaisissa tilanteissa mitään ongelmaa.

Äitiyslakityöryhmän ehdotuksessa koti-inseminaatiot jätettiin äitiyden tunnustamisen ulkopuolelle, sillä lähtökohtana on biologisen isän isyyden selvittäminen. Osa lausunnonantajista rinnastaisi klinikoilla annettavat hedelmöityshoidot ja koti-inseminaation. Koti-inseminaation avulla syntyvän lapsen vanhemmuus perustuisi lapsen biologisen isän suostumukseen. Lausunnoissa haluttiin myös kiinnittää huomiota niin kutsuttujen apilaperheiden osalta kolmannen oikeudellisen vanhemman vahvistamisen mahdollisuuteen.³³²

5.5. Miesparit ja sijaissyntyminen

Sijaissyntyminen voisi olla miesparien vastine naisparien oikeuteen saada hedelmöityshoitoja yhdessä. Vanhemmuus voisi määräytyä järjestelyyn ryhtymisestä tehdyn sopimuksen perusteella samalla tavoin kuten hedelmöityshoitojen osalta hoitosuostumuksen perusteella. Toinen vaihtoehto olisi toteuttaa pariskunnan toisen osapuolen vanhemmuuden vahvistaminen perheen sisäisen adoption kautta, sillä äitiys voi lakata ainoastaan antamalla lapsi adoptioon. Myöskään sopimusta äitiyden siirtymisestä ei voida tehdä päteväällä tavalla etukäteen ennen lapsen syntymistä.³³³ Sijaissyntymisen osalta pariskunnan toisen osapuolen vanhemmuus voitaisiin vahvistaa vasta adoptiolain 8.1 §:n mukaisen kahdeksan viikon harkinta-ajan jälkeen. Lain 8.2 §:n mukaan äidin suostumus adoptioon voidaan kuitenkin vahvistaa aikaisemminkin, jos adoptionhakija elää rekisteröidyssä parisuhteessa lapsen äidin kanssa ja lapsi on syntynyt hedelmöityshoitojen avulla. Tämä tilanne ei suoranaisesti sovellu miespareihin sijaissyntymistapauksessa,

---

³³¹ OM 5/2015 s. 14.

³³² OM 5/2015 s. 15.

³³³ Burrell 2011, s. 1002.

mutta lainkohdan voisi pienin muutoksin saada soveltumaan kyseessä olevaan tilanteeseen.

Ehdotus on aika radikaali siihen nähden, että sijaissynnytykset ei ole tällä hetkellä millään muotoa sallittua Suomessa hedelmöityshoitolaain 8 §:n kiellon mukaan. Toisaalta sijaissynnytykset on ollut esillä viime vuosina oikeusministeriön valmistellessa sijaissynnytyksestä arviomuiston (OM 52/2012) vuonna 2012. Miesparin mahdollisuus sijaissynnytykseen on melko kaukainen ajatus. Keskustelussa on pääosin ollut sijaissynnytyksen rajoitettu salliminen ja monien mielestä ainoastaan lääketieteellisin perustein.³³⁴ Tilanne voi kuitenkin muuttua, jos miesparit yhä enenevässä määrin lähtevät toteuttamaan sijaissynnytyksjärjestelyjä ulkomaille. Omatoimisesti toteutettuja sijaissynnytyksjärjestelyjä kun ei voida mitenkään kieltää.³³⁵ Tällöin Suomen lainsäädännölle luodaan paineita keksiä toimiva ratkaisu vanhemmuuden määräytymisestä perheen palatessa lapsen kanssa Suomeen. On lapsen edun mukaista saada vahvistettu lapselle kaksi oikeudellista vanhempaa ja ensinnäkin lapselle pääsy Suomeen.³³⁶

Periaatteessa sijaissynnytyksjärjestely on mahdollista toteuttaa edelleen Suomessa, jos miespari löytää itse sijaissynnyttäjän, joka antaa suostumuksen perheen sisäiselle adoptiolle synnytyksen jälkeen ja isyys on vahvistettu. Järjestelyllä kierrettäisiin tarkoituksella hedelmöityshoitolaain kielto, kuten myös ulkomailta toteutetuissa sijaissynnytyksjärjestelyissä. Järjestelyn ainut eroavaisuus ennen suoritettuihin sijaissynnytyksjärjestelyihin Suomessa on se, että hoitoa ei saisi klinikoilla, vaan se toteutettaisiin koti-inseminaation avulla. Itse suoritettuna toimenpide sisältää aina enemmän riskejä suhteessa hedelmöitysklinikan hoitoihin.

Sijaissynnytykset tuskin on todennäköinen vaihtoehto miesparien perheen perustamiselle lähitulevaisuudessa. Järjestely on erittäin vaikea toteuttaa lainsäädännön tasolla ja siihen liittyisi aina omat riskinsä. Todennäköisesti sijaissynnytykset tullaan sallimaan ensin tarkoin rajatuissa tapauksissa lääketieteellisistä syistä. Tämän jälkeen saatujen kokemusten perusteella voidaan jatkaa keskustelua sijaissynnytyksjärjestelyjen laajentamisesta koskemaan myös esimerkiksi miespareja.

---

³³⁴ OM 6/2013, s. 31–32.

³³⁵ Nieminen 2013, s. 274.

³³⁶ Ks. kappale 4.6.

Johtopäätökset

Tutkielman perusteella voidaan todeta vanhemmuuden muuttuneen ja moninaistuneen merkittäväällä tavalla 1960-luvulta lähtien. Alkususäyksen muutokselle antoivat naisten emansipaatio ja naisten siirtyminen kodeista työelämään. Muutoksen mahdollisti 1960-luvun puolesta välistä alkanut keskustelu sukupuolirooleista ja niiden murtamisesta. Keskustelut sukupuolirooleista ja vanhemmuudesta haastoivat myös isät muutokseen. Naisten siirtyessä työelämään kodin ulkopuolelle alettiin vaatia myös isien aktiivisempaa osallistumista kodin hoitoon ja lasten kasvatukseen. Tämä alkoi näkymään myös perhepolitiikassa ja lainsäädännössä 1970-luvulta alkaen.

Myös perherakenteet ovat merkittävä osa muutosten taustalla. Perinteinen avioliittoon perustuva ydinperhe sai rinnalleen avoliittoperheet, jotka yhteiskunta hyväksyi melko nopeasti hyväksyttäväksi perhemuodoksi. Myös avioerojen määrä kasvoi merkittävästi, mikä vaikutti oleellisesti siihen, että vanhemmuus ikään kuin hajaantui myös kodin ulkopuolelle. Vanhemmuus ei enää tarkoittanut pelkästään isän ja äidin jatkuvaa yhteiseloa ja läsnäoloa saman katon alla lapsen elämässä. Myös yksinhuoltajaperheet ja erilaiset uusperheet lisääntyivät.

Isyys ja isyyden merkitys ovat olleet viime vuosikymmenten aikana voimakkaasti muutosten kohteena. Vuoden 1975 isyyslailla biologisen isyyden selvittäminen otettiin lähtökohdaksi avioliiton ulkopuolella syntyneisiin lapsiin nähden. Tavoitteena oli saada kaikki lapset yhdenvertaiseen asemaan vanhempien parisuhdemuodosta riippumatta. Samalla se kuitenkin korosti omalla tapaa isyyden merkitystä. Isyys ei ollut enää asia mistä voisi itse vapaasti päättää, vaikkakin taustalla oli myös taloudellisia näkökohtia. Myös yhteiskunnallisessa keskustelussa alettiin kannustaa isää osallistuvampaan vanhemmuuteen. Vanhat uskomukset äideistä ensisijaisina vanhempina elivät kuitenkin voimakkaasti, mikä näkyi myös lainsäädännössä. Esimerkiksi vuoden 1975 isyyslaissa äidin mielipiteellä oli merkitystä isyyden selvittämisprosessissa ja isyysloma vuodelta 1978 oli riippuvainen äidin suostumuksesta. Vaatimus naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta on kuitenkin vaikuttanut myös yhdenvertaisempaan vanhemmuuteen.

Tutkielmassa kävi ilmi avioliittoon perustuvan ydinperheen ja siihen liittyvän isyysoletaman vahva tukeminen ottaen huomioon, että nykyään vain hieman yli puolet lapsista

syntyä tällaisiin perheisiin. Esikoislapsista jo yli puolet syntyvät avioliiton ulkopuolella.³³⁷ Uuteen isyyslakiin otettu isyyden tunnustaminen avoliittoperheissä ennen lapsen syntymää neuvolakäyntien yhteydessä, antaa mielestäni aihetta pohtia tulevaisuudessa isyysolettaman poistamista. Isyyslakia valmisteltaessa ehdotettiin isyysolettaman laajentamista koskemaan myös avoliittoperheitä, mutta se katsottiin liian vaikeaksi toteuttaa. Isyysolettaman poistaminen asettaisi kaikki perheet yhdenvertaiseen asemaan vanhemmuuskysymysten osalta ja epäselvissä tapauksissa myös avioliitossa elävän miehen isyys tulisi selvitettyä. Olisi myös lapsen edun mukaista, että isyys tulisi selvitettyä mahdollisimman aikaisessa vaiheessa. Samalla lainsäädännöstä poistuisi yhdenlaisen perhemallin asettaminen muita perheitä parempaan asemaan.

Keskustelu hedelmöityshoidoista 1980-luvulta lähtien asetti vanhemmuuden uudenlaiseen tarkasteluun. Vanhemmuus alkoi lääketieteen kehityksen myötä irtaantumaan enemmän biologisesta vanhemmuudesta. Tämän myötä myös oikeudellisen vanhemmuuden määräytymiseen jouduttiin keksimään ratkaisuja, jos hedelmöityshoidoissa käytetään luovutettuja sulusoluja. Myös äitiyskysymys tuli ensikertaa keskusteluun hedelmöityshoitosten ja etenkin sijaissyntytysten yhteydessä. Hedelmöityshoitokeskusteluissa jouduttiin ottamaan kantaa myös lainsäädännön avulla mahdollistettuihin isättömiin lapsiin, jos hoitoja annetaan yksinelävälle naiselle tai naiselle, joka on parisuhteessa naisen kanssa.

Sateenkaariperheet ovat 1990-luvulta lähtien tulleet näkyviksi yhteiskunnassa ja vaikuttaneet voimakkaasti vanhemmuuden muutokseen. Vanhemmuus ei perustu enää pelkästään isään ja äitiin vaan lapsella voi olla myös esimerkiksi kaksi äitiä tai kaksi isää. Vanhemmuus on alettu näkemään yhä enemmän sukupuolista riippumattomana asiana. Sateenkaariperheet ovat näkyneet lainsäädännön kehityksessä 2000-luvulta lähtien. Viimeisimpänä kehitys on nähtävissä tuoreessa avoliittolaissa, jonka myötä samaa sukupuolta olevat avioparit voivat adoptoida lapsen yhdessä. Tällä hetkellä eduskunnassa on vireillä kansalaisaloite äitiyslaiksi, jonka myötä naisparit voisivat saada hedelmöityshoitoja yhdessä ja vanhemmuus määräytyisi samoin perustein kuin muidenkin pariin kohdalla. Sateenkaariperheiden kohdalla voidaan puhua sosiaalisen vanhemmuuden muuttamisesta kohti oikeudellistuvampaa vanhemmuutta.

---

³³⁷ Gottberg 2013, s. 142.

Tutkielman rajauksen vuoksi minulla ei ollut mahdollisuutta tutkia apilaperheiden tilannetta. Apilaperheissä lapselle voi olla tosiasiallisesti enemmän kuin kaksi vanhempaa, mutta lainsäädäntö mahdollistaa vain kaksi oikeudellista vanhempaa. Tämä on varmasti yksi asia mistä tullaan keskustelemaan enemmänkin lähitulevaisuudessa ja se tulee jatkamaan vanhemmuuden muutosprosessia eteenpäin. Vuoden 2012 adoptiolaki tavaltaan pohjustaa ajatusta, että voisi olla lapsen edun mukaista, jos lapsella olisi esimerkiksi kolme oikeudellista vanhempaa. Adoptiolain 58 §:n mukainen yhteydenpitosopimus mahdollistaa lapsen yhteydenpidon myös aikaisempiin vanhempiin, jos sen katsotaan olevan lapsen edun mukaista. Kyse ei ole kuitenkaan adoptiovanhempien lisäksi useammista oikeudellisista vanhemmista, mutta sopimus saa oikeudellisen muodon, koska se voidaan vahvistaa tuomioistuimen toimesta. Vuonna 2007 Kanadan korkein oikeus vahvisti tapauksessa A.A. v. B.B. lapselle kolmannen oikeudellisen vanhemman lapsen edun perusteella.³³⁸

Tutkielmaa tehdessäni sain huomata konkreettisesti kuinka herkästä ja monisyisestä aiheesta on kysymys. Selkeitä ratkaisuehdotuksia on vaikea tarjota asioista, jotka ovat niin oikeudellisesti kuin eettisestikin hankalia ja monitahoisia kuten sijaissynnytyskysymykset. Arvokysymykset ja lapsen edun toteuttaminen eivät tee ratkaisusta helpompia. Sijaissynnytys vaatii tulevaisuudessa vielä paljon rakentavaa keskustelua ja halua selvittää ja ratkaista järjestelyyn liittyviä oikeudellisia ongelmia. Äitiyslain säätämisen koen kuitenkin helpommaksi asiaksi ja se todennäköisesti tulee toteutumaan lähitulevaisuudessa. Kysymyksessä on pelkästään lapsen oikeusturvan parantaminen kun lapsen ja oikeudellisen äidin kumppanin vanhemmuus tulevat ratkaistuiksi jo ennen lapsen syntymää. On vaikea ymmärtää, minkä takia asiaa ei ole vielä kukaan ratkaistu, sillä lainsäädäntö on jo pitkään sallinut hedelmöityshoitojen antamisen.

---

³³⁸ Ks. Court of Appeal for Ontario A.A. v. B.B. 1.2.2007. (Internetosoite lähdeluettelossa).